

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 2

Одеса
2019

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – д.політ.н., проф., завідувач кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Заступник головного редактора:

Музиченко Г. В. – д.політ.н., проф., професор кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Відповідальний секретар:

Ростецька С. І. – к.політ.н., доц., доцент кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Члени редакційної колегії:

Арабаджиев Д. Ю. – д.політ.н., доц., професор кафедри соціальної роботи
(Запорізький національний технічний університет)

Аркадіуш Адамчик – проф. д-р габ. політології (Університет імені Яна Кохановського в Келцах, РП)

Бабкіна О. В. – д.політ.н., проф., завідувач кафедри політичних наук (Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова)

Гедікова Н. П. – д.політ.н., проф., професор кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Горбатенко В. П. – д.політ.н., проф., заступник директора (Інститут держави і права НАН України імені В. М. Корецького Національної академії наук України)

Долженков О. О. – д.політ.н., проф., професор кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

Залевськи Єжи – проф. д-р габ. політології (Варшавський університет, РП)

Монолатій І. С. – д.політ.н., проф., професор кафедри політології (ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»)

Парух Вальдемар – проф. д-р габ. політології (Університет імені Марії Склодовської-Кюрі в Любліні, РП)

Романюк А. С. – д.політ.н., проф., завідувач кафедри політології (Львівський національний університет імені Івана Франка)

Яковлев Д. В. – д.політ.н., проф., декан факультету правової політології та соціології
(Національний університет «Одеська юридична академія»)

Ярова Л. В. – д.політ.н., проф., професор кафедри політичних наук і права
(ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»)

**Науковий журнал «Politicus» є фаховим виданням на підставі
Наказу МОН України № 241 від 09.03.2016 року (додаток № 9)
Журнал включено до міжнародної наукометричної бази
Index Copernicus International (Республіка Польща)**

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету
імені К. Д. Ушинського, протокол 8 від 28 березня 2019 року**

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Науковий журнал «Політикус» зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 21499-11299Р від 18.08.2015 р.)

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ**Марфобудінова Л. І.**

Галузеві конотації ґендерної політики: до питання політико-теоретичного опрацювання.....5

Перепелиця Н. О.

Довіра як чинник політичного розвитку: погляд Френсіса Фукуями.....11

Шуліка А. А.

Мігранти в сучасному прекаріаті: політичні особливості міжгрупової взаємодії.....17

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ**Вдовичин І. Я., Наумкіна С. М.**

Формування комплексної міграційної політики як умова забезпечення стабільності країн ЄС.....22

Гайданка Є. І.

Соціальне структурування місцевої політичної еліти у Словаччині (за підсумками комунальних виборів у Трнаві 2010–2018 рр.).....28

Осадчук І. Ю.

Партійна система в контексті функціонування атипової напівпрезидентської системи правління у Грузії (2004–2013).....33

Остапець Ю. О., Лешанич М. І.

Сучасний стан та регіональна конфігурація партійної системи України.....39

Пальшков К. Є.

Організація та позиціонування демократичних сил у країнах Балтії в добу Перебудови.....46

Степаненко О. Г.

Особливості розвитку люстраційних процесів в Україні після президентських виборів 2019 року: аналіз та перспективи розвитку.....52

Узун Ю. В.

Управління міграційними процесами: глобальні та регіональні тенденції.....56

Чупрій Л. В., Ісхакова Н. Г.

Аксіологічні засади становлення українського суспільства в умовах демократизації.....66

Шедяков В. Е.

Решение проблемы социального неравенства как фактор развития: постсовременные акценты.....71

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ**Григор О. О.**

Сучасні виміри дипломатії в умовах конфліктних і кризових ситуацій.....79

Dadashova Ramila Bahlul, Omarov Vahid Allahverdi oglu

Training of workers of the public in France.....85

Lutsyshyn H. I., Klymchuk I. I.

The problem of dual citizenship for ethnic minorities in Central and Eastern Europe.....90

CONTENTS

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

Marfobudinova L. I.
Sectoral connotations of gender politics: to the question of political and theoretical development.....5

Perepelytsia N. O.
Trust as a factor in political development: Francis Fukuyama's view.....11

Shulika A. A.
Migrants in the modern precariat: political peculiarities of intergroup interaction.....17

SECTION 2. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

Vdovychyn I. Y., Naumkina S. M.
Formation of a comprehensive migration policy as a condition for ensuring the stability of the EU countries.....22

Haidanka Y. I.
Social Configuration of Local Political Elites in Slovakia (according to the Trnava 2010–2018 Local Elections Results).....28

Osadchuk I. Y.
Party system in the context of functioning of atypical semi-presidential system of government in Georgia (2004–2013).....33

Ostapets Y. O., Leshanych M. I.
The current state and regional configuration of the party system of Ukraine.....39

Palshkov K. Y.
Organization and positioning of democratic forces in the Baltic countries during the times of Perestroika.....46

Stepanenko O. H.
Features of development of lustration process in Ukraine after presidential elections the 2019: analysis and development perspectives.....52

Uzun Yu. V.
Migration management: global and regional trends.....56

Chuprii L. V., Iskhakova N. G.
Axiological bases of the development of Ukrainian society in the conditions of democracy.....66

Shediakov V. Y.
Solving the problem of social inequality as a factor of development: fasting post-modern accents.....71

SECTION 3. POLITICAL PROBLEMS OF INTERNATIONAL SYSTEMS AND GLOBAL DEVELOPMENT

Hryhor O. O.
Modern dimensions of diplomacy in the conditions of conflict and crisis situations.....79

Dadashova Ramila Bahlul, Omarov Vahid Allahverdi oglu
Training of workers of the public in France.....85

Lutsyshyn H. I., Klymchuk I. I.
The problem of dual citizenship for ethnic minorities in Central and Eastern Europe.....90

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Марфобудінова
Лідія Іванівна

Галузеві конотації ґендерної політики: до питання політико-теоретичного опрацювання

УДК 304.22
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-2-5-10>

Марфобудінова Лідія Іванівна
аспірант кафедри політології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72, Дніпро, Україна

У статті розглянуто розвиток ґендерних пріоритетів життя суспільства, які закладаються у сучасні нормативно-правові акти, визначають державну політику та соціальні стандарти. Вивчено особливості теоретичного опрацювання ґендерно орієнтованих політичних процесів у рамках сучасної демократії. Встановлено теоретичний рівень опрацювання галузевих конотацій ґендерної політики. Застосовано методи раціональної реконструкції, ретроспективний, порівняльний методи, поширені у сучасних теоретичних політологічних дослідженнях. Метою статті є встановлення особливостей галузевих конотацій демократичного осмислення ґендерної політики. Завданням статті є пошук взаємозв'язку між емпіричними проявами регулювання ґендерних питань та способами їх політологічного наукового осмислення. Розкрито особливості змагання політичних сил, які істотно корегують ідеологічно орієнтовані або доктринально зумовлені позиції щодо стану ґендерної рівності та особливих соціальних умов для жінок як соціально-демографічної групи. Увагу приділено змісту настанов ґендерних розбіжностей, які набувають статусу ключової складової аргументації щодо доцільності конкретних державних та політичних дій. Встановлено роль, яку відіграють моральні пріоритети та стан моральної свідомості соціуму у формуванні галузевих конотацій ґендерної політики. Доведено, що галузева конотація ґендерної політики впливає на теоретичне тлумачення не лише сутності та змісту конкретних ґендерних проблем, але й на розуміння стратегічних та оперативних дій, які зумовлюють зміну політичної ситуації. Встановлено, що наповнення ґендерними змістами економічної політики в умовах суспільних трансформацій передбачає розв'язання стратегічних задач щодо ґендерної нерівності в економічних відносинах. З'ясовано особливе значення ґендерної пріоритетності для конкретного суспільства. Встановлено, що для філософських конотацій ґендерної політики характерним є тлумачення відносин між статями як загальнолюдської проблеми, яка вимагає паритетного ставлення та реалізації стратегії ґендерної політики. Зроблено висновок, що державна політика стосовно прав жінок у сталих демократичних країнах на теоретичному рівні виглядає як невід'ємна частина зусиль щодо захисту прав людини та є однією із системних засад демократичного політичного управління.

Ключові слова: ґендерна політика, ґендерні дослідження, галузеві конотації, політична теорія, демократичне суспільство.

Вступ. Сучасна ґендерна теорія є потужною галуззю міждисциплінарних досліджень, спрямованих на встановлення специфіки ролей та взаємодії між статями. Ці процеси є ключовими для розвитку суспільства на глобальному рівні, а також на рівні національних держав генеральних та локальних спільнот. Значущість ґендерного питання для політичної науки також важко переоцінити. Ґендерні пріоритети закладаються у сучасні нормативно-правові акти, визначають державну політику, соціальні стандарти, забезпечують реалізацію прав і свобод людини на світовому рівні. Теоретичне опрацювання ґендерно орієнтованих політичних процесів у рамках сучасної демократії дає змогу побачити появу смислових наголосів, яких не було у часи розвитку класичної теорії демократії. В окремих дослідженнях ґендерні спільноти тлумачаться як нові соціальні верстви. Розв'язання їх потреб вимагає уваги всього соціуму, застосування ресурсів держави, пріоритетної уваги основних політичних акторів. У зв'язку з цим виникає потреба формування ставлення сучасних науковців-політологів

до змісту політичних перетворень, пов'язаних із суміжними сферами життєдіяльності суспільства. Конотація як прояв забарвленості у ставленні до певної ґендерно орієнтованої політики є поняттям, яке дає змогу побачити нюанси інтерпретації ґендерної політики, у певній предметній сфері, визначити своє ставлення, окреслити завдання й зробити висновки для подальшого розвитку. Теоретичний рівень опрацювання галузевих конотацій ґендерної політики дає змогу визначити ставлення наукової спільноти до особливостей розв'язання ґендерних питань політичними засобами. Ключовим завданням такого аналізу є визначення можливості широких теоретичних узагальнень щодо інтегративної ролі регулювання ґендерних питань у різних галузях. Теоретичний рівень осмислення ґендерної політики є одним з провідних засобів вивчення стратегічного розвитку демократичної політичної системи та передумов її становлення в Україні.

Мета та завдання. Метою статті є встановлення особливостей галузевих конотацій теоре-

тичного осмислення ґендерної політики. Завданням статті є пошук взаємозв'язку між емпіричними проявами регулювання ґендерних питань та способами їх політологічного наукового осмислення.

Методи дослідження. У статті застосовано низку поширених у політичних науках методів теоретичного дослідження. Зокрема, до загальнонаукових належать метод раціональної реконструкції (здійснюється опис предметного поля галузевих ґендерних досліджень), ретроспективний (аналізується досвід формування галузевих конотацій ґендерної політики), порівняльний (порівнюються різні галузеві конотації ґендерної політики, а також вітчизняний та зарубіжний досвід).

Результати. Дискурс галузевих інтерпретацій ґендерної політики розглядається багатьма вітчизняними й зарубіжними науковцями. До них належать, зокрема, О. Дашковська [4], Т. Омельченко [7], Л. Чернявська [9], К. Гоббс [10], К. Райан [11]. Вказаними вченими розглянуто стратегію ґендерних відносин на прикладі політичних партій Великої Британії, вивчено актуальні питання ґендерної політики в межах досвіду країн світу у вітчизняному контексті. Також здійснено репрезентативний аналіз реалізації ґендерної політики на базі матеріалів вітчизняних ЗМІ, здійснено визначення відновлення та ґендерної критики як винахідницького мистецтва на основі побудови редагованих колекцій у феміністських риторичних дослідженнях. Приділено увагу ревізійній риторичній, феміністичній педагогіці та мультигенним текстам. Водночас існує потреба узагальнення галузевих значень ґендерної політики для сучасної політичної теорії.

Державо-центричний підхід до вивчення ґендерної політики орієнтує дослідників на велике значення цілеспрямованої діяльності щодо покращення статусу та стану ґендерної проблематики. На сучасному етапі конотації ґендерної політики пов'язані з галузями публічної та самоврядної політичної діяльності. Вони визначають можливості визначення цілей та завдань, які потребують пріоритетної уваги, зосередження ресурсів, прогнозування результатів тощо. Ґендерні конотації політичної діяльності на теоретичному рівні уточнюють значення політичних завдань та стратегічного планування. Українська вчена О. Дашковська вважає, що державний механізм впровадження ґендерної рівності в канадське суспільство – це об'єктивно необхідний інструмент захисту інтересів жінок, частина державного механізму, головною функцією якого є врахування інтересів жіночої половини суспільства під час визначення основ державної політики та її реалізації. Політика інтеграції жінок будується на основі принципу ґендерної рівності з урахуванням різних політичних інтересів, які відображаються в державних програмах і розраховані як на чоловіче, так і на жіноче населення країни [3].

Теоретичне визначення соціальних умов реалізації прав жінок ґрунтується на загальному розумінні пріоритетів ґендерної політики у кожній конкретній державі. Водночас змагання політичних сил істотно корегують ідеологічно орієнтовані або доктринально зумовлені позиції щодо стану ґендерної рівності та особливих соціальних умов для жінок як соціально-демографічної групи. Зарубіжний досвід свідчить про те, що в демократичному суспільстві не може бути повної згоди щодо окремих питань національної ґендерної політики, узгодження політичних позицій, які є змістом сучасної демократичної взаємодії. Згідно з О. Дашковською, канадський жіночий рух вимагає від уряду вжиття державних заходів, які б полегшили тягар жіночих проблем, шляхом вдосконалення соціального законодавства, перерозподілу частини сімейних обов'язків між жінкою та чоловіком, створення високого рівня системи дошкільного і шкільного виховання тощо. Втім, у канадському суспільстві існують певні політичні сили, які прагнуть зменшення витрат на соціальні потреби широких верств населення, пропагуючи пріоритетну допомогу так званим міцним сім'ям з непрацюючими матерями, за рахунок скорочення фінансування самотніх і розлучених жінок, намагаючись повернути жінку до «домівки» на тлі демагогічного підвищення ролі жінки в сім'ї [3].

Доктринально та ідеологічно зумовлені галузеві конотації ґендерної політики на сучасному етапі формують комплексне уявлення щодо особливого статусу та інтересів жінок у суспільстві. При цьому настанови ґендерних розбіжностей визначаються ключовими складовими аргументації щодо доцільності конкретних державних та політичних дій. На сучасному етапі біологічний підхід до тлумачення доцільності ґендерної політики є домінуючим для внесення ґендерних питань до порядку денного розвитку суспільства. Українська дослідниця Л. Кормич вважає, що розмежування біологічної і культурної складових під час дослідження дає змогу наголосувати на важливості культурних впливів, тобто відповідного виховання чоловіків та жінок, формування у них готовності та здатності виконувати певні традиційні функції. Однак визнається, що суто біологічне єство, наприклад пріоритетність виключно репродуктивної функції жінок, не має повністю виштовхувати жінку із соціальної у приватно-сімейну сферу. Вона має залишатися частиною соціального середовища та бути продуктом культури цього соціуму, маючи всі умови та можливості для самореалізації [6, с. 17].

Теоретико-методологічне осмислення статусу ґендерної політики на сучасному етапі передбачає формування системи поглядів на взаємозв'язок між пріоритетними галузями, а також забезпечення структурного розуміння політичної діяльності в контексті пріоритетності завдань, які стоять перед кожним конкретним суспільством. Важливу

роль у формуванні галузевих конотації ґендерної політики відіграють моральні пріоритети та стан моральної свідомості соціуму. Як слушно стверджує Л. Кормич, ґендерні відносини стимулюють співпрацю чоловіків та жінок в соціальному середовищі, формують певні моделі та норми поведінки відповідно до конкретного культурного рівня суспільства. Це створює механізм соціальних зв'язків та взаємодії в рамках наявної соціальної системи. Наголос робиться саме на системному підході, який поєднує природну специфіку, моральні вимоги, правові статуси тощо для визначення місця й ролі жінок та чоловіків в суспільному розвитку. В цьому контексті модель соціального партнерства та норми рівноправності якомога краще відповідають сучасному стану життя суспільства та держави [6, с. 18].

Галузеві конотації ґендерної політики впливають не лише на теоретичне політологічне тлумачення сутності та змісту конкретних ґендерних проблем, але й на розуміння стратегічних та оперативних дій, які зумовлюють зміну політичної ситуації. Твердження щодо нагальності системної ґендерної політики формують дискурс невідкладності вирішення ґендерних проблем як з боку держави, так і з боку громадянського суспільства. Л. Кормич вважає, що «ґендерні відносини, їх прояв мають велике значення у всіх сферах розвитку суспільства та потребують особливої уваги і контролю як з боку держави, через державні інститути, так і з боку суспільства, через інститути громадянського суспільства. Тільки об'єднаними зусиллями можна досягти реального результату в забезпеченні рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків, зробивши їх партнерами, зацікавленими у плідній співпраці заради просування України шляхом прогресу» [6, с. 21].

Економічна конотація ґендерної політики визначається в укоріненні ґендерної нерівності в процесах виробництва та матеріального забезпечення суспільства. Відповідно, зміна ґендерних ролей має впливати на економічну поведінку, яка передбачає видозміну економічної політики. Як вважає Т. Дисюк, «відсутність цілеспрямованої державної політики сприяння ґендерній рівності призводить до посилення соціально-економічної диференціації населення залежно від статі, невідповідності фактичних можливостей жінок та чоловіків декларованій Конституцією України рівності статей та настановам демократичного суспільства. Більш того, існування ґендерної нерівності в суспільстві сповільнює економічне зростання, послаблює систему державного управління та знижує ефективність стратегій розвитку» [5, с. 277].

Наповнення ґендерними змістами економічної політики в умовах суспільних трансформацій передбачає розв'язання стратегічних задач ґендерної нерівності в економічних відносинах.

Водночас в умовах загальноекономічної кризи пріоритетність ґендерної політики може суттєво обмежуватися наявністю ресурсів та зовнішньоекономічною кон'юктурою. Це взагалі ставить під сумнів необхідність просування ґендерних питань до порядку денного діяльності державно-владних інститутів. Т. Дисюк справедливо зауважує, що становлення демократичного суспільства передбачає забезпечення рівних можливостей для самореалізації особи незалежно від її статі, віку, національності або соціального походження. Проте сучасне законодавство в Україні створює лише певне правове поле, передумови для рівності, але не забезпечує фактичних можливостей та умов її реалізації. Забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків потребує спеціального державного механізму, який займався би розробленням, реалізацією, контролем, оцінюванням і пропагандою підтримки ґендерної політики, спрямованої на демократичний розвиток суспільства і самовираження в ньому як рівних обох соціальних статей [5, с. 278].

Економічна конотація ґендерної політики також вимагає зміни підходів до реалізації конкретних проектів щодо забезпечення ґендерної рівності. При цьому піддається критиці неоліберальна та монетаристська за змістом політика. Це також може означати зміну політичного курсу в державі загалом. Досвід соціально-економічного розвитку західних країн показує, що ринковий механізм регулювання впродовж всієї історії людства ніколи не здійснював впливу на формування ґендерної рівності, що передбачає наявність рівних прав та можливостей їх реалізації для двох соціальних груп населення, а саме чоловіків та жінок [5, с. 279].

Філософсько-історичні конотації ґендерної проблематики наголошують на ціннісній пріоритетності ґендерних питань у політичній діяльності. Можливість затвердження тих чи інших аксіоматичних тверджень у політичній свідомості як головних або другорядних є результатом філософської рефлексії щодо ґендерної проблематики. Як зауважує М. Палагнюк, ґендер не тільки стосується чоловіків та жінок як окремих індивідів, але й характеризує взаємини поміж ними як соціально-демографічними групами та ґендерні стосунки загалом, тобто те, як реалізуються соціальні ролі жінок та чоловіків, дівчаток і хлопчиків, як вони соціально вибудовуються [8, с. 119].

Логіка затвердження статевої ролі у суспільстві також є певним результатом філософського наукового пошуку. У цьому контексті важливим є особливе значення ґендерної пріоритетності для конкретного суспільства. Сам зміст категорії «стать» у соціальному та політичному смислі має вираз перш за все у філософських категоріях. М. Палагнюк вважає, що «маскулінність і фемінність – дві основні категорії ґендерних досліджень, які узагальнюють нор-

мативні уявлення та установки, якими мають бути і чим повинні займатися чоловіки й жінки у цьому суспільстві й у цю епоху, а також виражають ґендерну ідентичність людини» [8, с. 119].

Поряд із розбіжностями у ролях статей у сучасному суспільстві для філософських конотацій ґендерної політики характерне тлумачення між статтями як загальнолюдської проблеми, що вимагає паритет нового ставлення та реалізації стратегії ґендерної політики. Така теоретична установка забезпечує збалансоване ставлення до ґендерної політики у сучасному світі. М. Палагнюк стверджує, що «наділення обох статей схожими моральними пріоритетами могло б привести до зведення до мінімуму конфліктів між ними. Подолання статевої відмінностей є ознакою вдосконалення людини як цілісної особистості, яка враховує свою внутрішню природу, постійно відкриває себе для нового й відкрита до змін» [8, с. 123].

Таким чином, галузеві конотації ґендерної політики надають сучасній політичній теорії новий рівень осмислення емпіричного матеріалу, який відображає комплексний характер ґендерних проблем на політичному рівні. Теоретичне визначення ґендерної специфіки політико-управлінської діяльності дає змогу встановити співвідношення окремих проміжних заходів та кінцевих результатів суспільного розвитку, їх значення в рамках магістральних процесів політичної модернізації та демократизації. Це дає змогу поєднати перспективний та ретроспективний чинники політичної координації та планування. Н. Гапон вважає, що виклик, який ґендерна історія кинула традиційній історіографії, полягає не стільки в тому, що була відкинута «вічна і позаісторична жінка», вивчена й переосмислена позиція «приватне (часткове) / публічне (суспільне)», скільки в тому, що були контекстуалізовані відмінності щодо ґендеризації історичних суб'єктів. Розвиток нового напрямку засвідчив цінність та значущість ірраціоналістичного плацдарму в науковому знанні загалом та породив сумніви у класичному змісті знання, які сприймалися на рівні здорового глузду [1, с. 181].

Історичні конотації ґендерної політики дають змогу побачити темпоральний вимір прав жінок та значення цих процесів для решти параметрів сучасного суспільного розвитку, зокрема соціально-економічних, технологічних, культурних та духовних. При цьому історична локалізація ґендерних протиріч на межі ХІХ – ХХ століття пов'язує ґендерну політику з категоріями прогресу та розвитку суспільства. Н. Гапон слушно зазначає, що ґендерна теорія розроблялася і впроваджувалася в наукову площину переважно через систему жіночих ґендерних студій. Отже, в останні двадцять років ХХ століття ґендерні дослідження збагачують та конкретизують академічне знання [1, с. 181].

Історіографія ґендерного питання визначає ключових акторів відстоювання прав людини. Водночас

висновки щодо політичного значення представництва ґендерних інтересів не є фінальними та такими, що будуть визначатися щодо сучасних політичних процесів як певний етап, що вже минув. Н. Гапон вважає, що «жіночий/чоловічий погляд на історію взаємодоповнювальні, тому здатні глибинно досліджувати окремі суспільні події, факти, явища. Сучасна наука збирала різноманітні дані стосовно ґендерних відмінностей у сприйнятті світу та самого себе, які мають свій сенс у розмірковуванні про перспективи історичного знання» [1, с. 182].

На відміну від історичних конотації політико-теоретичного розв'язання ґендерної проблематики, міжнародно-правові документи пропонують інший підхід до регулювання ґендерних особливостей. У політичній реальності міжнародно-правова перспектива формує уявлення щодо зовнішньополітичних гравців у розробленні та впровадженні ґендерної політики. С. Гришак відстоює думку про те, що, перебуваючи під впливом міжнародних структур та виконуючи прийняті на себе зобов'язання щодо проведення послідовної державної політики із забезпечення ґендерної рівності, кожна з пострадянських держав спрямовує зусилля на розроблення національних інституціональних механізмів щодо її просування і вироблення національного законодавства в цій сфері, що, зрештою, означає визнання ґендерної політики як однієї з найважливіших стратегій пострадянських держав, отже, сприяє поширенню ґендерної ідеології серед їх громадян, зокрема в галузі освіти [2, с. 19].

Міжнародно-правовий порядок денний визначає ґендерну рівність як один з провідних параметрів оцінювання належності тієї чи іншої держави до кола цивілізованих держав та держав, які успішно провели реформи щодо демократизації. Сучасній Україні в теоретичному аспекті важливо визначитися саме з центром надання зразків та авторитетних концепцій реалізації ґендерних інтересів у суспільстві. С. Гришак зазначає, що міжнародні стратегії з просування рівності між жінками і чоловіками, спрямовані на створення нормативно-правової бази для регулювання цієї проблеми на рівні всіх держав, що зазначено в різноманітних документах (актах, деклараціях, конвенціях, угодах тощо), які ратифіковано урядами пострадянських країн, без сумніву, стають провідними факторами забезпечення національної державної ґендерної політики в країнах пострадянського простору, зокрема її реалізації в галузі освіти [2, с. 20].

Важливо відзначити, що міжнародно-правова конотація політичної діяльності в ґендерній сфері визначає універсальні стандарти, які в подальшому стають джерелом законних вимог до певних країн або цілих регіонів. У зв'язку з цим міжнародне співтовариство має встановити теоретичну відповідність міжнародних вимог статусу ґендерної політики в кожній окремій державі, як наслідок,

дискусія між галузевими конотаціями ґендерної політики триває постійно. Водночас концептуальне розв'язання ґендерних протиріч сприяє встановленню консенсусу та злагоди у суспільстві.

Висновки. Теоретичне оцінювання значущості галузевих політик щодо ґендерного питання у сучасному світі дає змогу політичній науці інтерпретувати емпіричний матеріал та використовувати його для аналізу суто політологічних проблем. До них належать діяльність політичних партій, громадських організацій, формування інклюзивної політичної культури, вивчення політичних чинників толерантності та розв'язання політичних конфліктів на основі обговорень. Державна політика стосовно прав жінок у сталих демократичних країнах на теоретичному рівні виглядає як невід'ємна частина зусиль щодо захисту прав людини та є однією із системних засад політичного управління. Теоретичний концепт ґендерних відносин визначає потенціал як один з потужних чинників соціального структурування суспільства. Певною мірою галузева конотація ґендерних відносин обґрунтовує мало не революційний потенціал ґендерного питання у глобальному вимірі. Галузеві конотації в соціально-економічній сфері розкривають матеріальне забезпечення ґендерних відносин як пріоритет, що впливає із самої природи сучасної економіки. На теоретичному рівні це означає, що соціально-економічна політика перебуває на передових позиціях у порядку денному сучасних демократій. Міжнародно-правова конотація ґендерної проблематики породжує нову сферу імперативності для внутрішньої політики. Це вимагає від політологічної теорії включення до розгляду зовнішніх чинників щодо розвитку внутрішніх процесів. В умовах сучасної України теоретичне опрацювання ґендерної політики вимагає уваги не лише до функціонування ґендерних спільнот, але й до фіксації ґендерних проблем на індивідуальному рівні. Ці аспекти є визначальними для подальшого наукового пошуку за темою, порушеною у статті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гапон Н. Ґендерні дослідження та перспективи розвитку соціально-гуманітарного знання. *Військово-науковий вісник*. 2009. Вип. 12. С. 177–188.
2. Гришак С. Міжнародні стратегії просування рівності жінок і чоловіків як фактор розвитку ґендерної політики в галузі освіти на пострадянському просторі. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія*. 2013. № 1. С. 16–20.
3. Дашковська О. Державно-правовий механізм впровадження ґендерної рівності в канадському суспільстві. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 3. С. 192–198.
4. Дашковська О. Стратегія ґендерних відносин у політичних партіях Великої Британії. *Вісник Академії правових наук України*. 2009. № 4. С. 160–170.
5. Дисюк Т. Ґендерний аспект соціально-економічної політики України. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 50. С. 276–282.

6. Кормич Л. Ґендерні відносини: сутність та значення в суспільно-політичному розвитку. *Актуальні проблеми політики*. 2013. Вип. 49. С. 16–22.

7. Омельченко Т. Актуальні питання ґендерної політики: досвід країн світу у вітчизняному контексті. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2010. № 17. С. 337–344.

8. Палагнюк М. Ґендерна проблематика: історико-філософський аналіз. *Прикарпатський вісник НТШ. Серія: Думка*. 2012. № 3. С. 118–124.

9. Чернявська Л. Аналіз реалізації ґендерної політики на базі матеріалів вітчизняних ЗМІ. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського*. 2009. Вип. 25. С. 331–341.

10. Hobbs C. Revisionary Rhetoric, Feminist Pedagogy, and Multigenre Texts. *Rhetoric Review*. 2007. № 26. P. 90–93.

11. Ryan K. Recasting Recovery and Gender Critique as Inventive Arts. *Constructing Edited Collections in Feminist Rhetorical Studies*. *Rhetoric Review*. 2006. № 25. P. 22–40.

REFERENCES:

1. Hapon, N. (2009) Henderni doslidzhennia ta perspektyvy rozvytku sotsialno-humanitarnoho znannia. *Viiskovo-naukovyi visnyk*. Vyp. 12. S. 177–188 [in Ukrainian].
2. Hryshak, S. (2013) Mizhnarodni stratehii prosuvannia rivnosti zhinok i cholovikiv yak faktor rozvytku hendernoi polityky v haluzi osvity na postradianskomu prostori. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia*. Ser.: Pedahohika i psykholohiia. № 1. S. 16–20 [in Ukrainian].
3. Dashkovska, O. (2009) Derzhavno-pravovy mekhanizm vprovadzhennia hendernoi rivnosti v kanadskomu suspilstvi. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 3. S. 192–198 [in Ukrainian].
4. Dashkovska, O. (2009) Stratehiia hendernykh vidnosyn u politychnykh partiiah Velykoi Brytanii / O. Dashkovska // *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 4. S. 160–170 [in Ukrainian].
5. Dysiuk, T. (2013) Hendernyi aspekt sotsialno-ekonomichnoi polityky Ukrainy. Aktualni problemy polityky. Vyp. 50. S. 276–282 [in Ukrainian].
6. Kormych, L. (2013) Henderni vidnosyny: sutnist ta znachennia v suspilno-politychnomu rozvytku. Aktualni problemy polityky. Vyp. 49. S. 16–22 [in Ukrainian].
7. Omelchenko, T. (2010) Aktualni pytannia hendernoi polityky: dosvid krain svitu u vidchyznianomu konteksti. Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka. № 17. S. 337–344 [in Ukrainian].
8. Palahniuk, M. (2012) Henderna problematyka: istoriko-filosofskyi analiz. *Prykarpatskyi visnyk NTSh*. Ser.: Dumka. № 3. S. 118–124 [in Ukrainian].
9. Cherniavska, L. (2009) Analiz realizatsii hendernoi polityky na bazi materialiv vitchyznianykh ZMI. *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V.I. Vernadskoho*. Vyp. 25. S. 331–341 [in Ukrainian].
10. Hobbs, C. (2007) Revisionary Rhetoric, Feminist Pedagogy, and Multigenre Texts. *Rhetoric Review* 26: 90–93 [in English].
11. Ryan, K. (2006) Recasting Recovery and Gender Critique as Inventive Arts: Constructing Edited Collections in Feminist Rhetorical Studies. *Rhetoric Review*. 25: 22–40 [in English].

Sectoral connotations of gender politics: to the question of political and theoretical development

Marfobudinova Lidiia Ivanivna

Postgraduate Student at the Department
of Political Science
Oles Honchar Dnipro National University
Gagarin Ave., 72, Dnipro, Ukraine

The development of gender priorities of society's life, which is laid down in modern legal acts, defines state policy, social standards. The peculiarities of theoretical elaboration of gender-oriented political processes in the framework of modern democracy are studied. The theoretical level of elaboration of branch connotations of gender policy is established. The method of rational reconstruction, retrospective, comparative, common in modern theoretical political studies is applied. The purpose of the article is to identify the features of sectoral connotations of democratic understanding of gender policy. The purpose of the article is to search for the relationship between the empirical manifestations of gender regulation and the ways of their political scientific reflection. The features of the competition of political forces that essentially correct ideologically oriented or doctrinally conditioned positions regarding the state of gender equality and special social conditions for women as a socio-demographic group are substantiated. The attention paid to the content of gender disagreements is defined as a key component of the argument regarding the appropriateness of specific government and political actions. It has been found out the special importance of gender priority for a particular society. It has been established that for philosophical connotations of gender policy the interpretation between the sexes as a universal problem, which demands the parity of a new attitude and implementation of the strategy of gender policy, is characteristic. It is concluded that the state policy on the rights of women in sustainable democracy appears at the theoretical level as an integral part of efforts to protect human rights and is one of the systemic principles of political governance.

Key words: gender policy, gender studies, branch connotations, political theory, democratic society.

Перепелиця
Наталія Олегівна

Довіра як чинник політичного розвитку: погляд Френсіса Фукуяма

УДК 321.01
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-2-11-16>

Перепелиця Наталія Олегівна
аспірант кафедри політології
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
вул. Володимирська, 60, Київ, Україна

Френсіс Фукуяма є відомим американським соціологом та політологом, директором програми міжнародного розвитку в університеті ім. Дж. Хопкінса. Він належить до числа найбільш неординарних аналітиків Сполучених Штатів. Поняттю довіри Френсіс Фукуяма приділив у своїх працях багато уваги. Проблема довіри є однією з ключових у сучасному політичному житті, тому дуже важливо зрозуміти, що укріплення довіри в політичній, економічній, культурній та інших сферах є першочерговим завданням. Це обумовлює актуальність дослідження. У статті проаналізовано поняття довіри, феномен довіри, розглянуто довіру як чинник політичного розвитку країн з різним рівнем довіри за поглядами Френсіса Фукуяма, досліджено вплив довіри на політичний розвиток. На прикладі країн з різним рівнем довіри проаналізовано політичний розвиток цих держав. З'ясовано, як Френсіс Фукуяма характеризує політичний розвиток України та який рівень довіри має українське суспільство. Встановлено, що усвідомлення значимості довіри для функціонування суспільства сприяє політичному розвитку цього ж суспільства. Проаналізовано поняття довіри з точки зору Френсіса Фукуяма, розглянуто проблеми країн пострадянського простору та безпосередньо України щодо довіри. Встановлено, що довіра формується в результаті тривалої еволюції суспільства, а рівень довіри слугує фундаментальною основою стабільності соціальної структури. Нестача довіри може бути лише пом'якшена, але не компенсована державним втручанням в господарське життя, в суспільствах з низьким рівнем довіри державна регламентація може лише підтримувати господарську ефективність, але не в змозі привести до позитивних змін у соціальному аспекті загалом. Доведено, що країни, які мають високий рівень довіри, розвиваються краще, ніж країни з низьким рівнем довіри. Всі сфери життя суспільства – економіка, політика, право – функціонують продуктивніше, з більшою користю для членів суспільства. У дослідженні використано порівняльний, структурно-функціональний, системний методи аналізу.

Ключові слова: довіра, рівень довіри, чинник, політичний розвиток, Френсіс Фукуяма.

Вступ. Довіра є важливою передумовою розвитку сучасного суспільства. Категорія довіри як важлива характеристика розвиненості соціальних та політичних відносин розглядається в суспільних науках з кінця ХХ сторіччя. Серед відомих дослідників довіри в контексті проблем політичної взаємодії слід відзначити Ф. Фукуяму, А. Селігмена, П. Штомпку, Н. Лумана, Е. Гідденса, Б. Барбера, Т. Ямагіші, П. Бурдье, У. Бека. До значних досягнень можна зарахувати праці Н. Лумана «Довіра і влада», С. Ліпсета і У. Шнейдера «Пролом у довірі», Б. Міцтел «Довіра в сучасних суспільствах: пошук основ соціального порядку», П. Штомпки «Довіра: соціологічна теорія» тощо.

Українські вчені також приділяли увагу проблемі довіри. Серед них слід назвати таких, як А. Бова, Є. Головаха, Н. Паніна, А. Ручка, С. Makeєв, І. Мартинюк, Ю. Пахомов, А. Ковальова, О. Кокорська, В. Сукачов.

Мета та завдання. Метою статті є розгляд поняття довіри, згідно з Ф. Фукуямою, аналіз феномена довіри як чинника політичного розвитку на прикладі країн з різним рівнем довіри.

Методи дослідження. Під час вивчення поглядів Ф. Фукуяма і, як наслідок, в процесі написання статті використовувались такі методи дослідження, як порівняльний, структурно-функціональний, системний.

Результати. Під довірою, як правило, розуміють відкриті, позитивні взаємини між людьми, що ґрунтуються на впевненості в порядності та доброзичливості іншої людини, з якою сторона, яка довіряє,

перебуває в певних політико-комунікаційних відносинах. Довіра може мати різноманітний характер, а саме особистий, політичний, економічний. Ознакою особистої довіри є відвертість, готовність ділитись інформацією тощо. Політична довіра передбачає готовність електорату делегувати владні повноваження певному політичному суб'єкту.

Френсіс Фукуяма, який є сучасним американським соціологом та політологом, доводить, що саме довіра визначає прогрес суспільства. Довіра є одним з найважливіших чинників зростання добробуту суспільства, його політичного розвитку, оскільки фактично кожна угода має елемент довіри, особливо довготермінова угода. Довіра сприяє співпраці, адже чим вище рівень довіри у суспільстві, тим вище ймовірність співпраці. Дослідження цих та інших проблем, пов'язаних з феноменом довіри, дасть змогу зрозуміти механізми життєдіяльності суспільства.

У середині 90-х рр. Ф. Фукуяма запропонував своє трактування: «довіра – це очікування, що з'являється у членів співтовариства, що інші його члени будуть вести себе більш або менш передбачувано, чесно і з увагою до потреб оточуючих, у згоді з деякими загальними нормами». Дещо з цих норм належить до сфери фундаментальних цінностей (наприклад, розуміння Бога або справедливості), однак до їх числа входять також такі цілком світські речі, як професійні стандарти та корпоративні кодекси поведінки.

У 1995 р. Ф. Фукуяма у роботі «Довіра: соціальні доброчинності і шлях до процвітання» виклав аналіз традицій функціонування економік багатьох країн та дійшов висновку, що довіра є необхідним чинником успішного економічного розвитку держави. Ф. Фукуяма вважає довіру саме тим чинником, який зумовлює економічний та політичний розвиток суспільства. Для нього «довіра – ключова характеристика розвинутого людського суспільства, яка виявляється як на індивідуальному рівні, так і на соціальному (довіра до суспільних інститутів і держави загалом)». Провідною цінністю щодо цього Ф. Фукуяма називає довіру, яку він прирівнює до найважливішого соціального капіталу, адже саме довіра є ключовою характеристикою розвинутого людського суспільства, що виявляється й на індивідуальному, й на соціальному рівнях (довіра до соціальних інститутів та держави загалом).[2] Саме довіра визначає прогрес, а успіх самореалізації конкретного суспільства залежить насамперед не від ринкових принципів ведення економічної діяльності, а тільки від рівня довіри, що існує в суспільстві.

Дійсно, в розвинутих суспільствах фіксується високий рівень міжіндивідуальної довіри й довіри до соціальних інститутів суспільства. Довіра є як умовою процвітання суспільства, так і її результатом, що спонукає до пошуку механізмів збільшення ресурсу довіри у суспільстві. Незалежно від того, під яким кутом зору вчені розглядають довіру, зрештою, всі ці прагнення зводяться до питання, яке можна сформулювати таким чином: «Чи можна управляти довірою як певним ресурсом, скеровуючи його у визначене русло задля активації соціальних змін у суспільстві?».

Довіра як на державному, так і на корпоративному та індивідуальному рівнях у різних регіонах виявляється по-різному. На накопичення соціального капіталу впливають також особливості національних культурних традицій.[5] Довіра, згідно з Ф. Фукуямою, – це ключова характеристика розвинутого людського суспільства, що виявляється як на індивідуальному рівні, так і на рівні соціальному (довіра до суспільних інститутів та держави загалом). Саме довіра визначає прогрес; успіх «самореалізації» конкретного суспільства залежить не від ринкових принципів та не від прихильності традиціям, а від «одного елемента культури, що поширився всюди, – рівня довіри, що існує в суспільстві» [2].

За поширеністю довіри в сучасних ієрархічних структурах Ф. Фукуяма вибудовує класифікацію людських суспільств таким чином. До групи з високим рівнем довіри він зараховує «вибрані», «засновані на довірі» ліберальні демократії (США, Німеччина, Японія), тоді як традиціоналістські країни (Китай, Мексика), європейські «легкоатлети» (Франція, Італія), як і країни Східної Європи та колишнього СРСР,

він зараховує до суспільств з низьким рівнем довіри [2]. Є група країн з украй малим рівнем довіри. Це здебільшого ісламські країни, такі як Сирія, Албанія, Ліван, Туреччина, Йорданія, Палестина, а також ще дві країни, якими є Кампучія та Еквадор. Абсолютно чітко простежується залежність розвитку від рівня довіри. На цьому, на нашу думку, треба зупинитись детальніше.

Довіра може взагалі вважатися інтегральним показником соціального капіталу, бо відображає сукупність неформальних норм у дії. За високого рівня довіри всі сфери життя суспільства – економіка, політика, право – функціонують значно краще, з більшою користю для членів суспільства [5].

У Китаї, наприклад, сутність соціальної системи конфуціанства полягає в певній ідеології обов'язку щодо родини, за якої зобов'язання та взаємні стосунки між членами групи, об'єднаної родинними зв'язками, є більш важливими, ніж зобов'язання перед безособовою владою, якою є держава. У Гонконгу, Тайвані та тих частинах Китаю, де були проведені ринкові реформи, більшу частину підприємств складають сімейні. Відповідно, масштаби цих сімейних підприємств не можуть рівнятися з масштабами світових гігантів. Проте не можна стовідсотково вважати, що в Китаї, як і в Тайвані та Сінгапурі, не існує великих корпорацій з відповідними спеціалістами, адже 55% капіталу гонконгської фондової біржі контролюються десятьма сім'ями-мільонерами (з них 7 китайських сімей, 1 єврейсько-британська, 2 британські). Річ в тім, що китайські компанії досить часто виставляють на продаж власні акції, залишаючи собі їх 35–40%, що дає гарантію права вирішального голосу відповідній сім'ї, що є попереднім власником. Специфіка китайського бізнесу полягає також у тому, що їм досить важко приймати інших працівників та довіряти їм лише завдяки їх професійним здібностям; краще просто наймати родичів, які вже мають певний ступінь довіри. Аналогічна ситуація склалася в країнах Латинської Америки, наслідком чого є непотизм і поширена державна корупція. Як зазначає Ф. Фукуяма, якщо, наприклад, ви поїдете в Латинську Америку, ви зрозумієте, що в економіці практично кожної країни від половини до двох третин національного валового продукту контролює група компаній, які перебувають під контролем 10, 20 або 30 провідних родин [2]. У багатьох країнах виникає також об'єднання сімей у «бізнес-групи». Цей поширений феномен виникає під різними назвами: старі «дзайбацу» та їх сучасні спадкоємці в Японії, «чебол» у Кореї, «групос економік се» в Латинській Америці, «двадцять дві сім'ї» в Пакистані тощо. В багатьох країнах Латинської Америки вузький радіус довіри продукує подвійну систему моралі з доброю поведінкою стосовно родини та друзів та нижчим зразком поведінки в публічній сфері. Це слугує культурним підґрунтям для коруп-

ції, що часто вважається легітимним способом турботи про власну родину.

Одним з прикладів важливості соціального капіталу є Італія, де відмінності між її Північною та Південною частинами істотно позначаються на економічному зростанні, якості державного управління, проведенні реформ та рівні корупції. Якщо Північна Італія – це регіон з високими показниками економічного зростання, високим рівнем культури та освіченості населення, високою здатністю до кооперації, то Південна Італія – це регіон, що практично одностайно характеризується як позбавлений соціального капіталу та загальної довіри. Хоча мафія (поширений феномен цього регіону) характеризується надзвичайно вимогливим внутрішнім кодексом поведінки, ці норми не застосовуються поза межами вузького кола її членів. Для решти сицилійського суспільства основні чинні норми можна описати так: «використовуй людей, що є поза межами твоєї безпосередньої родини, за кожної можливості, інакше вони використають тебе» [2].

У Японії зафіксовано абсолютно іншу ситуацію. Ф. Фукуяма зазначає, що «зобов'язання, які японці відчують до державних органів влади, завжди є важливішими, ніж зобов'язання перед родиною. Так, у Японії спрацьовують такі чинники, як повага до чиновників, високий рівень їх професійної підготовки, загальна повага до влади всього суспільства, взаємна довіра». Проте не варто вважати, що бізнес абсолютно підпорядковується державним органам, адже тут немає безпосереднього адміністративного втручання державних органів у підприємницьку діяльність, здебільшого відбуваються їх співпраця та взаємодія, а безпосередня присутність держави в економіці завжди була обмежена. Окрім того, в японській економіці ефективно спрацьовує особливий чинник націоналізму у вигляді наявного у японців налаштування на працю не тільки в ім'я себе, своєї сім'ї та фірми, але й на славу великого японського народу. Яскравим прикладом такої властивості стали позитивні результати згрупування сил населення та влади для боротьби з наслідками трагедії після цунамі та вибуху атомної електростанції Фукусіма. Це сприяє тому, що майже неможливо провести межу між публічною та приватною сферами в японському суспільстві, але все ж таки вона є.

В Японії існує життєздатна та розгалужена мережа добровільних організацій, деякі з них зосереджують свою діяльність навколо традиційного мистецтва чи ремесла, інші ж групуються за релігійними, політичними та професійними інтересами. Також Ф. Фукуяма серед вагомих ознак японської культури називає впливову систему приватних університетів, що схоже на ситуацію з університетами у США. Підсумовуючи, вчений відзначає, що більшою точною характеристикою японської культури була б не «державницька», а «комунітаристська» [2].

Однією з причин, завдяки якій Японія на ранньому етапі індустріалізації змогла створити корпорації дуже великого масштабу, якими управляли ієрархії професійних менеджерів, було насправді глибоко вкорінене в японську культуру негативне ставлення до непотизму (кумівства). Це полягало в тому, що у фірму (компанію, корпорацію) брали на роботу людей завдяки їхнім професійним якостям, а не віддавали посади своїм дітям. Власне, тут цінуються знання та досвід людини, що стає стимулом для їх здобування. До того ж у Японії діє система «пожиттєвого найму», яка базується на взаємній домовленості: з боку керівництва забезпечуються висока оплата, гарантія роботи без звільнення, соціальний захист, зростання доплат з віком, за потреби – перенавчання, а з боку робітника – гарантія не звільнення заради вищого заробітку, тільки один шлях в кар'єрному зростанні, до того ж переважно не за власним бажанням, а в інтересах та з ініціативи фірми. Така система дає відчуття стабільності, соціальної захищеності та стимулює зростання довіри у партнерських стосунках та суспільстві загалом.

Отже, специфіка довіри в Японії, згідно з Ф. Фукуямою, визначається усвідомленням необхідності взаємних моральних зобов'язань та їх інтенсивністю, що стало умовою виникнення таких економічних інститутів, як «пожиттєва зайнятість» та мережеві організації, подібних яким немає ніде у світі. Японія, за твердженням Ф. Фукуями, належить до суспільств із високим рівнем знеособленої суспільної довіри, більшою, ніж в інших країнах, схильністю до стихійної суспільної поведінки та до вільного створення міцних об'єднань так званої середньої ланки, тобто тих, що перебувають між сім'єю та державою [2].

Відповідні засади стимулюють розвиток соціального капіталу та отримання усіх його переваг [5]. Ще одним прикладом захищеності японського населення та втілення рівня довіри один до одного є те, що навіть організована злочинність Японії має свою культуру та діє за правилами.

Щодо Сполучених Штатів Америки, то яскравим прикладом високого рівня довіри тут, безумовно, є Силіконова Долина, яка саме завдяки соціальному капіталу досягла високих успіхів у своїй підприємницькій діяльності. На думку Ф. Фукуями, там працює багато людей, які були раніше колегами, разом вчилися та мали дружні стосунки; кожен усвідомлює, що існує певна норма щодо взаємодії, а багато уваги в цій культурі приділяється обміну інтелектуальною власністю, але такий обмін може бути, коли є довіра між членами відповідної спільноти. За умов найрозвинутішого правового суспільства, як, наприклад, у Сполучених Штатах, існування довіри, на нашу думку, досі має вирішальне значення з причин, до яких ми повернемося трохи згодом. У політичному житті ця можливість співро-

бітничати в рамках правового суспільства знову ж таки має вирішальне значення для того, щоби демократія насправді була дієвою [2].

Таким чином, американська демократія та її система управління успішно працюють саме тому, що американці успішно формували в минулому та продовжують формувати сьогодні асоціації як для громадянських, так і для політичних цілей. Ця здатність самоорганізовуватися фактично означає не тільки те, що держава не повинна нав'язувати ієрархічну форму організації, але й те, що громадянські асоціації є важливою школою самоуправління, яка дає досвід спільних, координованих дій та може бути використана у суспільному житті [10].

У своїй публічній лекції в м. Києві у 2006 р. Ф. Фукуяма також назвав довіру соціальним капіталом, який є визначним потенціалом суспільства або його частини, що виникає як результат довіри між його членами, тобто соціальний капітал, як вважає дослідник, є формою матеріалізованої довіри [3].

Крім того, Ф. Фукуяма зазначив, що проблема соціального капіталу та його продукту – суспільної довіри – є особливо важливою для посткомуністичного простору, оскільки порівняльні дослідження рівня соціального капіталу свідчать про значний розрив між посткомуністичними державами та іншими країнами Європи [3].

Сучасне суспільство є надзвичайно динамічним, його структурні елементи його постійно перебудовують у стані зміни, реорганізації, виникнення й занепаду, проте воно ще далеко від бажаного, а зазначені Ф. Фукуямою характеристики довіри ще чекають на свою масову реалізацію, зокрема, в посткомуністичному просторі.

Щодо проблем країн пострадянського простору та безпосередньо України, то Ф. Фукуяма сказав таке наприкінці своєї київської лекції. «Мені здається, що в усіх посткомуністичних країнах існує особлива проблема, пов'язана із соціальним капіталом та довірою, через спадщину марксизму-ленінізму. Марксизм-ленінізм був політичною системою, яка навмисно пристосована для виснаження соціального капіталу. Теорія полягала у тому, що партія та держава є центральною організаційною структурою всього суспільства, і що держава потім буде навмисно порушувати наявні зв'язки, які утримують разом профспілки, підприємства, церкви, різноманітні приватні організації, та замінювати ці горизонтальні зв'язки між звичайними людьми вертикальним зв'язком між громадянами та самою державою, торкаючись навіть зв'язків у головному осередку суспільства – родині <...> Передусім слід відзначити, що Російська Імперія у 1917 р., на мою думку, була відносно слабкою з точки зору соціального капіталу порівняно з країнами Західної Європи. Те громадянське суспільство, яке тоді фактично існувало,

було навмисно зруйноване у процесі комодитизації держави комуністичною партією. Отже, після падіння комунізму у цій частині світу був набагато сильніший дефіцит соціального капіталу, і це мало різні прояви, наприклад відсутність верховенства закону. У вас є офіційні правила, але, я думаю, будь-яка людина, що розуміє принцип дії правової системи, усвідомлює, що тут присутній надзвичайно важливий нормативний компонент. Якщо люди на верхівці судової та політичної ієрархії не керуються нормою, що каже, що ти сам маєш підпорядковуватися закону, то ніхто на нижчих сходинках ієрархії не підпорядковуватиметься закону, тому на надзвичайні складнощі, які виникали під час створення нормативної основи формальної системи у цій частині світу, великий вплив мало виснаження неформального соціального капіталу, тобто навичок співробітництва. Рівень злочинності (звичайної злочинності, мафії та вуличної злочинності), який зріс після падіння комунізму, на мою думку, був ще одним свідченням того, що єдиними засобами регулювання, які існували для людей у багатьох комуністичних країнах, були формальні репресивні заходи, яких вживала поліція. Та після того як цей апарат зник, у людей не було внутрішніх цінностей, завдяки яким люди хочуть бути законслухняними незалежно від того, чи спостерігає за ними поліція. Я не знаю, яким з цієї точки зору є становище України, але, звичайно, позитивним моментом є те, що зараз у вас є активне громадянське суспільство, яке в дуже важливий момент політичного протистояння змогло привести український уряд до відповідальності. Гадаю, що у довгостроковій перспективі <...> Я вважаю, що це народження, це початок розвитку соціального капіталу у вашому суспільстві. Отже, я лише хочу підкреслити, що якщо вам потрібний більший суспільний капітал, то підтримуйте його. Та ще я обіцяв повернутися до питання освіти. Останнє питання полягає у тому, що соціальний капітал нерідко є продуктом особливого типу освіти. Професійна освіта є не просто передачею певних фактів, знань та методик. Це також процес навчання моральним нормам, завдяки яким професійні стандарти є вищими за власні інтереси професіонала. Це і є свого роду визначенням професіоналізму. Я насправді вважаю, що одна з переваг, яку надає така вища освіта, полягає в тому, що вона культивує певні норми, які знову ж таки стають важливим джерелом соціального капіталу» [3].

Пізніше Ф. Фукуяма знов побував у Києві. Про довіру та співпрацю він говорив так: «Соціальний капітал, у моєму розумінні, полягає в можливості людей співпрацювати один з одним у формальній та неформальній площині. І саме така співпраця є основою для соціальної довіри. Я переконаний, що однією з найгірших речей, які залишилися у спадщину від комунізму, є відсутність довіри

між громадянами. Радянський режим цілеспрямовано нищив будь-які спроби громадської ініціативи. Кожен повинен був залежати від держави та бути підзвітним їй. До того ж комуністична система цілеспрямовано створювала атмосферу недовіри серед людей і чинила усілякі перепони на шляху до їхнього зближення.

Всі посткомуністичні країни намагаються зараз подолати високий рівень недовіри між громадянами. Необхідно відновити соціальну довіру та здатність людей співпрацювати. І освіта, на мою думку, є тим ключовим фактором, який здатен посприяти цьому.

Єдина правильна опція для всіх країн, що раніше входили до Радянського Союзу, полягає у формуванні нового покоління активних людей, нехай навіть і вихованих за комуністичної системи. Частиною такої освіти обов'язково має бути створення цінностей, що спонукають людей співпрацювати один з одним.

Треба відзначити, що фактор громадянського суспільства – та надпотужна сила, що несподівано для багатьох виникла під час Помаранчевої революції й досі циркулює в Україні, – є запорукою того, що за потреби люди спроможні мобілізуватися й діяти згідно зі спільним інтересом. І я переконаний, що це є дуже потужним активом» [12].

Україна та інші країни з перехідною економікою належать до розряду суспільств, де всі зв'язки, як традиційні, так і ті, що формуються, гранично зруйновані. Ми дуже далекі від того моменту, коли в українському суспільстві сформується атмосфера довіри, близька до тієї, що існує в американській, німецькій або японській економіках. Багато труднощів сучасної української економіки й політики йдуть коренями саме з проблеми недовіри заможному класу з боку гнітючої більшості суспільства. Безумовно, особливості сьогоденної ситуації з довірою в Україні також визначаються специфікою вітчизняного модернізаційного процесу.

Висновки. Сучасні теорії в соціально-економічних науках розглядають довіру як ключову характеристику, яка відрізняє розвинуте суспільство від інших. Вона має всеосяжні масштаби, тому що притаманна відносинам не лише на рівні окремих індивідуумів, але й у сфері громадських та урядових інституцій. Зрештою, категорія довіри піднімається до рівня держави як особлива організація суспільства та її міждержавних відносин. Зокрема, Ф. Фукуяма розглядає довіру як почуття моральної єдності, як політичної, так і соціальної, сформованої на основі цінностей, які суспільство має сповідувати.

Отже, довіра може вважатися інтегральним показником соціального капіталу, бо відображає сукупність неформальних норм дії. За високого рівня довіри всі сфери життя суспільства – економіка, політика, право – функціонують значно краще, з більшою користю для членів суспільства.

Довіра є складним феноменом та водночас одним з найважливіших чинників, що визначає характер не тільки міжособистих, але й усіх соціальних та політичних стосунків. Концепція довіри співвідноситься з поняттям соціального капіталу. Вона безпосередньо «вплетена» в механізм, що забезпечує інтеграцію, політичний розвиток і стабільність суспільства.

Безумовно, проблема довіри та її зміцнення є актуальною для будь-якого суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фукуяма Ф. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції / пер. Р. Корнута. Київ : Наш Формат, 2018. 576 с.
2. Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию. Москва : АСТ ; ЕРМАК, 2004. 730 с.
3. Що таке соціальний капітал? Київська лекція Френсіса Фукуями. *День*. 2006. № 177. С. 4.
4. Середа Ю. Соціальний капітал в Україні та інших країнах Європи: легітимність агрегованого конструкту. *Український соціум*. 2013. № 4. С. 81–97.
5. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / пер. с англ. Москва : АСТ ; Ермак, 2005. 588 с.
6. Штомпка П. Довіра – основа суспільства. Москва : Логос, 2012. 448 с.
7. Кузина И. Факторы доверия политическим институтам: теоретические подходы и индикаторы. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*. 2014. Вип. 32. С. 70–75.
8. Кучабський О., Погорелий С. Довіра до органів публічної влади як ключовий фактор ефективності системи державного управління. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. № 1 (13). URL: <http://kbuara.kharkov.ua/e-book/putp/2013-1/doc/2/07.pdf>.
9. Єлагін В. Про сутність поняття «соціальний капітал» та його роль у процесі розбудови соціальної держави. *Актуальні проблеми державного управління*. 2011. № 1.
10. Фукуяма Ф. Великий разрыв. Москва : АСТ, 2003. 474 с.
11. Фукуяма Ф. Соціальний капітал. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2008. № 53. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n53texts/fukuyama.htm.pdf>.
12. Шість тез Ф. Фукуями про Україну, Росію і майбутнє. URL: <http://tvoemisto.tv/news>.

REFERENCES:

1. Fukuyama Frensis. (2018) Vytoky politychnogo porjadku. Vid pradavnix chasiv do Francuzkoyi revolyuciji [The Origins of Political Order: From Prehuman Times to the French Revolution] – K.: Nash Format – 576 p. [in Ukrainian].
2. Fukuyama F. (2014) Dovere: socyalnie dobrodetely y put k proczvetaniyu [Trust: the social virtues and the creation of prosperety] – M.: AST ; ERMAK – 730 p. [in Russian].
3. Fukuyama Frensis. (2006) Shcho take sotsialnyi kapital? [What is social capital?] Den. – № 177. – P. 4. [in Ukrainian].

4. Sereda Yu. (2013) Sotsialnyi kapital v Ukraini ta inshykh krainakh Yevropy: lehitymnist ahrehovanoho konstrukt [Social capital in Ukraine and other European countries: the legitimacy of the aggregated structure]. – Ukrainskyi sotsium. – No 4. – pp. 81–97. [in Ukrainian].

5. Fukuiama F. (2015) Konets ystorry y poslednyi chelovek [The End of History and the Last Man] – M. : AST : Ermak, – 588 p. [in Russian].

6. Shtompka P. (2012) Dovira – osnova suspilstva [Trust is the foundation of society] – M. : Lohos, – 448 p. [in Ukrainian].

7. Kuzyna Y. (2014) Faktory doveryia polytycheskym ynstytutam: teoretycheskye podkhody y yndykatory [Confidence Factors for Political Institutions: Theoretical Approaches and Indicators] – Visnyk Kharkivskoho natsionalnogo universytetu imeni V.N. Karazina. Seriya "Sotsiologichni doslidzhennia suchasnoho suspilstva: metodolohiia, teoriia, metody". – Vypusk 32. – P. 70–75. [in Russian].

8. Kuchabskyi O. (2013) Dovira do orhaniv publichnoi vlady yak kliuchovyi faktor efektyvnosti systemy

derzhavnoho upravlinnia [Trust in public authorities as a key factor in the efficiency of the public administration system] – Publichne upravlinnia: teoriia ta praktyka. – № 1 (13). [in Ukrainian].

9. Yelahin V. (2011) Pro sutnist poniattia "sotsialnyi kapital" ta yoho rol uprotsesi rozbudovy sotsialnoi derzhavy [The essence of the concept of "social capital" and its role in the process of building a social state] – Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia. – № 1. [in Ukrainian].

10. Fukuiama F. (2003) Velykyi razriv [The Great Disruption]. – M. : AST, – 474 p. [in Russian].

11. Fukuiama F. (2018) Sotsialnyi kapital [Social capital]. – Nezaleznyi kulturolohichni chasopys "I". – № 53. [in Ukrainian].

12. Fukuiama F. Shist tez F. Fukuiamy pro Ukrainu, Rosiiu y maibutnie [Six theses by F. Fukuiama about Ukraine, Russia and the future] [Elektronnyi resurs] Rezhym dostupu <http://tvoemisto.tv/neys>.

Trust as a factor in political development: Francis Fukuyama's view

Perelytsia Nataliia Olehivna

Postgraduate Student at the Department of Political Science
Taras Shevchenko
National University of Kyiv
Volodymyrska Str., 60, Kyiv, Ukraine

Francis Fukuyama is a well-known American sociologist and political scientist, director of the international development program at the University J. Hopkins Political scientist F. Fukuyama is one of the most extraordinary analysts in the United States. The concept of Fukuyama's trust has given a lot of attention in his writings.

The problem of trust is one of the key issues in modern political life. Therefore, it is very important to understand that building confidence in the political, economic, cultural and other spheres is of paramount importance. This determines the relevance of the study.

This article analyzes the notion of trust, the phenomenon of trust, to consider trust as a factor in the political development of countries with varying degrees of confidence in the views of Francis Fukuyama, to investigate the impact of confidence on political development. For example, countries with different levels of trust can analyze the political development of these countries. The article also explains how F. Fukuyama characterizes the political development of Ukraine, which level of confidence has a Ukrainian society.

It was found that awareness of the importance of trust in the functioning of society contributes to the political development of the same society.

In addition, it has been established that trust is formed as a result of the long-term evolution of society and the level of trust serves as the fundamental basis for the stability of the social structure. Lack of trust can only be mitigated but not offset by state interference in economic life, and in societies with a low level of trust, state regulation can only support economic efficiency, but not able to lead to positive changes in the social whole.

Comparative, structural-functional, system analysis methods were used in the article.

Key words: trust, level of trust, factor, political development, Francis Fukuyama.

Шуліка
Андрій Андрійович

Мігранти в сучасному прекаріаті: політичні особливості міжгрупової взаємодії

УДК 323.15
DOI [https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2019-2-17-21](https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-2-17-21)

Шуліка Андрій Андрійович
кандидат політичних наук, доцент
кафедри політології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
вул. Гагаріна, 72, Дніпро, Україна

В сучасному світі в політичній, соціальній та економічній сферах формується велика кількість нових соціально-політичних груп, до яких належить прекаріат. Сучасний прекаріат перебуває на етапі формування групової ідентичності, активного усвідомлення та вироблення власних групових інтересів, корегування форм організаційної взаємодії та розроблення методів відстоювання власних інтересів, тому актуалізується проблема групової взаємодії між окремими фракціями прекаріату. Метою статті є аналіз впливу мігрантів на розвиток сучасних прекарних рухів. До методів, які використовувались у статті, належать системний, структурно-функціональний, порівняльний. Наголошено на тому, що сучасний прекарний рух складається з різномірних фракцій, до яких належать мігранти. Зазначено, що взаємовідносини всередині прекаріату досить складні, деколи формується внутрішній конфлікт між різними фракціями прекаріату, хоча, безумовно, існує напруженість, а також є важливі моменти солідарності. Зближення демонструє можливу основу об'єднаного руху проти політичної прекарності, скорочення розриву між освіченою молоддю, традиційними представниками найманої праці та трудящими-мігрантами. Мігранти в сучасному світі стають частиною політичного життя в багатьох країнах світу. Мігранти з Латинської Америки, Африки, Близького Сходу, Азії, країн Східної Європи складають важливу частину життя багатьох країн світу. При цьому вони становлять сегментовану та герметично закриту частину ринку праці, але мігранти досить часто вже не є пасивними учасниками економічного, політичного, соціального, культурного та релігійного процесів. Вони все більш активно претендують на участь під час прийняття політичних рішень, зокрема на більш активну участь у діяльності прекарізованих соціально-політичних рухів.

Ключові слова: прекаріат, прекаризація, мігранти, політична група, колективна ідентичність.

Вступ. Прекаріат – це нестабільний, незахищений суспільний прошарок, породжений нестабільною та короткостроковою зайнятістю. Це специфічний соціальний прошарок людей, які мають тимчасову роботу й не мають змогу опинитися в професійному штаті певного підприємства. Нині прекаріат характеризується соціальною пасивністю, несформованим відчуттям солідарності, не усвідомленням своїх соціально-політичних інтересів, отже, неартикульованістю власних вимог та запитів до чинної політичної системи прийняття рішень [1, с. 73].

Акцент на суб'єктивному досвіді прекарних груп є важливим аспектом розуміння сучасного феномену політичної прекарності та внутрішньої структури сучасного прекаріату. Це змушує нас визнати значення афективних та асоціативних характеристик модернізації політичної сфери для оцінювання меж та можливостей колективної трансформації сучасних соціально-політичних груп. Вкрай важливо зрозуміти, яким чином прекарність впливає на солідарність у трудовій та соціальній сферах, не менш важливо вивчити реальну боротьбу, яку ведуть трудящі, зайняті в умовах нестабільності, а також яку роль відіграють у ній мігранти.

Мета та завдання. Метою статті є аналіз основних форм впливу мігрантів на розвиток сучасних прекарних рухів.

Методи дослідження. Під час написання статті автор використовував системний метод, який дав змогу розглянути сучасний прекаріат як політичну групу; структурно-функціональний метод,

який дав змогу проаналізувати функціональні особливості окремих структурних елементів, певних фракцій всередині прекарного руху. Також під час зіставлення особливостей ролі мігрантів у різних країнах використовувався порівняльний метод.

Результати. Внутрішні дебати руху прекарізації значною мірою стосуються питання інклюзивності або виключності власного проекту руху. Особливо внутрішні проблеми прекарності проявляються у протистоянні прекарних громадян та мігрантів (як нелегальних, так і легальних).

Незважаючи на розширення повноважень наднаціональних інститутів в галузі міжнародного управління, національна держава та її правові органи зберігають монополію на винесення рішень з громадянських прав, особливо в галузі праці та міграції, «умови зайнятості і матеріальність виробництва часто розривають відносини між громадянином і працівником» [7, с. 55]. Наприклад, короткострокові робочі візи, видані індійським програмістам у сфері ІТ, дають змогу здійснювати тимчасову міграцію в країни, що потребують висококваліфікованої робочої сили, а саме США та Німеччину.

Гай Стендінг досить скептично ставиться до політичних можливостей, пов'язаних з певними фракціями прекаріату. У прекаріаті він розрізняє три групи [10, с. 28–31]. До першої групи належать ті, хто відділяється від традиційного пролетаріату й бажає повернутися до більш стабільного минулого. Це найменш прогресивна група, оскільки вона схильна до популізму та демонізує інші шари

прекаріату, такі як мігранти, через їх тяжке становище. Друга група включає «традиційних бідних», таких як мігранти, етнічні меншини й колишні засу-джені, які мають найменш захищені права. Г. Стен-дінг говорить про те, що ця група прагне уникати політики або, як він висловився, «вони тримають голови опущеними» [10, с. 29]. Оскільки перша група воює з другою групою, а друга просто намагається втриматися на плаву, на думку Г. Стендінга, жодна з них, швидше за все, не поведе колективний заряд до кращого майбутнього.

Таким чином, надія Г. Стендінга на прекаріат покладається на третю групу, в яку входять молоді та освічені. Подібно «випускникам без майбутнього», яких Пол Мейсон виділяє як основу недавньої хвилі глобального протесту, ця група відчуває розчарування в статусі, тому що наявні можливості не відповідають їх навичкам та устремлінням [6]. Для Г. Стендінга ця фракція є прогресивною перш за все тому, що він відкидає соціально-політичні основи існування традиційного пролетаріату.

Гай Стендінг присвячує розділ своєї книги мігрантам, яких він називає «легкою піхотою глобалізації» [2, с. 202]. Дійсно, трудящі-мігранти часто зайняті на найгірших роботах щодо умов праці, оплати праці та гарантій зайнятості. Однак відсутність їх на периферію капіталізму неправильно, тому що трудящі-мігранти відіграють особливу роль у капіталізмі і як «резервна армія праці, і як засіб підвищення рівня експлуатації» [5, с. 277].

Якщо ми візьмемо випадок хвилі мігрантів з нових країн ЄС у більш розвинені країни Європи, то побачимо, що це не той випадок, коли вони становлять сегментовану й герметично закриту частину ринку праці. Трудящі-мігранти не є пасивними учасниками політичного процесу. Трудящі-мігранти часто перебувають на передньому краї страйків, профспілкових організацій та політичної діяльності [4, с. 19]. Однак солідарність між трудящими не є автоматичною, адже історик Джеймс Барретт дійшов висновку, що «існування окремих расових і етнічних груп може привести або до єдності, або до фрагментації залежно від ролі, яку відіграють важливі лідери громад або установи» [3, с. 250].

Так, серед представників найманої праці у США завжди більшість становили «іммігранти і їх нащадки» [5, с. 278]. Поправки, внесені у 1965 році в імміграційне законодавство Сполучених Штатів, заклали основу для масового припливу іммігрантів, що значно розширило латиноамериканську та мексиканську громаду. Наймання трудящих-мігрантів мало ключове значення для відновлення робочого руху, а у 90-ті роки низка значних успіхів продемонструвала потенціал для залучення до профспілки трудящих, народжених за кордоном. У 1995 році нове керівництво отримало перемогу на виборах в Американську федерацію праці і Конгрес виробничих профспілок (AFL-CIO), що

знайшло відображення в новому фокусі політики профспілок на робітників-іммігрантів.

У Великобританії з травня 2004 року працівники з нових держав – членів ЄС у Центральній та Східній Європі, дві третини з яких є поляками, які шукають роботу у Великобританії, становили найбільшу міграційну групу. Ця нова хвиля мігрантів була більш молодю та фемінізованою, ніж попередні: «82% у віці від 18 до 34 років і 43% жінок» [5, с. 278]. Британський конгрес тред-юніонів (БКТ) та його афілійовані профспілки досить позитивно поставилися до нових мігрантів з ЄС, зокрема, в результаті трудової політики, за яку боролися активісти руху, наприклад за права самоорганізації чорношкірих робітників. Реакція керівництва профспілок також була зумовлена визнанням того, що від півмільйона до мільйона нових працівників складають фундаментальну основу на ринку праці, тому відмова від намагань організувати та захищати цих працівників послабить рух загалом.

Набір польських робітників створює нові проблеми для профспілок. Велике число профспілок було зосереджено в приватному секторі та агентствах з працевлаштування, де профспілки мають меншу владу й вплив. «Мовні бар'єри, відсутність банківських рахунків, агресивні і недобросовісні роботодавці і складна система профспілкових фінансів додали проблем» [5, с. 279]. Проте британські профспілки на низовому рівні показали себе винахідливими щодо застосування нового діапазону тактики. Вона включала взаємодію БКТ з представниками польської профспілки «Солідарність», використання організацій БКТ для навчання представників польських мігрантів англійській мові на робочому місці, роботу з юридичними центрами, спільнотами та громадськими групами для організації заходів «Знай свої права».

Однак важливо відзначити, що наплив мігрантів досить часто викликає негативну реакцію. Прекарізовані працівники-мігранти, на думку деяких, можуть підірвати соціально-політичну обстановку в країні. Наприклад, у Великобританії в січні та лютому 2009 року близько 6 500 робітників у будівельних фірмах оголосили страйк порушенню профспілкового законодавства, виступаючи проти більш широкого використання працюючих за наймом від різних субпідрядників, які використовують працівників з Італії, Польщі, Португалії та Іспанії [7, с. 64]. Це засвідчило суперечливий та нестійкий характер солідарності прекаріату, коли вимоги дискримінації на користь місцевих працівників паралельні ініціативам солідарності на робочих місцях.

Потенціал спільності між трудящими, безсумнівно, є складним і часто суб'єктивним процесом формуванням. Роздроблений характер робочого часу, місць та практики вкрай ускладнює політичну організацію. Там, де це відбувається, часто етнічність відіграє важливу роль в колективній солі-

дарності певних частин прекаріату. Етнічні зв'язки змушують мігрантів концентруватися навколо конкретних секторів праці, зокрема рух «Справедливість для двірників» у США включає переважно латиноамериканських мігрантів, які формують певний досвід самоорганізації. З іншого боку, як підкреслює Б. Чіанг у своєму дослідженні індійських мігрантів, що є працівниками сфери ІТ у Сідней (Австралія), етнізація персоналу не обов'язково спирається на вже наявні мережі на основі культурної близькості, це частіше залежить від процесів транснаціоналізації та індивідуалізації, які виставляють працівників на ринок як вільні атоми в неокласичному розумінні [11, с. 65].

Співіснування надуманих протиріч – культурних мереж, пов'язаних з процесами індивідуалізації, – свідчить про комплекс сил, що формують сферу праці як майданчик політичної боротьби.

Конкуренція за трудові та громадянські права працівників-мігрантів також включає винахід нових інституціональних форм, які називають організованою мережею [9, с. 41]. Тут ми маємо на увазі межі соціальності, з яких складаються групи працівників-мігрантів, де етнічні та мовні відмінності підкреслюють внутрішні межі прекарних групи. Етнізація мігрантських груп стає засобом розвитку варіацій прекарності в якусь стійку, неподільну суб'єктну групу. Це стає способом артикуляції.

Організована мережа, заснована на трансверсальних відносинах, залишається умовною та нестійкою, але такі «транзитні суб'єкти апрекаріату» мають тенденцію до формування групової солідарності прекарних груп. Наприклад, таксист австралійського міста Мельбурна, які родом з індійського штату Пенджаб, ініціювали страйк. В кінці квітня 2008 року після того, як один з цих водіїв був майже смертельно поранений в результаті явно расистського нападу, близько тисячі цих робочих зібралися, щоби заблокувати одне з основних перехрестів міста на 22 години [7, с. 66]. Вони страйкували, висували низку вимог щодо поліпшення їх безпеки та умов праці, відмовлялися від намагань поліції та органів влади розігнати протест, привертати увагу ЗМІ, викликали масові затори й суспільне невдоволення.

Цей протесний рух був досить показовим щодо теми нашої статті з декількох причин.

По-перше, це форма організації протесту. Труднощі з боку поліції та органів влади щодо боротьби з блокадою були пов'язані з тим, що протестуючі не були інституційно організовані в контексті традиційних форм протесту. Міністр громадського транспорту Австралії тоді заявив, що це не є організованою групою [7, с. 66]. Ймовірно, це означало, що група, що зібралася в результаті поширення SMS-повідомлень, не була організована як профспілка з висунутими представниками або група на підтримку певної політичної сили. Через

те, що водії не організовувалися за ієрархічними або представницькими формами, їх протест виявився настільки незрозумілим та загрозливим для органів влади. Очевидно, ця подія була чимось іншим, ніж просто спонтанне повстання. Сила страйку полягала в його численності та внутрішніх розбіжностях, які залишалися незрозумілими для держави, але створили мережу відносин, які хоча й були нестійкими, проте змогли сформувавши організований протест. Щось подібне ми могли спостерігати під час Руху жовтих жилетів.

По-друге, учасниками блокади були одночасно працівники, студенти та мігранти, що не означає, що ці три групи поділяють спільні інтереси, соціальні, політичні погляди або мають спільний досвід прекарізації. Однак це свідчить про те, що формується основа для зближення внутрішньо фракційних груп прекаріату. В момент протесту з'являються спільні політичні можливості. Організація й політична діяльність цих суб'єктів породжує нові форми колективної солідарності, які формуються в політичному просторі [7, с. 67]. Загальне в цьому сенсі відмовляється від прямої транспозиції в державну політику й не може бути об'єднане одним каналом політичної комунікації.

Прагнення до політичного протесту лежало в основі об'єднання рухів Mayday (Першого травня) прекарних груп у країнах Європи та США. На початку 2000-х років трудящі-мігранти в Лос-Анджелесі вдихнули нове життя в рух Першого травня, встановивши його як щорічний День дій для трудящих-мігрантів і за права мігрантів. У 2006 році першотравнева традиція поширилася США, ставши кульмінацією національної хвилі повстань проти пропонованого законодавства, яке привело б до подальшої криміналізації мігрантів. Прагнучи привернути увагу до вкладу мігрантів в економіку, протести 2006 року супроводжувалися загальнонаціональним бойкотом роботи, навчання та бізнесу, а деякі називали їх «Днем без іммігрантів» [8, с. 184]. Традиція першотравневих маршів стала важливою частиною прекарного руху. Завдяки цим рухам була підготовлена основа для «загального страйку» у травні 2012 року.

Деякі активісти «За права мігрантів» зрозуміли цей заклик, особливо заклик Окупуй Уолл-Стріт у Нью-Йорку на «День без 99%», як стирання попередніх років боротьби під керівництвом мігрантів. Об'єднавшись із політичними активістами-мігрантами, інші прекарні групи почали мобілізацію на рух Першого травня з великим акцентом на права мігрантів та питання, що стоять перед представниками інших рас та етносів.

Висновки. Таким чином, на основі розгляду особливостей політичної діяльності прекаріату можна зазначити, що досить вагому роль у цій діяльності відіграють мігранти. Різні активісти-мігранти своєю діяльністю заперечують твердження Г. Стендінга

про те, що мігранти в прекаріаті уникають участі в колективній боротьбі. Вони досить часто стають основою прекарного руху у зв'язку з тим, що вони є більш організованими на основі культурної, расової та етнічної ідентичності.

Водночас взаємовідносини всередині прекаріату досить складні, деколи формується внутрішній конфлікт між різними фракціями прекаріату, хоча, безумовно, існує напруженість, є важливі моменти солідарності. Зближення демонструє можливу основу об'єднаного руху проти політичної прекарності, скорочення розриву між освіченою молоддю, традиційними представниками найманої праці та трудящими-мігрантами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Куцепал С.В. Трансформації соціальної системи в світоглядній парадигмі сучасності: ризики та небезпеки. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія. 2017. Вип. 4. № 35. С. 71–80.
2. Стэндинг Г. Прекариат: новый опасный класс. Москва : Ад Маргинем Пресс, 2014. 328 с.
3. Barrett J.R. Unity and Fragmentation: Class, Race and Ethnicity on Chicago's South Side. *Struggle a Hard Battle: Essays on Working Class Immigrants* / D. Hoerder (ed.). Illinois : Northern Illinois University, 1987. P. 230–323.
4. Guerin-Gonzalez C., Strikwerda C. The Politics of Immigrant Workers: Labor Activism and Migration in the World Economy since 1830. London : Holmes & Meier, 1993. 292 p.
5. Hardy J. (Re)conceptualising precarity: institutions, structure and agency. *Employee Relations*. 2017. Vol. 39 (3). P. 263–273.
6. Mason P. Why It's Kicking Off Everywhere: The New Global Revolutions. London : Verso, 2012. 244 p.
7. Neilson B., Rossiter N. Precarity as a Political Concept, or, Fordism as Exception. *Theory, Culture & Society*. 2008. Vol. 25. № 7–8. P. 51–72.
8. Paret M. Politics of Solidarity and Agency in an Age of Precarity. *Global Labour Journal*. 2016. Vol. 7 (2). P. 174–188.
9. Rossiter N. Organized Networks: Media Theory, Creative Labour, New Institutions. Rotterdam : NAI Publishers, 2006. 250 p.

10. Standing G. A Precariat Charter: From Denizens to Citizens. London : Bloomsbury Academic, 2014. 440 p.

11. Xiang B. Global “Body Shopping”. An Indian Labor System in the Information Technology Industry. Princeton, NJ : Princeton University Press, 2007. 208 p.

REFERENCES:

1. Kutsepал S.V. Transformatsii sotsialnoi systemy v svitohliadnii paradymii suchasnosti: ryzyky ta nebezpeky. / S.V. Kutsepал // *Visnyk Natsionalnoho universytetu “Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho”*. Serii: Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia. – Vyp. 4. – № 35. – 2017. – S. 71–80.
2. Stending G. Prekariat: novyyi opasnyiy klass. / G. Stending. – M.: Ad Marginem Press, 2014. – 328 s.
3. Barrett J.R. Unity and Fragmentation: Class, Race and Ethnicity on Chicago's South Side. / J.R. Barrett. / In: Hoerder D. (ed), *Struggle a Hard Battle: Essays on Working Class Immigrants*. – Illinois: Northern Illinois University, 1987. – pp. 230–323.
4. Guerin-Gonzalez C. The Politics of Immigrant Workers: Labor Activism and Migration in the World Economy since 1830. / C. Guerin-Gonzalez, C. Strikwerda. – London: Holmes & Meier, 1993. – 292 p.
5. Hardy J. (Re)conceptualising precarity: institutions, structure and agency. *J. Hardy // Employee Relations*. – 2017. – Vol. 39 (3). – P. 263–273.
6. Mason P. Why It's Kicking Off Everywhere: The New Global Revolutions. P. Mason. – London: Verso, 2012. – 244 p.
7. Neilson B. Precarity as a Political Concept, or, Fordism as Exception. / B. Neilson, N. Rossiter // *Theory, Culture & Society*. – 2008. – Vol. 25. – № 7–8. – P. 51–72.
8. Paret M. Politics of Solidarity and Agency in an Age of Precarity. / M. Paret. // *Global Labour Journal*. – 2016. – Vol. 7(2). – P. 174–188.
9. Rossiter N. Organized Networks: Media Theory, Creative Labour, New Institutions. / N. Rossiter. – Rotterdam: NAI Publishers, 2006. – 250 p.
10. Standing G. A Precariat Charter: From Denizens to Citizens. / G. Standing. – London: Bloomsbury Academic, 2014. – 440 p.
11. Xiang B. Global “Body Shopping”. An Indian Labor System in the Information Technology Industry. / B. Xiang. – Princeton, NJ: Princeton University Press, 2007. – 208 p.

Migrants in the modern precariat: political peculiarities of intergroup interaction

Shulika Andrii Andriiovych

PhD in Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Political Science
Oles Honchar Dnipro National University
Gagarin Str., 72, Dnipro, Ukraine

In the modern world, a large number of new socio-political groups are formed in the political, social, and economic sphere, including the precariat. The modern precariat is at the stage of formation of group identity, active awareness and development of own group interests, correction of forms of organizational interaction and development of methods for defending own interests. Therefore, the problem of group interaction between individual factions of the precariat is actualized. The purpose of the article is to analyze the influence of migrants on the development of modern precursor movements. The methods used in the article include the systematic method, structural-functional, comparative. The article emphasizes that the modern fortnight movement consists of heterogeneous factions, which include migrants. The article states that relations within the precariat are rather complex, and sometimes an internal conflict between different factions of the precariat are formed. Although, of course, there is

tension, there are important moments of solidarity. The rapprochement demonstrates the possible basis of a united movement against political excellence, reducing the gap between educated youth, traditional representatives of wage labor and migrant workers. Migrants in the modern world become part of political life in many countries of the world. Migrants from Latin America, Africa, Middle East Asia, and Eastern Europe are an important part of life in many countries of the world. At the same time, they form a segmented and hermetically sealed part of the labor market. But migrants are often no longer passive participants in economic, political, social, cultural and religious processes. They are increasingly claiming to participate in political decision-making, including more active participation in the work of precarious social and political movements.

Key words: *precaria, precarization, migrants, political group, collective identity.*

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Вдовичин Ігор Ярославович
Наумкіна Світлана Михайлівна

Формування комплексної міграційної політики як умова забезпечення стабільності країн ЄС

УДК 233+327.51
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-2-22-27>

Вдовичин Ігор Ярославович
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії держави і права
Львівського торговельно-економічного
університету
вул. Туган-Барановського, 10, Львів,
Україна
Наумкіна Світлана Михайлівна
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних наук і права
ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К.Д. Ушинського
вул. Старопортофранківська, 26, Одеса,
Україна

Зазначено, що в XXI ст. країни ЄС зіткнулися з проблемою так званої наднаціональної інтеграції, яка стала викликом національній ідентичності й суверенітету держав, встановивши біполярність влади на європейському рівні. Зрушення та системні демографічні й соціокультурні трансформації зумовлені насамперед розривом в економічному потенціалі країн світу.

Метою статті є визначення основних ознак формування комплексної міграційної політики в країнах ЄС як умови стабілізації соціально-політичних процесів на європейському просторі, ефективного використання потенціалу міграції за одночасного забезпечення загальногромадянської згоди в суспільстві.

Для розв'язання зазначеної мети необхідно вирішити такі науково-дослідні завдання: здійснити порівняльний аналіз заходів міграційної політики європейських держав наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.; проаналізувати міграційну політику як чинник та елемент загальнополітичного процесу в соціально орієнтованій моделі державного розвитку; визначити ефективність наявних механізмів державного регулювання природного та міграційного руху населення в країнах ЄС; проаналізувати розвиток консолідованої політики ЄС із формування ефективної міграційної моделі.

Значну увагу приділено необхідності формування комплексної міграційної політики на європейському просторі, яка сприяла б вирішенню проблеми трудової міграції та посиленню економічного потенціалу країн, за одночасного забезпечення загальногромадянської згоди в суспільстві.

Обґрунтовано, що двозначність імміграційних процесів впливає на розроблення політики європейської безпеки, знижуючи її рівень унаслідок посилення сегментації соціально-демографічного простору Європи, та вимагає заходів з інтеграції й адаптації мігрантів. Численні програми країн ЄС присвячені створенню умов для іммігрантів у Європі, за яких користь імміграції перевищить її негативні наслідки. Ця проблема є об'єктом дії Європейського фонду інтеграції громадян третіх країн, створеного за програмою Єврокомісії «Солидарність і регулювання міграційних потоків».

Ключові слова: міграція, міграційна політика, країни ЄС, суверенітет держав, демографічні трансформації, інтеграція, глобалізація.

Вступ. Перше століття ХХІ століття ознаменувалося величезними потоками міграції, які стали такою мірою непередбаченими, суттєво вплинувши на світові соціально-політичні та економічні процеси, що ця проблема постала однією з найбільш актуальних як у теоретичній, так і практичній площині.

Міграційні процеси мали значні наслідки, і в більшості випадків – не зовсім, м'яко кажучи, позитивні.

У ХХІ ст. країни ЄС зіткнулася з проблемою так званої наднаціональній інтеграції, яка стала викликом національній ідентичності і суверенітету держав, встановивши біполярність влади на європейському рівні. Зрушення та системні демографічні і соціокультурні трансформації були зумовлені, перш за все, розривом в економічному потенціалі країн світу. Ряд дослідників пов'язують цю проблему з наявністю чи відсутністю середнього класу в тому чи іншому суспільстві. З аналогічних позицій ця проблема розглядалась у кінці минулого століття ООН. Так, у доповіді 1999 р. «Глобалізація з людським обличчям» зазначалося, що

проблемою для світового балансу є збереження середнього класу, який є соціальною основою держави, складаючи в той же час основу міграційних потоків. Адже неможливе населення не є учасником міграційних рухів, а заможні задоволені соціальним станом. Еміграція середнього класу підвищує ризики соціального зіткнення. І навпаки, масова імміграція із середнього класу сприяє встановленню соціального балансу. Так, міграція розглядається як індикатор розвитку, чинник якісних та кількісних демографічних трансформацій [1].

Ці питання досліджують В. Кузнецов, О. Мазур, Ю. Ожигівська, А. Попов, Ю. Римаренко, С. Рязанцев, О. Узун, С. Швець, Р. Шпек та інші.

Метою статті є розгляд та порівняльна характеристика формування комплексної міграційної політики у країнах ЄС як умови стабілізації соціально-політичних процесів на європейському просторі, ефективного використання потенціалу міграції разом з одночасним забезпеченням загальногромадянської згоди в суспільствах.

Розв'язання зазначеної мети вимагає вирішення таких науково-дослідних завдань:

– здійснити порівняльний аналіз заходів міграційної політики європейських держав наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.;

– проаналізувати міграційну політику як чинник та елемент загальнополітичного процесу в соціально-орієнтованій моделі державного розвитку;

– визначити ефективність наявних механізмів державного регулювання природного та міграційного руху населення в країнах ЄС;

– проаналізувати розвиток консолідованої політики ЄС із формування ефективної міграційної моделі.

Результати. Нерівномірний демографічний розвиток у країнах ЄС змушує уряди країн ЄС розробляти національні заходи долаття як внутрішньої регіональної, так і загальноєвропейської демографічної диспропорції, перебудовуючи основні напрями міграційної політики, і одночасно здійснювати зусилля з консолідації національних політик із метою вироблення загальноєвропейської політики щодо безпеки в ЄС.

Як відомо, до 80-х років населення 15 держав ЄС зростало за рахунок природного приросту, тоді як сальдо міграції грало другорядну роль. Але в 1995–1996 рр. міграції вже стають провідним чинником росту населення в Німеччині, Греції, Данії, Іспанії, Італії, Люксембурзі, Португалії, Швеції, а ще в трьох країнах – Австрії, Бельгії, Великобританії – вклад обох чинників став рівнозначним. Зростання міграційного потоку в Західну Європу на рубежі століть склало від 528 тис. в 1998 р. до 720 тис. в 1999 р. і 816 тис. осіб в 2000 р. [2].

У період 2004–2008 рр. населення ЄС зростало на 1,7 млн. осіб на рік за рахунок імміграції. І хоча імміграція в 2008 р. впала, а еміграція зросла, чиста міграція складала 71% із загального зростання населення [3, с. 40].

Структура іноземного населення в ЄС – 27 значно варіюється і перебуває під впливом трудової міграції. Громадяни Туреччини, Румунії, Марокко та Польщі є найбільш численними групами в ЄС серед не громадянського населення. З іноземних осіб, які постійно проживають у країнах ЄС, турки становлять 7,5% (2,4 млн.) всіх негромадян, друга велика група складається з громадян Румунії (6,2% від загального іноземного населення в ЄС, тобто 2 млн. осіб), третя група – марокканці (5,8% – 1,9 млн.), поляки (4,5% – 1,5 млн.), італійці (4%), албанці (3,2%), португальці (3,1%), китайці (2,1%) [4, с. 47].

Дані Євростату демонструють, що у країнах ЄС 16,7 млн. власників виду на проживання за континентами походження поширені нерівномірно. Так, іммігранти з Африки (4,5 млн. осіб в ЄС) переважають у Франції, Італії, Іспанії, Португалії, Нідерландах, Німеччині, Бельгії; іммігранти з Азії (в ЄС – 3 млн.) переважають в Італії, Німеччині, Великобританії, Швеції, Нідерландах, Чехії, Бель-

гії. Іммігранти з країн Європи, що не є членами ЄС (6,6 млн.), переважають в Німеччині, Італії, Австрії, Латвії. Іммігранти з країн Америки (2,6 млн.) переважають в Іспанії, Італії, Франції, Нідерландах, Португалії, Великобританії. Іммігранти з країн Океанії (61 тис.) переважають в Німеччині, Швеції, Франції, Ірландії, Нідерландах, Литві. Більшість африканців проживають у Франції (1,6 млн.), більшість азіатів – в Італії (1,1 млн.), більшість європейців – у Німеччині (2,6 млн.), більшість вихідців з Південної Америки – в Іспанії (1,5 млн.) [5, с. 43].

Держави ЄС розрізняються за масштабами міграції і міграційною політикою. Більшість країн ЄС – 27 повідомили про перевищення імміграції над еміграцією, але в Німеччині, Польщі, Румунії, Болгарії і країнах Балтії еміграція наприкінці першого десятиліття нового століття була більшою за імміграцію. З 27 країн ЄС найбільшу кількість прав на проживання надали Німеччина, Італія, Великобританія, Франція, Іспанія. Протягом останнього десятиліття населення ЄС щорічно поповнювали 3-4 млн. іммігрантів.

Щодо розміру постійного населення, то найбільше число іммігрантів, які проживали в ЄС – 27 у кінці першого десятиліття цього століття, вміщував Люксембург (36 іммігрантів на 1000 жителів), за ним – Мальта (22 на 1000) і Кіпр (17,8 на 1000). Люксембург є країною з найвищим рівнем імміграції і однією з найменших країн ЄС – 27 за чисельністю населення, але ця країна визнала еміграцію на рівні 21 емігрант на 1000 осіб [6, с. 44; 7, с. 7].

У країнах ЄС іммігранти важко асимілюються, зберігаючи анклавність. Це зумовлює частоту етнокультурних конфліктів у країнах найбільшого в'їзду – Франції, Німеччині, Великобританії. Європейські країни прагнуть захистити права титульної групи шляхом проведення спеціальної політики, що здійснює відбір якісних мігрантів, встановлює обмеження для певних категорій мігрантів (введення етнокультурних, лінгвістичних, релігійних, статевовікових, кваліфікаційних, майнових цензів).

У більшості країн ЄС діють квотування (квоти на імміграцію певних груп населення) і встановлення балів (співбесіди та випробування). Така політика забезпечує виважений підхід до «замішуючої» міграції: іммігранти повинні відновлювати демографічні ресурси, не створюючи загрози національно-культурній цілісності, статевовіковому балансу й загальногромадянській згоді. Наприкінці 80-х років Європейські уряди почали посилювати імміграційні вимоги. У Данії, Бельгії, Франції, Нідерландах в ХХІ ст. на загальнонаціональних виборах зросла кількість прихильників ультранациональних партій, які виступають за асиміляцію іммігрантів, за ліквідацію практики надання політичного при тулку, статусу біженців.

Але визнання потреби в асиміляції іммігрантів, уніфікації міграційних стандартів в умовах єдиного

європейського простору актуалізується ростом конкуренції європейських країн за трудові ресурсний потенціал. Так, з кінця 90-х років заклики до збереження ідентичності та «права на відмінність» змінилися, наприклад, у Франції ідеєю «змішаної Франції». Суспільна думка коливається між «республіканським універсалізмом» та «культурним дифференціалізмом». У 2004 р. у Франції почав діяти закон, який ускладнює процедуру надання права на притулок та в'їзд до країни.

У Німеччині умовою для одержання права на проживання є екзамени з інтеграційного курсу. У випадку одержання громадянства під час пред'явлення сертифіката про закінчення інтеграційного курсу 8-річний строк перебування в Німеччині скорочується до 1 року. «Законом про управління та обмеження імміграції» 2005 р. передбачається полегшення в'їзду висококваліфікованим мігрантам із держав, що не входять у ЄС (фахівці з комп'ютерних технологій можуть одержати безстрокове право на проживання відразу після прибуття в Німеччину без іспиту й інтеграційного курсу). Закон спрощує процедуру одержання права на проживання й для підприємців, готових вкласти 1 млн. € й створити більше 10 робочих місць. Ускладнюються правила в'їзду іноземцям з низькою кваліфікацією. Законом зберігається право на переселення у ФРН етнічних німців і їх родин [8].

У Німеччині в основу громадянства покладений принцип «права крові». Особа, що народилася в Німеччині, не могла стати її громадянином, якщо хоча б один з батьків не мав німецького походження. Етнічна модель виключала іммігрантів із іншими коріннями з числа членів нації. У 1999 р., за ініціативою СДПН, законодавство було пом'якшене. Новий закон реформував право на громадянство, що діяло з 1913 р. Тепер діти іноземців, народжені у Німеччині, отримують громадянство, якщо хоча б один із батьків легально перебуває у країні 8 років.

Німецький уряд не змушував іммігрантів приймати власні звичаї, норми, оскільки розглядав їх як тимчасових робочих. Небажання Німеччини визнати себе країною іммігрантів призвело до формування відокремлених іммігрантських громад унаслідок дій держави.

Пом'якшення імміграційного законодавства відбулося внаслідок ситуації на ринку праці: разом із значним безробіттям у країні є 75 тис. вакансій в інформаційній галузі, кількість яких буде рости до 500 тис. У 2000 р. вступило в силу положення про «Грін-кард». Воно передбачає приїзд до Німеччини 10-20 тис. спеціалістів з інформаційних технологій. Спеціалісти із країн ЄС приймалися на роботу, не маючи вищої освіти. Достатньою була довідка, що німецька компанія платитиме 100 тис. марок на рік. Дозвіл на роботу передбачався на 5 років, при цьому можна було зміню-

вати роботодавця та відкривати власну справу [9, с. 16–17].

Португалія та Італія приймають заходи щодо покриття дефіциту трудових ресурсів. Португалія провела кілька раундів легалізації іммігрантів, яка передбачала імплементацію до законодавства поняття «тимчасового перебування з метою роботи», тобто оформлення робочої візи. Дозволи видавалися на рік і могли продовжуватися на цей же термін упродовж 5 років, після чого іммігрант міг набути дозвіл на проживання. Ця процедура привела до того, що серед офіційно зареєстрованих іммігрантів на перше місце вийшли українці, які становили на початок ХХІ ст. 15% іноземців [10, с. 97].

Донедавна міграційну політику Італії характеризували як ліберальну. Однак Закон «Термінові заходи стосовно громадської безпеки», який схвалений Сенатом 5.02.2009 р., відмінив переваги, на які розраховували нелегальні мігранти (доступ до системи охорони здоров'я, укладання шлюбу та возз'єднання родини, грошові перекази на батьківщину). Фахівці пояснюють зміни приходом до влади уряду, який був переконаний у необхідності обмеження імміграції, яка здійснюється поза процедур якісного відбору. Закон викликав негативну реакцію з боку правозахисних організацій та установ Євросоюзу.

Ще один приклад становить Греція, яка тринадцять років була країною еміграції (в ХІХ–ХХ ст. звідти виїхала шоста частина населення). Унаслідок нафтової кризи 1973 р. потреба в робочих руках в Європі зменшилася, виїзд із Греції загальмувався, почав наростати зворотний потік. У 1971–1986 рр. уряд запропонував іммігрантам та репатріантам велику кількість пільг, які свідчили про політику сприяння імміграції та репатріації. Ця політика існувала майже до 1991 р., коли було встановлено жорсткі умови прибуття іммігрантів. Це викликало тиск із боку громадськості і призвело до пом'якшення законодавства у 1997 р. Нове законодавство передбачало проведення кампанії з легалізації нелегалів. Закони 2001, 2003, 2005, 2007 рр. стали формами легалізації нелегальних іммігрантів [11, с. 75–86]. У 2002 р. уряд уперше затвердив План дій щодо соціальної інтеграції іммігрантів, а в 2007 р. прийнятий закон, що спрощував інтеграцію мігрантів у суспільство. Урегулювання правового становища нелегальних мігрантів та запобігання нелегальній міграції стали ключовими питаннями міграційної політики. Усвідомлення владою та громадськістю Греції того, що імміграція та пов'язана з нею етнічна розмаїтість не є тимчасовими, зумовили формування комплексної міграційної політики держави.

У листопаді 2009 р. в Афінах відбувся Третій форум з міграції та розвитку, який скликається за рішенням Генасамблеї ООН, що засвідчило

усвідомлення владою Греції значення міграції для країни. Логіка розвитку міграційної політики Греції є доказом на користь формування комплексної міграційної політики як запоруки використання потенціалу міграції.

Європа зацікавлена в імміграції, яка вигідна для роботодавців і для держав. Німеччина заохочувала напівлегальну імміграцію курдських і турецьких робітників, Франція – алжирських, Великобританія наймала індійських і пакистанських робітників, Греція, Португалія, Іспанія вдавалися до політики легалізації. Трудові ресурси країн поповнювалися, але проблема трансформації соціокультурної, етнокультурної, освітньо-професійної, статевовікової структури населення залишалася на другому плані. Уряди не вживали дій з інтегрування мігрантів, зусилля спрямовувалися на підтримку соціально-економічного становища мігрантів, оскільки законодавством гарантуються права людини. Так, італійський міграційний закон 1998 р. зобов'язував нелегальних мігрантів відправляти дітей до школи; забезпечував медичну допомогу незалежно від правового статусу.

Сьогодні більшість країн усвідомлює, що інтеграція «приїжджаючих» – залог збереження «своєї», «провідної культури». Причому інтеграція включає не тільки сферу праці, але й усі сфери суспільства. Про це заявлено під час щорічного «Звіту Єврокомісії по міграції й інтеграції». Звіт включає огляд політичних змін, інформацію щодо посилення інтеграції. Віце-Президент Ф. Фраттіні, Єврокомісар із питань юстиції, свободи й безпеки, зазначив, що «реалізація потенціалу імміграції можлива тоді, коли іммігрантам надаються можливості для інтеграції в суспільство й економіку приймаючої сторони» [12]. Простір Євросоюзу динамічно фрагментується – усередині з'являються нові соціокультурні, соціально-економічні, релігійні кордони. Уперше це було зафіксовано в Маастрихтському договорі. Посилення господарської взаємозалежності активізує потребу в консолідованій політиці ЄС з прийняття та інтеграції іммігрантів.

Спроби вирішувати міграційні проблеми колективно виникли ще в 1990 р., коли Дублінська концепція запровадила правило визначення держави, відповідальної за розгляд клопотань про надання притулку, поданих в одній з держав-членів ЄС. Кроком консолідації політики європейських держав стала комунітаризація імміграційної політики. Підписаний в Амстердамі в 1997 р. договір спрямований на створення загальної імміграційної політики ЄС (чинний з 1999 р.). У жовтні 1999 р. на саміті в Тампере голови держав ЄС домовилися про реалізацію Амстердамської угоди у сфері імміграції. Розроблено стратегію створення єдиного європейського простору, декларовано, що ЄС має розробити політику у сфері притулку та імміграції шляхом співпраці з країнами походження мігрантів.

Єврокомісія запропонувала механізм зближення міграційних політик країн. У 2000 р. було створено «Євродак» – дактилоскопічну базу шукачів притулку; Європейський фонд допомоги біженцям для підтримки країн-членів в організації прийому шукачів притулку; в ЄС почали розробляти «синю» карту – аналог американської «зеленої», щоб надати можливість висококваліфікованим працівникам працевлаштуватися в будь-якій країні ЄС, а через два роки працевлаштуватися в іншій країні ЄС.

У 2000–2005 рр. країни ЄС здійснили кроки з консолідації зусиль у впровадженні міграційних заходів як заходів демографічної стабілізації. У 2003 р. прийнято директиву щодо правового статусу громадян третіх країн, які 5 років проживають на території ЄС. Вона забезпечує іммігрантам рівні права з громадянами, право на пересування чи проживання в ЄС.

Наступний етап формування міграційної політики ЄС розпочався в листопаді 2004 р. прийняттям Гаазької програми, що розраховувалася до 2009 рр. Вона акцентувала увагу на легальній міграції як інструменті досягнення мети Лісабонської стратегії. Було зазначено на необхідності партнерства з третіми країнами, єдиної європейської системи притулку, на розвитку легальної міграції; боротьбі з нелегальним працевлаштуванням; на забезпеченні інтеграції мігрантів. Гаазька програма перетворила питання міграції та притулку на складову зовнішньої політики Євросоюзу [13].

У зв'язку з розширенням ЄС Єврокомісія започаткувала Політику сусідства, яка пропонує привілеї в політичних та економічних стосунках 16 країнам, які межують із ЄС: Угода про партнерство та співробітництво (Україна); Угоди про асоціацію (ЄС та всі середземноморські держави, крім Сирії та Лівії); Угоди про стабілізацію та асоціацію (Хорватія, Македонія); Європейсько-середземноморське партнерство (створення Зони вільної торгівлі до 2010 р.).

21 грудня 2005 р. Єврокомісія затвердила «Політичний план щодо легальної імміграції», що підтвердило зміну курсу імміграційної політики ЄС від цілком обмежувальної до прагматичної і відкритої. Легальна імміграція, за висловом комісара ЄС із питань юстиції та внутрішніх справ Ф. Франтіні, має стати відповіддю на демографічні та економічні виклики, що постали перед Європою [14]. Щоб запобігти проблемам, з якими стикаються країни походження внаслідок «відпливу мозків», планується заохочувати зворотню міграцію. Очевидною є тенденція до заохочення висококваліфікованих іммігрантів, спрощено процедури прийому науковців із третіх країн тощо.

У 2009 р. прийнято «Стокгольмську програму» щодо посилення внутрішнього і зовнішнього імміграційного контролю в ЄС. Інтеграції грома-

дзян третіх країн в ЄС залишається пріоритетним завданням Єврокомісії, яка схвалила рамкову програму «Солідарність і регулювання міграційних потоків». У рамках програми створений «Європейський фонд інтеграції громадян третіх країн», який визнає, що інтеграція мігрантів та їх нащадків має вирішальне значення для Європи [15].

Отже, сучасна ситуація в країнах ЄС зумовлює потребу в інтеграції зусиль щодо регулювання наслідків природного руху населення та у виробленні консолідованої міграційної політики, яка базується на виробленні правових заходів щодо нелегальної міграції, для недопущення стихійності процесів задля збереження безпеки та стабільності країн розвинутих європейських країн.

Висновки. Таким чином, прийняття та інтеграція іммігрантів, згідно з текстом Повідомлення «Демографічне майбутнє Європи – від проблем до можливостей», визнано чинником соціально-політичної стабільності. Двозначність імміграційних процесів впливає на розроблення політики європейської безпеки, знижуючи її рівень унаслідок посилення сегментації соціально-демографічного простору Європи та вимагаючи заходів з інтеграції та адаптації мігрантів. У той же час імміграція є чинником компенсації чисельності населення для підтримки рівня соціально-економічного розвитку ЄС. Позиція ЄС закріплена Лісабонською Угодою, яка визначила залежність ефективності міграційної політики від запровадження єдиної стратегії ЄС. Чисельні програми країн ЄС присвячені створенню умов для іммігрантів в Європі, за яких користь імміграції перевищить її негативні наслідки. Ця проблема є об'єктом дії Європейського фонду інтеграції громадян третіх країн, створеного за програмою Єврокомісії «Солідарність і регулювання міграційних потоків».

ЛІТЕРАТУРА:

1. Соколова О.М. Демографічна політика як чинник соціально-політичних процесів в європейських країнах : дис. ... канд. політ. наук ; спеціальність 23.00.02. Одеса : ПНПУ імені К.Д. Ушинського, 2014. 215 с.
2. Воронина Н.А. Трудовая миграция и управление миграционными потоками в странах Западной Европы. *Миграция населения*. Вып. 2. 2003. С. 164–188.
3. Demography Report 2010 / Commission staff working document – European Commission – Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion and Eurostat, the Statistical Office of the European Union – 2010. P. 1–141.
4. Demography Report 2010 / Commission staff working document – European Commission – Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion and Eurostat, the Statistical Office of the European Union – 2010. P. 1–141.
5. Demography Report 2010 / Commission staff working document – European Commission – Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion and

Eurostat, the Statistical Office of the European Union – 2010. P. 1–141.

6. Demography Report 2010 / Commission staff working document – European Commission – Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion and Eurostat, the Statistical Office of the European Union – 2010. P. 1–141.

7. Малиновська О.А. Міжнародні міграції та суспільні трансформації епохи глобалізації. *Демографія та соціальна економіка. Науково-економічний та суспільно-політичний журнал*. 2009. № 1 (11). С. 5–19 (Інститут демографії та соціальних досліджень НАН України).

8. Закон о гражданстве ФРГ. Бонн: Интер Национес, 1999. Публичная бесплатная политико-правовая интернет-библиотека Пашкова Романа. URL : <http://constitutions.ru/archives/7650>

9. Павлов Н.В. Германия на пути в третье тысячелетие : пособие по страноведению. Москва : Высшая школа, 2001. 367 с.

10. Малиновська О.А. Українсько-португальські міграційні зв'язки та паралелі. *Демографія та соціальна політика*. 2005. № 2. С. 93–106.

11. Малиновська О.А. Міграція та міграційна політика в Греції: приклад міграційного переходу. *Демографія та соціальна економіка. Науково-економічний та суспільно-політичний журнал*. 2010. № 2 (14). С. 75–86 (Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи).

12. Отчет еврокомиссии по миграции и интеграции. Процесс приграничного сотрудничества. Седеркопингский процесс. URL : <http://soderkoping.org.ua>.

13. Римаренко Ю.І. Міжнародне міграційне право. Київ : КНТ, 2007. 640 с.

14. Economic Migration in the EU : Commission presents a roadmap on Legal Migration. Офіційний сайт Європейського Союзу. Загальне законодавство. URL : http://ec.europa.eu/employment_social/labour_law/documentation_en.htm.

15. Новая европейская стратегия «Европа-2020». Право Европейского Союза. URL : <http://eulaw.ru/content/307>.

REFERENCES

1. Sokolova O. M. Demografichna politika yak chinnik socialno-politichnih procesiv v evropeyskikh kraïnah: dis. ... kand. polit. nauk; specialnist 23.00.02. Odesa: PNPU imeni K. D. Ushinskogo, 2014. 215 s.
2. Voronina N. A. Trudovaya migraciya i upravlenie migracionnymi potokami v stranah Zapadnoy Evropy. *Migraciya naseleniya*. Vyp. 2. 2003. S. 164–188.
3. Demography Report 2010 / Commission staff working document – European Commission – Directorate-General for Employment, Social Affairs and Inclusion and Eurostat, the Statistical Office of the European Union – 2010. P. 1–141.
4. Demography Report 2010. Vkazane dzhherelo.
5. Demography Report 2010. Vkazane dzhherelo.
6. Demography Report 2010. Vkazane dzhherelo.
7. Malinovska O. A. Mizhnarodni migracii ta suspilni transformacii epohi globalizacii. *Demografiya ta socialna ekonomika. Naukovo-ekonomichnyy ta suspilno-politichnyy zhurnal*, 2009. № 1 (11). S. 5–19 (Institut demografii ta socialnih doslidzhen NAN Ukraïni).

8. Zakon o grazhdanstve FRG. Bonn: Inter Naciones, 1999. Publichnaya besplatnaya politiko-pravovaya internet-biblioteka Pashkova Romana. URL: <http://constitutions.ru/archives/7650>

9. Pavlov N. V. Germaniya na puti v trete tysyachetie: [posobie po stranovedeniyu]. Moskva: Vysshaya shkola, 2001. 367 s.

10. Malinovska O. A. Ukraïnsko-portugalski migraciyni zv'yazki ta paraleli. Demografiya ta socialna politika, 2005. № 2. S. 93–106.

11. Malinovska O. A. Migraciya ta migraciyna politika v Grecii: prikklad migraciynogo perehodu. Demografiya ta socialna ekonomika. Naukovo-ekonomichniy ta ssuspilno-politichniy zhurnal, 2010. № 2 (14).

S. 75–86 (Institut demografii ta socialnih doslidzhen im. M. V. Ptuhii).

12. Otchet evrokommisii po migracii i integracii. Process prigranichnogo sotrudnichestva. Sederkopingskiy process. URL: <http://soderkopings.org.ua>

13. Rimarenko Yu. I. Mizhnarodne migraciynne pravo. Kiïv: KNT, 2007. 640 s.

14. Economic Migration in the EU: Commission presents a roadmap on Legal Migration. Oficiyniy sayt Evropeyskogo Soyuzu. Zagalne zakonodavstvo. URL: http://ec.europa.eu/employment_social/labour_law/documentation_en.htm

15. Novaya evropeyskaya strategiya «Evropa-2020». Pravo Evropeyskogo Soyuzu. URL: <http://eulaw.ru/content/307>

Formation of a comprehensive migration policy as a condition for ensuring the stability of the EU countries

Vdovychyn Ihor Yaroslavovych

Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Theory of State
and Law Department
of Lviv University of Trade and Economics
Tuhan-Baranovskoho str., 10, Lviv,
Ukraine

Naumkina Svitlana Mykhailivna

Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Department of Political
Science and Law
of the South Ukrainian National
Pedagogical University
named after K. D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26, Odessa,
Ukraine

It is noted that in the XXI century the EU countries faced the problem of so-called supranational integration, which was a challenge to the national identity and sovereignty of the states, establishing bipolarity of power at the European level. Shifts and systemic demographic and socio-cultural transformations were conditioned, above all, by the rupture of the economic potential of the countries of the world.

The purpose of the article is to: identify the main features of the formation of a comprehensive migration policy in the EU countries as a condition for stabilizing socio-political processes in the European space, effectively using the potential of migration while ensuring general civilian consent in societies.

Solving this goal requires solving the following research tasks: to carry out a comparative analysis of the measures of the migration policy of European states at the end of the XX – beginning of the XXI century; to analyze migration policy as a factor and element of the general political process in a socially oriented model of state development; to determine the effectiveness of existing mechanisms of state regulation of natural and migration movements in the EU; analyze the development of a consolidated EU policy for the formation of an effective migration model.

Considerable attention is paid to the necessity of forming a comprehensive migration policy in the European space, which would contribute to the solution of the problem of labor migration, strengthening of the economic potential of the countries, while ensuring the general civil consensus in societies.

It is grounded that the ambiguity of immigration processes affects the development of European security policy, reducing its level as a result of the growing segmentation of the socio-demographic space of Europe and demanding measures for the integration and adaptation of migrants. Numerous EU programs are devoted to creating conditions for immigrants in Europe, in which the benefits of immigration outweigh its negative effects. This problem is the subject of the European Fund for the Integration of Third-Country Citizens, created under the European Commission's Program "Solidarity and Migration Flows Regulation".

Key words: migration, migration policy, EU countries, state sovereignty, demographic transformations, integration, globalization.

Гайданка
Євгеній Іванович

Соціальне структурування місцевої політичної еліти у Словаччині (за підсумками комунальних виборів у Трнаві 2010–2018 рр.)

УДК 323.396:342.82 (437.6)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-2-28-32>

Гайданка Євгеній Іванович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
і державного управління
Ужгородського національного
університету
вул. Університетська, 14,
Ужгород, Україна

Процеси елітотворення на місцевому рівні супроводжуються складними процесами в політичному сегменті (політико-партійна кон'юнктура) та на рівні громадськості (електоральні пріоритети). Місцева політична еліта не тільки відіграє важливу роль суспільного модератора, але й повинна сприяти інтенсифікації демократичних процесів на локальному рівні. Західнославацьке місто Трнава загалом підтверджує домінування європейських цінностей на локальному рівні на протиположному поширенню постсоціалістичним традиціям регулювання управлінськими процесами на місцях у низці транзитивних країн. Соціально-демографічне середовище місцевого депутатського корпусу є неоднорідним, поєднуючи представників різних гендерних, освітніх, професійних та вікових груп. Динаміка формування політичної еліти м. Трнави прослідковується за результатами трьох останніх виборів 2010 р., 2014 р. та 2018 р. Для місцевого представницького органу характерні незначна репрезентація жінок (13–32%); домінуюче представництво депутатів з освітнім ступенем магістра (71%–80%) та залучення наукової еліти (6–16%); найбільше представництво депутатів з технічним освітнім профілем (29–35%). Суттєва вікова диференціація прослідковується в розрізі посади мера, адже протягом 2006–2014 рр. главами міст обирали кандидатів, яким більше 50 років, а у 2014 р. мером обрали 32-річного кандидата, після чого відбулося його переобрання на другий термін. На прикладі особливостей елітотворення у м. Трнаві визначаються загальні тенденції формування політичної еліти у сучасній Словаччині. У західнославацькому регіоні фактично мінімізовані постсоціалістичні тенденції формування місцевої політичної еліти. На найвищому управлінському рівні першість віддається новим обличчям у політиці, що здатні забезпечувати ефективний політичний діалог з місцевою громадою та проявляють громадянську активність. Крім того, важливим є високий рівень освіти депутатського корпусу, що сприяє розробленню та впровадженню ефективних управлінських рішень. Впровадження позитивного досвіду розвитку місцевої демократії у постсоціалістичній країні на взірць Словаччини залишається актуальним для сучасної України, особливо в контексті раціоналізації електоральних процесів та інституційної реалізації децентралізаційної реформи.

Ключові слова: представницький орган, комунальні вибори, місцева політична еліта, соціальне структурування еліти, Трнава, Словацька Республіка.

Вступ. Траєкторії демократичних транзитів на постсоціалістичному просторі повинні були підтвердити чи спростувати сталий характер функціонування демократичних інститутів. Одним з найбільш вагомих індикаторів належного рівня демократичних процедур залишається місцевий рівень демократичного урядування, що разом із системою вищих органів влади формує цілісну систему управління на плюральних засадах.

Словацька Республіка тривалий час демонструвала незмінність країни демократичному курсу, хоча в різні періоди новітньої політичної історії для неї були характерні дезінтеграційні зовнішньополітичні процеси, корупційно-політичні скандали та урядові кризи. Звичайно, тенденції політичних процесів на загальнонаціональному рівні проектувались на місцеве урядування, формуючи відповідні управлінські традиції. Водночас місцева політика часто реалізується всупереч загальнонаціональним тенденціям. У цьому контексті важливо з'ясувати інституційні особливості формування місцевих еліт, перш за все соціальні та партійні індикатори. Простір політичної еліти м. Трнави як одного з найбільших словацьких міст

на заході країни, з одного боку, зберігає елементи традиційного постсоціалізму, а з іншого боку, характеризується усталеними стандартами західноєвропейського самоврядування (на кшталт прикордонних австрійських та чеських регіонів).

Мета та завдання. Мета статті полягає у визначенні соціальних особливостей формування політичної еліти у західнославацькому місті Трнаві з огляду на персональний склад представницького органу самоуправління (*Mestské zastupiteľstvo mesta Trnava*). Визначена мета досягається завдяки розкриттю соціально-демографічної специфіки місцевої еліти в розрізі результатів останніх трьох виборчих кампаній.

Методи дослідження. За соціального структурування місцевої політичної еліти у Трнаві застосовувались передусім методики емпіричного порядку. В теоретичній площині загальній проблематиці політичного елітизму присвячено багато дослідницької уваги як у вітчизняному, так і в зарубіжному науковому сегменті. Водночас розгляд процесів елітотворення у розрізі демократичного транзиту в Словаччині, тим більше в конкретному регіоні, потребує більш детального вивчення. Так, розгля-

далися соціально-політичні особливості формування політичних еліт у Трнавському краї (регіональний вимір) [1] та вплив інституту незалежних кандидатів на структурування місцевої еліти [2].

Емпіричним матеріалом слугують результати комунальних виборів у м. Трnavі, що проводились у 2010 р., 2014 р. та 2018 р. (під час аналізування посади мера застосовувались також дані за 2006 р.). Соціальне структурування проводиться за чотирма індикаторами на двох рівнях:

- склад Ради м. Трnavи (гендерний, освітній та професійний розподіл);
- мери м. Трnavи (вікова динаміка).

Результати. Рада м. Трnavи є представницьким органом місцевої громади, що формує самоврядну політику міста, реалізує соціально-економічні програми відповідно до урядової стратегії, а також розробляє та впроваджує програми транскордонної співпраці. Персональний склад депутатського корпусу складає 31 особу, що обираються терміном на чотири роки. Посада мера міста є виборною з 2006 р., обирається шляхом прямих виборів, останні вибори на коаліційній основі відбулись у 2002 р. Рада Трnavи є класичним органом місцевого самоврядування, що функціонує на плюральній основі, а управлінські рішення приймаються колегіально.

Гендерне структурування.

Три останніх виборчих кампанії до Ради м. Трnavи засвідчили незмінність гендерної структуризації місцевої легіслатури на користь чоловіків. Середній показник гендерної присутності чоловіків-депутатів складає 78%, відповідно, жінки-депутати формують лише 22% загального складу представницького органу Трnavи (рис. 1). Загалом для трнавського істеблїшменту характерний незначний рівень жіночої присутності, що багато в чому суперечить сучасним тенденціям елітотворення,

особливо в контексті поглиблення процесів фемінізації європейської політики в останні десятиріччя.

Освітнє структурування.

Індикатор визначення освітніх пропорцій серед депутатського корпусу м. Трnavи виявився одним з найбільш проблематичних. Справа полягає у диференціації визначення наукових ступенів та дипломованого освітнього рівня вищої категорії у Словацькій Республіці та Україні. Для вітчизняного освітньо-наукового простору традиційним слід вважати підхід, що чітко розділяє наукові ступені та освітні рівні. Словацькі моделі вищої освіти та науки тісно переплітаються, тому часто виникають так звані проміжні рівні, які ще не слід визначати як науковий ступінь, але вже можна класифікувати як «постмагістерський рівень» чи «напівдокторський ступінь».

Нами за основу взято діючу українську систему, за якої виділено три групи депутатів (одна наукова та дві освітні). Звичайно, наукова група в Раді виявилась найменш чисельною, маючи середній показник всього 12,8% (рис. 2). Водночас абсолютна більшість депутатів (у середньому близько 76%) отримала повну вищу освіту щодо ступеня магістра (переважно для технічних спеціальностей визначається як «інженер» (*Ing.*)), для решти – «магістр» (*Mgr.*)). Найменш чисельним у депутатському середовищі є освітній рівень бакалавра (трохи більше 10%). У цьому контексті девіантним виглядає період депутатської каденції 2014–2018 рр., під час якої понад 1/5 депутатського складу мали тільки рівень бакалавра.

Професійне структурування.

Професійне середовище депутатського корпусу у м. Трnavі дуже неоднорідне, не прослідковується домінування якогось конкретного виду трудової діяльності, хоча слід виділяти типові професії депутатів. Під час типологізації професійної

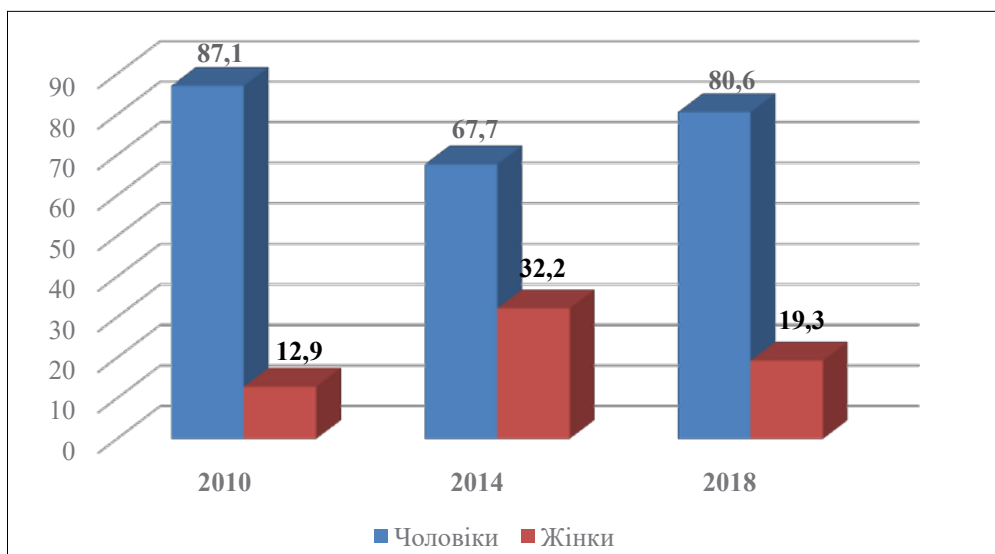

Рис. 1. Гендерний зріз депутатського корпусу Ради м. Трnavи (за результатами трьох останніх електоральних кампаній) [6; 7; 8]

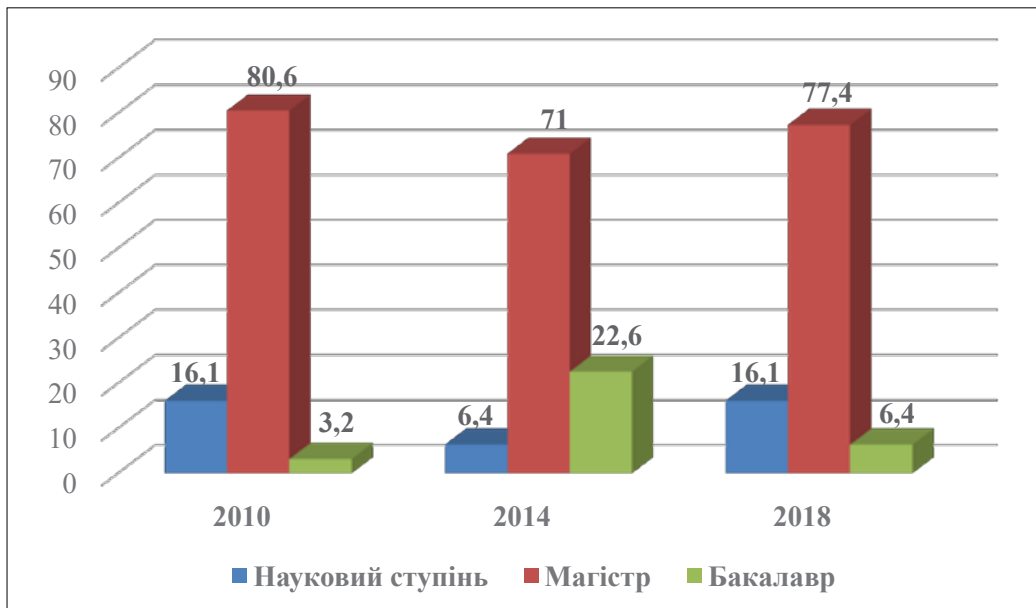

Рис. 2. Освітній зріз депутатського корпусу Ради м. Трнави (за результатами трьох останніх електоральних кампаній) [6; 7; 8]

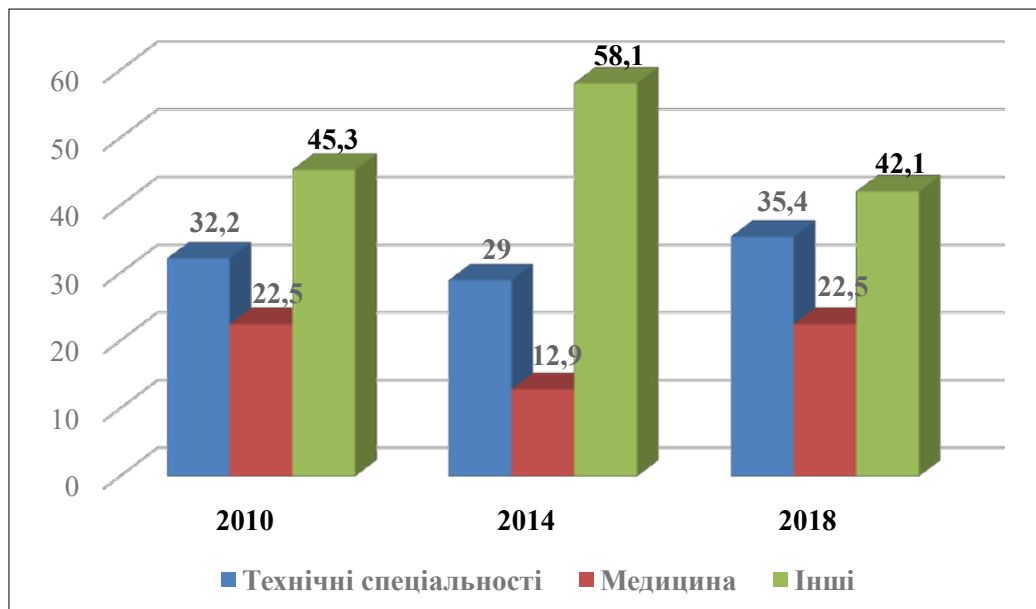

Рис. 3. Професійний зріз депутатського корпусу Ради м. Трнави (за результатами трьох останніх електоральних кампаній) [6; 7; 8]

зайнятості місцевих депутатів виділено три загальних групи:

- «працівники-технарі»;
- медична спеціальність та пов'язані з нею професії;
- решта професій (рис. 3).

Найбільше представництво у Раді м. Трнави мають зайняті на технічних спеціальностях, адже середній показник охоплює близько третини всіх депутатів (32,2%). Ще одна велика професійна група стосується медицини різних рівнів: від сімейних лікарів до медичного персоналу. Майже кожен п'ятий депутат має медичну вищу освіту (так званий *MUDr.*,

тобто магістерський рівень у медицині) й практикує у медичній сфері (середнє значення становить 19,3%). Найбільш чисельною є загальна група професій, кількісне представництво яких не дає змогу окремо виділити професійну депутатську групу (середній показник становить 48,5%). До найчисельнішої групи належать юристи, педагоги, представники бізнес-структур тощо, тобто це є загальною професійною групою, що об'єднує передусім представників гуманітарної інтелігенції та промисловості.

Вікове структурування.

За основу вікового розподілу нами взято відповідні показники найвищої управлінської посади, якою є мер

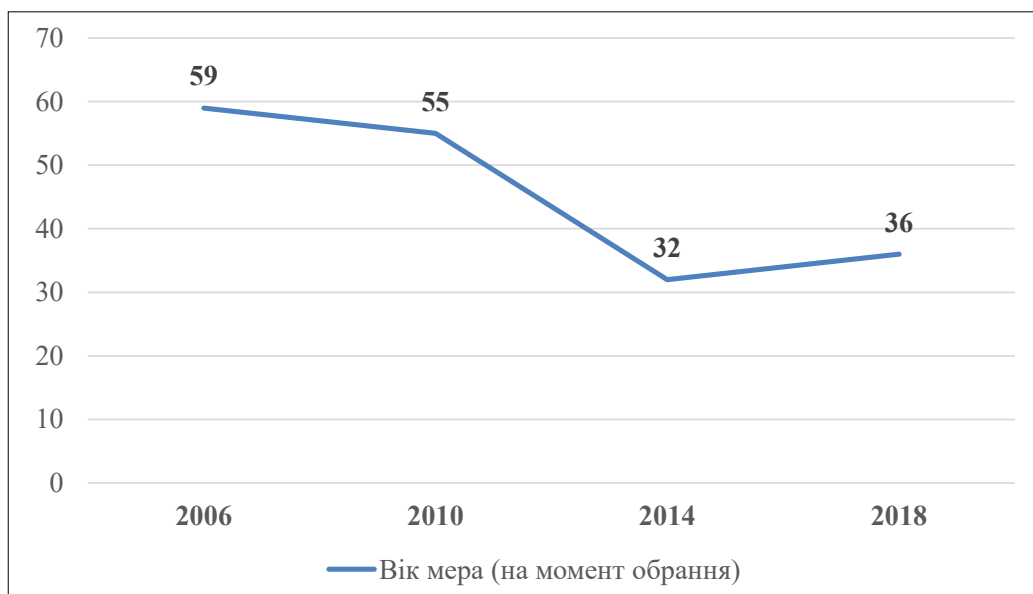

Рис. 4. Вікова динаміка посади мера м. Трнави на момент обрання (за результатами прямих виборів) [3; 4; 5]

міста Трнави (*Primátor mesta Trnavy*), на момент його обрання. Проаналізовано тільки персоналії мерів, що були обрані шляхом прямого голосування, що було впроваджено з електоральної кампанії 2006 р. До визначеного політичного моменту мер міста обирався відповідною більшістю (коаліцією) новосформованого складу Ради Трнави. Отже, визначені вікові характеристики чотирьох останніх мерів із загальним періодом каденції 13 років (рис. 4).

Отримані результати вікового структурування мерів Трнави свідчать передусім про суттєву диференціацію в електоральних симпатіях містян у хронологічному розрізі. Власне, обрання у 2006 р. 59-річного Штефана Божняка [5], а у 2010 р. – 55-річного Владіміра Бутко [4] визначило домінування досвідченої та консервативної еліти. Натомість обрання у 2014 р. мером 32-річного Петера Брочка [3] стало наслідком потреби громади у нових обличчях у політиці. Формується своєрідний політико-управлінський образ молодого реформатора відповідно до пануючих західноєвропейських традицій елітотворення.

Висновки. Процеси елітотворення на локальному рівні м. Трнави засвідчують поступове домінування елементів модерної європейської політики на противагу постсоціалістичним тенденціям. Сприяє цьому, звичайно, фактор транскордонної локації одного з найбільших західних міст Словаччини, адже міцною та ефективною залишається управлінська взаємодія із суміжними австрійськими та чеськими територіями. Найбільш вагомими факторами відходу від постсоціалістичних закономірностей формування місцевої еліти слід вважати інституційні, а саме соціально-демогра-

фічні та партійно-політичні. У цьому контексті суперечливим є показник гендерного структурування депутатського корпусу, за якого за останні 13 років жіноче представництво в середньому обмежується кожним п'ятим депутатом. У професійному розрізі виділяється незначне делегування представників юриспруденції, натомість медичний сегмент охоплює близько 20% депутатського складу. Обрання у 2014 р. мером 32-річного незалежного (позапартійного) Петера Брочка підтвердило високий рівень електоральної довіри молодим політикам та зменшення рівня довіри політичним партіями/коаліціям.

Перспективи подальших досліджень полягають у визначенні політико-партійного структурування депутатського складу Ради м. Трнави, що дасть змогу сформувати системний підхід до визначення інституційних особливостей структурування місцевої політичної еліти.

Дослідження проведено на базі Трнавського університету (м. Трнава, Словацька Республіка) у рамках реалізації проекту «Динаміка розвитку регіональних політичних еліт у транскордонному регіоні Європейського Союзу (Трнавський край, Словаччина)» за фінансової підтримки Міжнародного Вишеградського Фонду.

The study was conducted at Trnava University (Trnava, Slovak Republic) within the project “The Dynamics of Regional Political Elites’ Development in a Cross-Border Region of the European Union (Trnava Region, Slovakia)” with the financial support of the International Visegrad Fund.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Haydanka Y., Martinkovich M. Socio-Political Fragmentation and Peculiarities of Transboundary Cooperation of the Highest Self-government Body (on the example of the Trnava Region of the Slovak Republic). *Гілея*. 2017. № 126. P. 483–487.
2. Martinkovič M. Phenomenon of independent candidates in the regional elections in Slovakia from 2001 to 2017. *Politicus*. 2018. № 2. P. 55–60.
3. Na radnici dnes zložili sluby nový primátor Trnavy Peter Bročka a poslanci mestského zastupiteľstva. Trnava. URL: <http://www.trnava.sk/sk/aktualita/na-radnici-dnes-zlozili-sluby-novy-primator-trnavy-peter-brocka-a-poslanci-mestskeho-zastupitelstva> (дата звернення: 06.04.2019).
4. Pravica získala v Trnave suverénne najviac hlasov voličov, napriek tomu prehrala. To najpodstatnejšie zo života v Trnave a okolí. URL: <http://www.trnava-live.sk/2010/11/29/pravica-ziskala-v-trnave-suverenne-najviac-hlasov-volicov-napriek-tomu-prehrala> (дата звернення: 10.04.2019).
5. Bošňák S. Aktuality.sk: Aktuálne spravodajstvo na Slovensku a vo svete. URL: <https://osobnost.aktuality.sk/stefan-bosnak> (дата звернення: 12.04.2019).
6. Voľby do orgánov samosprávy obcí 2010. Štatistický úrad Slovenskej republiky. URL: <http://volby.statistics.sk/oso/oso2010/menu/indexv.jsp@lang=sk.htm> (дата звернення: 10.04.2019).
7. Voľby do orgánov samosprávy obcí 2014. Štatistický úrad Slovenskej republiky. URL: <http://volby.statistics.sk/oso/oso2014/oso2014/sk> (дата звернення: 10.04.2019).
8. Voľby do orgánov samosprávy obcí 2018. Štatistický úrad Slovenskej republiky. URL: <http://volby.statistics.sk/oso/oso2018/sk> (дата звернення: 10.04.2019).

REFERENCES:

1. Haydanka, Y.I. & Martinkovich, M. (2017). Socio-Political Fragmentation and Peculiarities of Transbound-

ary Cooperation of the Highest Self-government Body (on the example of the Trnava Region of the Slovak Republic, *Gileya*, no 126, pp. 483–487.

2. Martinkovič, M. (2018). Phenomenon of independent candidates in the regional elections in Slovakia from 2001 to 2017, *Politicus*, no 2, pp. 55–60.

3. Na radnici dnes zložili sluby nový primátor Trnavy Peter Bročka a poslanci mestského zastupiteľstva [Today the new Trnava mayor Peter Brochka and the deputies took an oath in the mayor's office]. Trnava. – Access mode : <http://www.trnava.sk/sk/aktualita/na-radnici-dnes-zlozili-sluby-novy-primator-trnavy-peter-brocka-a-poslanci-mestskeho-zastupitelstva>.

4. Pravica získala v Trnave suverénne najviac hlasov voličov, napriek tomu prehrala [Right-centrists won a landslide victory, yet lost]. To najpodstatnejšie zo života v Trnave a okolí [The topical events of Trnava and its suburban areas]. – Access mode : <http://www.trnava-live.sk/2010/11/29/pravica-ziskala-v-trnave-suverenne-najviac-hlasov-volicov-napriek-tomu-prehrala>.

5. Štefan Bošňák [Stefan Boshnack]. Aktuality.sk: Aktuálne spravodajstvo na Slovensku a vo svete [Topical news in Slovakia and the world] [Electronic resource]. – Access mode : <https://osobnost.aktuality.sk/stefan-bosnak>.

6. Voľby do orgánov samosprávy obcí 2010 [Local self-government bodies 2010 elections]. Štatistický úrad Slovenskej republiky [Statistical Office of the Slovak Republic]. – Access mode : <http://volby.statistics.sk/oso/oso2010/menu/indexv.jsp@lang=sk.htm>.

7. Voľby do orgánov samosprávy obcí 2014 [Local self-government bodies 2014 elections]. Štatistický úrad Slovenskej republiky [Statistical Office of the Slovak Republic]. – Access mode : <http://volby.statistics.sk/oso/oso2014/oso2014/sk>.

8. Voľby do orgánov samosprávy obcí 2018 [Local self-government bodies 2018 elections]. Štatistický úrad Slovenskej republiky [Statistical Office of the Slovak Republic]. – Access mode: <http://volby.statistics.sk/oso/oso2018/sk>.

Social Configuration of Local Political Elites in Slovakia (according to the Trnava 2010–2018 Local Elections Results)

Haidanka Yevhenii Ivanovych

PhD in Political Science,
Associate Professor of the Department
of Political Science and State Administration,
Uzhhorod National University
Universitetska str., 14, Uzhhorod, Ukraine

Elite formation at the local level is as a rule attended by complicated political (political and party conjuncture) and public processes (electoral priorities). Local political elites serve as a public moderator, promoting intensification of local democratic processes. Trnava in west Slovakia proves overall prevalence of European values as opposed to the widespread post-socialist traditions of administrative processes regulation in a number of states in transit. The socio-demographic environment of the local deputy corps is heterogeneous, allying representatives of various gender, educational, professional and age groups. The dynamics of the Trnava political elite formation is studied on the basis of the results of the recent consecutive elections of 2010, 2014 and 2018.

The local representative body is characterized by an insignificant representation of women (13–32%); the dominant representation of deputies, holding Master degree (71–80%) and the involvement of the scientific elite (6–16%); the largest being the representation of deputies with a technical degree (29–35%). A significant age differentiation is observed in terms of the office of the mayor: in 2006–2014 candidates who were older than 50 were elected mayors; in 2014 a 32-year-old candidate was elected and subsequently reelected for a second term. On the example of the features of elitism in Trnava, determined general trends in the formation of political elite in the modern Slovakia. In the Western Slovakia region, minimized the post-socialist tendencies of the formation of the local political elite. At the highest administrative level, primacy given to a new faces in politics that can provide an effective political dialogue with the local community and, along with this, engage in civic engagement. In addition, very important is the high level of education of the deputy corps, which contributes to the development and implementation of effective managerial decisions.

The implementation of the evolution of local democracy positive experience in a post-socialist country, like Slovakia, remains relevant for today's Ukraine, especially in the light of streamlining electoral processes and institutional implementation of decentralization reform.

Key words: representative body, local elections, local political elite, social configuration of elites, Trnava, Slovak Republic.

Осадчук
Ігор Юрійович

Партійна система в контексті функціонування атипової напівпрезидентської системи правління у Грузії (2004–2013)

УДК 329.1:328.183(479.22)»2004/2013»
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-2-33-38>

Осадчук Ігор Юрійович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Львівського національного університету
імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, Україна

Серед напівпрезидентських систем державного правління в пострадянських країнах функціонують/функціонували такі системи правління, які формально та/або фактично відрізняються/відрізнялися від традиційних (типових) напівпрезидентських. В цьому контексті актуальним є дослідження партійної системи в атиповій напівпрезидентській системі правління у Грузії у 2004–2013 рр. Метою статті є визначення типів партійної системи в атиповій напівпрезидентській системі правління у Грузії у 2004–2013 рр. Теоретико-методологічною основою запропонованого наукового дослідження вибрано неоінституціоналізм та його варіативні типи й парадигми. Головним методом, який став іманентною складовою частиною дослідження, є метод порівняльного аналізу. В результаті проведеного дослідження доведено, що у Грузії у 2004–2013 рр. парламент мав право висувати вотум недовіри уряду, проте останній набував чинності тільки тоді, коли його підтримував президент, який також був наділений повноваженнями вибирати між відставкою уряду та розпуском парламенту (коли вотум недовіри уряду висловлювався повторно). Отже, вотум недовіри уряду, що не приводив до його відставки, зумовив атиповість напівпрезидентської системи правління у Грузії у 2004–2013 рр. На основі таких індикаторів класифікації партійних систем, як кількість та розмір релевантних парламентських партій (частка мандатів релевантної партії більше або дорівнює 3% від фактичного складу легіслатури); концентрація мандатів двох найбільших партій у легіслатурі; співвідношення мандатів першої та другої за розмірами партій у легіслатурі; частка непартійних депутатів/рівень непартійності у легіслатурі, запропоновано авторську типологію партійних систем. На основі цієї типології встановлено, що у Грузії у 2004–2013 рр. партійна система еволюціонувала від однопартійної системи з високим рівнем непартійності до помірковано-багатопартійної системи з однією супердомінуючою партією; від помірковано-багатопартійної системи з однією супердомінуючою партією до двопартійної системи.

Ключові слова: система державного правління, напівпрезиденталізм, атиповий напівпрезиденталізм, партійна система, Грузія.

Вступ. У сфері аналізу конституційних та/або політичних систем правління важливим є напрям дослідження атипових напівпрезидентських систем правління в пострадянських країнах та їх інституційних атрибутів, зокрема партійних систем. В цьому контексті актуальним є дослідження партійної системи в атиповій напівпрезидентській системі правління у Грузії у 2004–2013 рр. Атипові напівпрезидентські системи правління або окремі аспекти політичного процесу та міжінституційних відносин, які прямо чи опосередковано вказують на атиповість напівпрезидентських систем правління в рамках республіканської форми державного правління, аналізували О. Зазнаєв [3], І. Осадчук [6; 8], В. Литвин [6] та інші науковці. Особливості партійної системи у Грузії у 2004–2013 рр. досліджували Г. Долідзе [2], Г. Нодія [14], Д. Тіхонів [9] та інші вчені.

Мета та завдання. Метою статті є визначення типів партійної системи в атиповій напівпрезидентській системі правління у Грузії у 2004–2013 рр. Для реалізації поставленої мети треба вирішити такі дослідницькі завдання:

1) визначити конституційні системи державного правління (президенталізм, парламентаризм, напівпрезиденталізм та асамблейно-незалежна

система правління) в рамках республіканської форми державного правління;

2) з'ясувати сутність та специфіку напівпрезидентської системи державного правління (напівпрезиденталізм);

3) проаналізувати умови й особливості застосування вотуму недовіри урядам як атрибуту атиповості напівпрезидентської системи правління у Грузії у 2004–2013 рр.;

4) на основі авторської методики визначити типи партійної системи в атиповій напівпрезидентській системі правління у Грузії у 2004–2013 рр.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою запропонованого наукового дослідження вибрано неоінституціоналізм та його варіативні типи й парадигми. Головним методом, який став іманентною складовою частиною дослідження, є метод порівняльного аналізу.

Результати. Однією з найбільш апробованих методик визначення типових конституційних та політичних систем державного правління у рамках республіканської форми державного правління є методика Р. Еллі [12; 13]. У представленому дослідженні ми використовуємо модифікацію типології систем державного правління Р. Еллі, розроблену українським дослідником В. Литвином, який дає такі визначення:

1) президенталізм (президентська система правління) – це конституційна та/або політична система республіканської форми державного правління (спрощена система державного правління), якій властива посада всенародно (прямо/опосередковано) обраного на фіксований термін президента й інституту кабінету/адміністрації президента (навіть можливо прем'єр-міністра), члени яких колективно відповідальні винятково перед президентом (водночас члени кабінету чи адміністрації президента можуть бути індивідуально відповідальними перед парламентом/провідною палатою парламенту (легіслатурою), однак це не має дефінітивного впливу та значення на структурування системи державного правління);

2) парламентаризм (парламентська система правління) – це конституційна та/або політична система республіканської форми державного правління (спрощена система державного правління), за якої президент отримує свої повноваження на підставі непрямого (невсенародного) вибору (наприклад, у легіслатурі), а прем'єр-міністр й урядовий кабінет колективно відповідальні винятково перед легіслатурою (водночас члени уряду, крім прем'єр-міністра, можуть бути індивідуально відповідальними перед президентом та легіслатурою, однак це не має дефінітивного значення й впливу на структурування системи державного правління);

3) напівпрезиденталізм (напівпрезидентська система правління) – це конституційна та/або політична система республіканської форми державного правління (спрощена система державного правління), якій властиві посада всенародно (прямо/опосередковано) обраного на фіксований термін президента, інститут прем'єр-міністра й урядового кабінету, які обов'язково колективно відповідальні хоча би перед легіслатурою (водночас прем'єр-міністр та урядовий кабінет можуть бути одночасно колективно відповідальними й перед парламентом, й перед главою держави; більш того, міністри урядового кабінету можуть бути індивідуально відповідальними перед парламентом та/або президентом, але це не має жодного дефінітивного значення та впливу на структурування системи державного правління); також їй притаманний процес суміщення або дуалізації виконавчої влади, з одного боку, президентом (обов'язково як главою держави), а з іншого боку, прем'єр-міністром (обов'язково як главою уряду) та урядом/урядовим кабінетом [4, с. 5; 5, с. 7].

Незалежно від природи та процесуальної логіки парламентського вотуму недовіри уряду та/або прем'єр-міністру напівпрезидентською системою позиціонується та система державного правління, в якій існує «безперервна» обов'язкова колективна відповідальність уряду та прем'єр-міністра перед легіслатурою або в якій легіслатура володіє

ініціативою ставити питання про колективну відповідальність уряду. Натомість усі інші/додаткові уточнення та атрибути є тільки допоміжними правилами класифікації систем правління, які варто застосовувати тільки у типологізації напівпрезиденталізму [4, с. 80]. Вказану модифікацію типології систем державного правління в рамках республіканської форми державного правління ми доповнюємо асамблейно-незалежною системою правління. М. Шугарт і Дж. Кері, а також О. Зазнаєв визначають асамблейно-незалежну систему правління як систему правління, для якої характерні такі ознаки:

- всенародні вибори президента;
- уряд не несе відповідальності перед парламентом [3, с. 55; 15, с. 26].

У Грузії у 2004–2013 рр. одна третина від повного складу парламенту могла ініціювати питання про недовіру уряду. Для висловлення вотуму недовіри уряду була необхідна підтримка абсолютної більшості голосів депутатів парламенту. Після висловлення недовіри уряду президент відправляв уряд у відставку або не підтримував рішення парламенту. Якщо парламент не раніше 90 і не пізніше 100 днів повторно висловлював недовіру уряду, то президент відправляв уряд у відставку або розпускав парламент та призначав позачергові парламентські вибори (п. 1 ст. 81) [1]. Отже, парламент мав право висувати вотум недовіри уряду, проте останній набував чинності тільки тоді, коли його підтримував президент, який також був наділений повноваженнями вибирати між відставкою уряду та розпуском парламенту (коли вотум недовіри уряду висловлювався повторно). Отже, вотум недовіри уряду, що не приводив до його відставки, зумовив атиповість напівпрезидентської системи правління у Грузії у 2004–2013 рр. Крім того, була передбачена процедура «безумовної недовіри уряду»: якщо не раніше 15 та не пізніше 20 днів після прийняття постанови про це більшість у 3/5 від повного складу депутатів парламенту висловлювала недовіру уряду, президент приймав рішення про відставку уряду (тоді напівпрезидентська система правління у Грузії функціонувала як типова). В разі відставки уряду президент Грузії не мав права призначати ту ж саму особу або представляти ту ж кандидатуру на посаду прем'єр-міністра в наступному складі уряду. Якщо парламенту не вдалося висловити недовіру уряду, то повторна постановка питання про недовіру уряду впродовж наступних шести місяців не допускалась (п. 2 ст. 81) [1].

Для визначення типів партійних систем в атипових напівпрезидентських системах правління в пострадянських країнах пропонуємо підхід до типологізації партійних систем, який полягає у врахуванні частки непартійних депутатів у складі парламентів/нижніх палат парламентів. Пояс-

нюємо це тим, що непартійні депутати в деяких пострадянських країнах звикло виступають або раніше виступали основою (чи складовою) парламентської підтримки президентів, тому є важливими типологізаційно. Щоби врахувати цей факт, беремо за основу таксономію партійних систем А. Сіароффа [16; 17] та доповнюємо/модифікуємо її певними індикаторами, отримуючи новий класифікаційний ряд партійних систем (попередній варіант типології більш детально висвітлено в джерелах [7, с. 178–180; 8, с. 68–70]). Причому виділено такі індикатори класифікації партійних систем:

1) кількість та розмір релевантних парламентських партій (частка мандатів релевантної партії більше або дорівнює $\geq 3\%$ від фактичного складу легіслатури);

2) концентрація мандатів двох найбільших партій у легіслатурі;

3) співвідношення мандатів першої та другої за розмірами партій у легіслатурі;

4) співвідношення мандатів другої та третьої за розмірами партій у легіслатурі;

5) частка непартійних депутатів/рівень непартійності у легіслатурі.

Їх більшість відповідає теоретико-методологічним зауваженням та логіці А. Сіароффа, а уточнення потребує індикатор співвідношення мандатів першої та другої за розмірами партій у легіслатурі. Річ у тім, що врахування цього індикатора дає змогу дистинктивно подивитись на природу таких типів партій, яка є великою та домінуючою, а також виокремити феномен супердомінуючої партії. У кількісному зрізі домінуюча партія – це партія, концентрація парламентських мандатів якої становить 50,1–75,0%, супердомінуюча партія – це партія, концентрація парламентських мандатів якої становить 75,1–100,0%, а велика партія – це партія, концентрація парламентських мандатів якої більш ніж удвічі вище, ніж концентрація мандатів будь-якої іншої партії в легіслатурі, становлячи 33,4–50,0%. Крім того, теоретико-методологічно новим є такий індикатор, як рівень непартійності у легіслатурі, який може бути низьким, середнім або високим. Низький рівень непартійності характерний для кейсів, коли частка непартійних депутатів менше чи дорівнює 16,7% від фактичного складу легіслатури. Середній рівень непартійності – це кейс, коли частка непартійних депутатів становить від 16,8% до 33,4% від фактичного складу легіслатури. Зрештою, високий рівень непартійності характерний для кейсів, коли частка непартійних депутатів становить від 33,5% до 50,0% від фактичного складу легіслатури. Відповідно, на підставі врахування перерахованих індикаторів виділення типів партійних систем має бути двопорядковим: спочатку визначається логіка міжпартійної конструкції в партійній системі, а потім (за можливості) вона доповнюється параметром рівня непартій-

ності партійної системи. Таким чином, теоретично можна отримати такі типи партійних систем:

1) однопартійні – це партійні системи, в яких функціонує одна релевантна партія або партійні системи, в яких функціонують дві релевантні партії, причому одна з них є великою, домінуючою чи супердомінуючою;

2) двопартійні (змагальні) системи (реально двопартійні системи) – це партійні системи, в яких концентрація парламентських мандатів двох релевантних партій становить 95% або більше; відношення мандатів першої парламентської партії до другої становить менше 2;

3) двох-з-половиною партійні системи – це партійні системи, в яких кількість релевантних партій коливається від трьох до п'яти включно; жодна партія не є домінуючою чи супердомінуючою; концентрація парламентських мандатів двох найбільших партій становить 80–95%; відношення мандатів першої парламентської партії до другої становить менше 2; відношення мандатів другої партії до третьої становить 2,5 та більше;

4) помірковано-багатопартійні системи з однією великою партією – це партійні системи, в яких кількість релевантних партій коливається від трьох до п'яти включно; жодна партія не є домінуючою чи супердомінуючою; відношення парламентських мандатів першої партії до другої становить більше 2;

5) помірковано-багатопартійні системи з однією домінуючою партією – це партійні системи, в яких кількість релевантних партій коливається від трьох до п'яти включно; одна з цих партій має більше 50% мандатів у парламенті;

6) помірковано-багатопартійні системи з однією супердомінуючою партією – це партійні системи, в яких кількість релевантних партій коливається від трьох до п'яти включно; одна з цих партій має більше 75% мандатів у парламенті;

7) помірковано-багатопартійні системи з двома великими партіями – це партійні системи, в яких кількість релевантних партій коливається від трьох до п'яти включно; жодна партія не є домінуючою чи супердомінуючою; відношення мандатів першої парламентської партії до другої становить менше 2; відношення мандатів другої партії до третьої становить 2,5 і більше;

8) помірковано-багатопартійні системи з відносною рівновагою (чи розмірним балансом) партій – це партійні системи, в яких кількість релевантних партій коливається від трьох до п'яти включно; відношення мандатів першої парламентської партії до другої становить менше 2; відношення мандатів другої партії до третьої становить менше 2,5;

9) надмірно-багатопартійні системи з однією великою партією – це партійні системи, в яких кількість релевантних політичних партій парламенту коливається від шести до десяти включно; жодна партія не є домінуючою чи супердомінуючою; спів-

Типи партійної системи в атиповій напівпрезидентській системі правління у Грузії (2004–2013 рр.)

2004–2008 рр.	2008–2012 рр.	2012–2013 рр.
Однопартійна система з високим рівнем непартійності	Помірковано-багатопартійна система з однією супердомінуючою партією	Двопартійна система

відношення кількості мандатів першої парламентської партії та другої становить більше 2;

10) надмірно-багатопартійні системи з однією домінуючою партією – це партійні системи, в яких кількість релевантних політичних партій парламенту коливається від шести до десяти включно; одна з цих партій має більше 50% мандатів у парламенті;

11) надмірно-багатопартійні системи з однією супердомінуючою партією – це партійні системи, в яких кількість релевантних політичних партій парламенту коливається від шести до десяти включно; одна з цих партій має більше 75% мандатів у парламенті;

12) надмірно-багатопартійні системи з двома великими партіями – це партійні системи, в яких кількість релевантних політичних партій парламенту коливається від шести до десяти включно; жодна з цих партій не є домінуючою чи супердомінуючою; співвідношення мандатів першої парламентської партії та другої становить менше 2; відношення мандатів другої партії до третьої в парламенті становить 2,5 і більше;

13) надмірно-багатопартійні системи з відносною рівновагою (або розмірним балансом) партій – це партійні системи, в яких кількість релевантних партій парламенту коливається від шести до десяти включно; відношення мандатів першої парламентської партії до другої становить менше 2; відношення мандатів другої партії до третьої становить менше 2,5;

14) атомізовані системи з однією великою партією – це партійні системи, в яких кількість релевантних політичних партій парламенту становить одинадцять і більше; жодна партія не є домінуючою чи супердомінуючою; співвідношення кількості мандатів першої парламентської партії та другої становить більше 2;

15) атомізовані системи з однією домінуючою партією – це партійні системи, в яких кількість релевантних політичних партій парламенту становить одинадцять і більше; одна з цих партій має більше 50% мандатів у парламенті;

16) атомізовані системи з однією супердомінуючою партією – це партійні системи, в яких кількість релевантних політичних партій парламенту становить одинадцять і більше; одна з цих партій має більше 75% мандатів у парламенті;

17) атомізовані системи з двома великими партіями – це партійні системи, в яких кількість реле-

вантних політичних партій парламенту становить одинадцять і більше; жодна партія не є домінуючою чи супердомінуючою; відношення мандатів першої парламентської партії до другої становить менше 2; відношення мандатів другої партії до третьої становить 2,5 і більше;

18) атомізовані системи з відносною рівновагою (або розмірним балансом) партій – це партійні системи, в яких кількість релевантних партій парламенту становить одинадцять і більше; відношення мандатів першої парламентської партії до другої становить менше 2; відношення мандатів другої партії до третьої становить менше 2,5;

19) непартійні системи – це партійні системи, в яких непартійні депутати мають більше 50% мандатів.

На підставі запропонованої методики (з огляду на результати парламентських виборів 2004, 2008, 2012 рр. [10; 11]) визначимо типи партійної системи в атиповій напівпрезидентській системі правління у Грузії у 2004–2013 рр. У Грузії партійну систему у 2004–2008 рр. визначено як однопартійну систему з високим рівнем непартійності (електоральна коаліція «Національний рух – Демократи» (NM–D) за підсумками парламентських виборів 2004 р. отримала 135 мандатів (із 235)); у 2008–2012 рр. – як помірковано-багатопартійну систему з однією супердомінуючою партією (за результатами парламентських виборів 2008 р. Єдиний національний рух (ENM) здобув 119 мандатів (із 150)); за 2012–2013 рр. – як двопартійну систему (за результатами парламентських виборів 2012 р. електоральна коаліція «Грузинська мрія – Демократична Грузія» (KO–DS) отримала 85 мандатів, а Єдиний національний рух (ENM) – 65 мандатів (зі 150)) (табл. 1).

Висновки. В результаті проведеного дослідження ми дійшли висновку, що у Грузії у 2004–2013 рр. парламент мав право висувати вотум недовіри уряду, проте останній набував чинності тільки тоді, коли його підтримував президент, який також був наділений повноваженнями вибирати між відставкою уряду та розпуском парламенту (коли вотум недовіри уряду висловлювався повторно). Отже, вотум недовіри уряду, що не приводив до його відставки, зумовив атиповість напівпрезидентської системи правління у Грузії у 2004–2013 рр. Встановлено, що у Грузії у 2004–2013 рр. партійна система еволюціонувала від однопартійної системи з високим рівнем

непартійності до помірковано-багатопартійної системи з однією супердомінуючою партією, а від помірковано-багатопартійної системи з однією супердомінуючою партією – до двопартійної системи. У подальших дослідженнях проаналізуємо особливості функціонування партійних систем в атипових напівпрезидентських системах правління в інших країнах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Андреева Г. Конституционная реформа 2004 года в Грузии. *Кавказский Узел*. 2004. URL: <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/56759> (дата обращения: 15.05.2019).
2. Долидзе В. Политические партии и партийное строительство в Грузии. *Центральная Азия и Кавказ*. 2005. № 2. С. 52–65.
3. Зазнаев О. Атипичные президентские и полупрезидентские системы. *Ученые записки Казанского государственного университета. Серия: Гуманитарные науки*. 2005. Т. 147. Кн. 1. С. 54–69.
4. Литвин В. Атрибути та різновиди напівпрезидентської системи правління в Європі: інституційно-процесуальний і політично-поведінковий аспекти : монографія. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2018. 636 с.
5. Литвин В., Романюк А. Концептуалізація і теоретична дистинкція понять «форма державного правління» та «система державного правління» у політичній науці. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова: Сер. 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін* : збірник наукових праць. Вип. 20. Київ : вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2016. С. 3–12.
6. Осадчук І., Литвин В. Атиповість напівпрезидентських систем державного правління в пострадянських країнах: контекст востумів недовіри урядам. *Politicus*. 2018. Вип. 3. С. 49–57.
7. Осадчук І., Литвин В. Теоретико-методологічні параметри і підходи до типологізації партійних систем та емпірично-порівняльні результати їх верифікації на прикладі України (1990–2016). *Політичні партії і вибори: українські та світові практики* : збірник статей і тез за результатами наукової конференції «Політичні партії і вибори: українські та світові практики» (пам'яті Юрія Романовича Шведа) від 8 жовтня 2016 р. / за заг. ред. А. Романюка. Львів : Простір-М, 2017. С. 149–193.
8. Осадчук І. Партійні системи в контексті функціонування атипових напівпрезидентських систем правління в Республіці Казахстан (1995–2018) і Російській Федерації (1993–2018). *Politicus*. 2018. Вип. 5/6. С. 66–73. DOI: 10.24195/2414-9616-2018-5-6-66-73.
9. Тихонов Д. Современное состояние и развитие партийной системы Грузии. *Теория и практика общественного развития*. 2011. № 6. С. 171–173.
10. Central Election Commission (CEC) of Georgia. URL: <http://cesko.ge/eng/contact/1509#none> (last accessed: 15.05.2019).
11. Election Guide. International Foundation for Electoral Systems (IFES). Georgia. URL: <http://www.election-guide.org/countries/id/81> (last accessed: 15.05.2019).

12. Elgie R. A Fresh Look at Semipresidentialism. Variations on a Theme. *Journal of Democracy*. 2005. Vol. 16. No. 3. P. 98–112.

13. Elgie R. Presidential Power. Glossary. URL: http://presidential-power.com/?page_id=5 (last accessed: 15.05.2019).

14. Nodia G., Scholtbach Á. P. The Political Landscape of Georgia. *Political Parties: Achievements. Challenges and Prospects*. Delft : Eburon, 2006. 268 p.

15. Shugart M., Carey J. Presidents and Assemblies. *Constitutional Design and Electoral Dynamics*. Cambridge : Cambridge University Press, 1992. 316 p.

16. Siaroff A. A Typology of Contemporary Party Systems. Paper Presented at the 20th World Congress of the International Political Science Association. Fukuoka, 9–13 July 2006. URL: http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_5213.pdf (last accessed: 15.05.2019).

17. Siaroff A. Comparative European Party systems: an Analysis of Parliamentary Elections Since 1945. New York : Garland Publishing, 2000. 504 p.

REFERENCES:

1. Andreeva, G. (2004). Konstitutsionnaya reforma 2004 goda v Gruzii [Constitutional reform in Georgia, 2004]. *Kavkazskiy Uzel*. 6.05.2004. URL: <http://www.kavkaz-uzel.ru/articles/56759/> (data obrashcheniya: 15.05.2019). [in Russian].
2. Dolidze, V. (2005). Politicheskie partii i partiynoe stroitel'stvo v Gruzii [Political parties and party building in Georgia]. *Tsentr'al'naya Aziya i Kavkaz*. № 2. S. 52–65. [in Russian].
3. Zaznaev, O. (2005). Atipichnye prezidentskie i poluprezidentskie sistemy [Atypical presidential and semi-presidential systems]. *Uchenye zapiski Kazanskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya: Gumanitarnye nauki*. T. 147. Kn. 1. S. 54–69. [in Russian].
4. Lytvyn, V. (2018). Atrybuty ta riznovydy napivprezydentskoi systemy pravlinnia v Yevropi: instytut-siino-protesesualnyi i politychno-povedinkovyi aspekty: monohrafiia [Attributes and Varieties of the Semi-presidential System of Government in Europe: Institutional, Procedural and Political, Behavioral Aspects: monograph]. Lviv: Lvivskiy natsionalnyi universytet imeni Ivana Franka. 636 s. [in Ukrainian].
5. Lytvyn, V., Romaniuk, A. (2016). Kontseptualizatsiia i teoretychna dystynktsiia poniat "forma derzhavnoho pravlinnia" ta "systema derzhavnoho pravlinnia" u politychnii nauksi [Conceptualization and Theoretical Distinction between the Terms "Form of Government" and "System of Government" in Political Science]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova: Ser. 22. Politychni nauky ta metodyka vykladannia sotsialno-politychnykh dystsyplyn*. Vyp. 20: zbirnyk naukovykh prats. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova. S. 3–12 [in Ukrainian].
6. Osadchuk, I., Lytvyn, V. (2018). Atypovist napivprezydentskykh system derzhavnoho pravlinnia v postradianskykh krainakh: kontekst votumiv nedoviry uriadam [The atypical character of semi-presidential systems of government in post-Soviet countries: the context of votes of no confidence in governments]. *Politicus*. Vyp. 3. S. 49–57 [in Ukrainian].
7. Osadchuk, I., Lytvyn, V. (2017). Teoretyko-metodolohichni parametry i pidkhydy do typolohizatsii

partiinykh system ta empirychno-porivnialni rezultaty yikh veryfikatsii na prykladi Ukrainy (1990–2016) [Theoretical and methodological parameters and approaches to the typology of party systems and empirical and comparative results of their verification on the example of Ukraine (1990–2016)]. Politychni partii i vybory: ukrainski ta svitovi praktyky: zbirnyk statei i tez za rezultatamy naukovoi konferentsii “Politychni partii i vybory: ukrainski ta svitovi praktyky” (pamiaty Yuriia Romanovycha Shvedy) vid 8 zhovtnia 2016 roku / Za zah. redaktsiieiu A. Romaniuka. Lviv: Prostir-M. S. 149–193 [in Ukrainian].

8. Osadchuk, I. (2018). Partiini systemy v konteksti funktsionuvannia atypovykh napivprezydentskykh system pravlinnia v Respublitsi Kazakhstan (1995–2018) i Rosiiskii Federatsii (1993–2018) [Party systems in the context of functioning of atypical semi-presidential systems of government in the Republic of Kazakhstan (1995–2018) and the Russian Federation (1993–2018)]. Politicus. Vyp. 5/6. S. 66–73. DOI: 10.24195/2414-9616-2018-5-6-66-73. [in Ukrainian].

9. Tihonov, D. (2011). Sovremennoe sostoyanie i razvitie partiynoy sistemy Gruzii [Current status and development of the party system in Georgia]. Teoriya i praktika obshchestve nnogo razvitiya. № 6. S. 171–173. [in Russian].

10. Central Election Commission (CEC) of Georgia. URL: <http://cesko.ge/eng/contact/1509#none> (Last accessed: 15.05.2019). [in English].

11. Election Guide. International Foundation for Electoral Systems (IFES). Georgia. URL: <http://www.election-guide.org/countries/id/81/> (Last accessed: 15.05.2019). [in English].

12. Elgie, R. (2005). A Fresh Look at Semipresidentialism: Variations on a Theme. Journal of Democracy. Vol. 16. No. 3. P. 98–112. [in English].

13. Elgie R. Presidential Power. Glossary. URL: http://presidential-power.com/?page_id=5 (last accessed: 15.05.2019). [in English].

14. Nodia, G., Scholtbach, Á. P. (2006). The Political Landscape of Georgia. Political Parties: Achievements, Challenges and Prospects. Delft: Eburon. 268 p. [in English].

15. Shugart, M., Carey, J. (1992). Presidents and Assemblies. Constitutional Design and Electoral Dynamics. Cambridge : Cambridge University Press. 316 p. [in English].

16. Siaroff, A. (2006). A Typology of Contemporary Party Systems. Paper Presented at the 20th World Congress of the International Political Science Association. Fukuoka, 9–13 July 2006. URL: http://paperroom.ipsa.org/papers/paper_5213.pdf (last accessed: 15.05.2019). [in English].

17. Siaroff, A. (2000). Comparative European Party systems: An Analysis of Parliamentary Elections Since 1945. New York: Garland Publishing. 504 p. [in English].

Party system in the context of functioning of atypical semi-presidential system of government in Georgia (2004–2013)

Osadchuk Ihor Yuriiovych

PhD in Political Science,
Associate Professor at the Department
of Political Science
of Ivan Franko National University of L'viv
Universytetska str., 1, 79000,
L'viv, Ukraine

The author analyzed the systems of government within the framework of a republican form of government. In modern Political Science, researchers distinguish both typical and atypical semi-presidential systems of government. Atypical semi-presidential systems of government in the Post-Soviet countries require a detailed analysis in Political Science. In this context, the analysis of party system in atypical semi-presidential system of government in Georgia in 2004–2013 is extremely actual. New institutionalism and its various types and paradigms are chosen as theoretical and methodological basis of the proposed research. The main method of the study is the method of comparative analysis. Their combination made it possible to work out a coherent picture of the atypical character of the post-Soviet semi-presidentialism on the basis of such an indicator as the institution of vote of no confidence in governments. The purpose of the article is to determine the types of party system in atypical semi-presidential system of government in Georgia in 2004–2013. As a result of the article, it is argued that parliamentary vote of no confidence in government does not automatically lead to government's resignation, since it depends on the position/will of a president in Georgia in 2004–2013. It determines the atypical of semi-presidential (constitutional) system of government in the analyzed country. Based on the author's methodology, it was classified the types of party system in atypical semi-presidential system of government in Georgia in 2004–2013. Consequently, it is argued that party system in Georgia in 2004–2013 evolved from a single-party system with a high level of non-partisanship to a moderate multiparty system with one super-dominant party and from the moderate multiparty system with one super-dominant party to a two-party system.

Key words: system of government, semi-presidential system of government, atypical semi-presidential system of government, party system, Georgia.

Остапець Юрій Олександрович
Лешанич Мирослав Іванович

Сучасний стан та регіональна конфігурація партійної системи України

УДК 329-027.541(477)«20»
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-2-39-45>

Остапець Юрій Олександрович
доктор політичних наук,
професор кафедри політології
і державного управління,
декан факультету суспільних наук
Ужгородського національного
університету
вул. Університетська, 14,
Ужгород, Україна
Лешанич Мирослав Іванович
здобувач кафедри міжнародної політики
Ужгородського національного
університету
вул. Університетська, 14,
Ужгород, Україна

У статті охарактеризовано сучасний стан та регіональну конфігурацію партійної системи України. Методологічним принципом дослідження є теорія націоналізації партійних систем, що дає можливість з'ясувати її регіональну конфігурацію. Для вивчення стану регіональної конфігурації партійної системи розраховано індекс націоналізації політичних партій і партійної системи Джонса – Майнварінга та евклідову відстань за результатами парламентських виборів 1998–2014 рр. Досліджуються загальні особливості розвитку партійної системи України за допомогою використання ефективного числа партійних індексів, дробів і волатильності.

Зроблено висновок про векторну дилему розвитку партійної системи України між націоналізацією та регіоналізацією. З одного боку, її еволюція пов'язана з формуванням національних партій, а з іншого – за результатами місцевих виборів 2010 р. та 2015 р. можна констатувати появу потужних регіональних партій.

Встановлено, що регіональну конфігурацію партійної системи України формують такі складники: 1) національні парламентські політичні партії, які подолали виборчий бар'єр на виборах; 2) національні позапарламентські партії, які отримали не менше 1% голосів виборців на виборах до Верховної Ради України; 3) регіональні політичні партії, представлені в обласних і районних радах декількох регіонів; 4) субрегіональні партії, зокрема: а) політичні партії одного чи декількох одномандатних округів; б) місцеві партії, які ситуативно використовуються місцевими політиками для забезпечення виборчої підтримки на виборах до органів місцевого самоврядування.

Зазначається, що основними типами партій, які входять до складу партійної системи України, є такі: провідні парламентські партії (політична партія Блок Петра Порошенка «Солідарність», політична партія «Народний фронт», політична партія Союз «Самопоміч», Радикальна партія Олега Ляшка, політична партія «Опозиційний блок»); «старі» бренди партій (Всеукраїнська спілка «Батьківщина», Всеукраїнська спілка «Свобода», політична партія «Громадянська позиція»); регіональні політичні партії (політична партія «Єдиний центр», політична партія «Херсонери»); партії національних меншин («КМКС – Угорська партія України», Демократична партія угорців в Україні), «нові ліві» партії; воєнізовані партії (політична партія «Правий сектор», політична партія «Національний корпус»); партії громадських ініціатив/партій-рухів (політична партія «Громадський контроль»).

Зроблено висновок про те, що в розвитку партійної системи України чітко простежуються дві тенденції – націоналізація та регіоналізація. У різні періоди розвитку більш чітко проявляється одна з них, що залежить від сукупної дії низки чинників.

Ключові слова: Україна, партійна система, націоналізація партійної системи, парламентські вибори, місцеві вибори, регіональні партії.

Актуальність дослідження. Партійна система є однією з підсистем суспільства, яка може зазнавати суттєвих змін під впливом низки чинників. До таких чинників відносимо: соціально-політичні розмежування, виборчу систему, нормативно-правову основу функціонування партій, електоральні процеси тощо. Актуалізується дослідження неоднозначністю розвитку партійної системи України у континумі «націоналізація – регіоналізація». З одного боку, її еволюція пов'язана зі становленням загальнонаціональних партій, а з іншого – за результатами місцевих виборів 2010 та 2015 рр. можна констатувати появу потужних регіональних партій. Таким чином, чим вищий показник націоналізації партійної системи, тим нижчий показник її регіоналізації, і навпаки.

Методологія дослідження. У політичній науці є загальноприйнятий методологічний інструментарій, що дозволяє аналізувати розвиток партійних систем в «нових» демократіях. По-перше, логіка їх розвитку підпорядковується логіці демократичного транзиту. По-друге, з успішним переходом

до демократії пов'язують консолідацію партійних систем, яка характеризується зменшенням партійної фрагментації (вимірюється індексом ефективного числа партій), електоральної волатильності (вимірюється індексом електоральної волатильності) і підвищенням рівня націоналізації (вимірюється індексом націоналізації партійних систем).

Отже, **мета** нашого дослідження – охарактеризувати сучасний стан і регіональну конфігурацію партійної системи України, що потребує вирішення таких завдань: а) дослідити регіональну конфігурацію партійної системи України за результатами парламентських виборів 1998–2014 рр.; б) окреслити сучасний формат та акторну структуру партійної системи.

Результати. Регіональну конфігурацію партійної системи України розглянемо в рамках теорії націоналізації політичних партій і партійних систем. Під процесом націоналізації партійних систем розуміється уніфікація електоральної підтримки політичних партій в різних територіальних одиницях держави. Партійна система повністю націона-

лізована, коли частки голосів, отриманих партіями в різних територіальних одиницях держави, однакові. Якщо партії отримують електоральну підтримку тільки в деяких регіонах, то партійну систему вважають ненаціоналізованою [3, с. 128].

У дослідженнях по націоналізації регіональними вважаються партії, які беруть участь у виборах лише на окремих територіях, тобто мають незначне територіальне покриття. Другим важливим критерієм віднесення партій до категорії регіональних є наявність партикуляристської ідеології останніх. Загальнонаціональні партії, які мають локальну територіальну підтримку, вчений називає регіоналізованими [10, с. 174].

Оскільки в політичній науці немає єдиного підходу до вивчення територіальної гомогенності електоральних переваг, то для вимірювання рівня націоналізації партійної системи був використаний індекс націоналізації політичних партій (PNS) і партійних систем (PSNS), розроблений М. Джонсом і С. Мейнверінгом [2; 3; 10; 11]. Для визначення партійного впливу в регіонах була розрахована евклідова відстань за результатами парламентських виборів 1998–2014 рр. Низьке значення показника вказує на типові регіони, а високе – на девіантні. Виокремлення девіантних регіонів дозволяє виявити території, які демонструють найбільші відхилення від загальнонаціонального паттерну голосувань [10; 11].

Для аналізу процесів націоналізації / регіоналізації були розраховані ряд емпіричних показників, представлених в Таблиці 1: індекс електоральної мінливості (волатильності) М. Педерсена (IPed); індекси ефективного числа електоральних і парламентських партій М. Лааксо і Р. Таагапери (ENPV, ENPS); індекс націоналізації партійної системи (PSNS), індекс фракціоналізації (F).

Таблиця 1

Емпіричні показники розвитку і функціонування партійної системи України

Індексы	1998 г.	2002 г.	2006 г.	2007 г.	2012 г.	2014 г.
ENPS	4,9	4,7	3,4	3,3	4,3	4,8
ENPV	9,0	6,9	5,2	3,8	4,9	7,5
Iped	–	46	50	17	36	61
F						
PSNS	0,65	0,62	0,66	0,68	0,72	0,76

Визначальний вплив як на загальнонаціональну, так і регіональну конфігурацію партійної системи мали президентські, парламентські та місцеві вибори. Особливо хотілося б акцентувати увагу на «установчих виборах», до яких ми відносимо вибори до Верховної Ради України 1990 та 1994 рр. і президентські вибори 1991 та 1994 рр. Аналіз їх результатів показує, що їх вплив на політичні процеси в Україні мав амбівалентний характер. З одного боку, установчі вибори встановили

інституційний дизайн, в рамках якого розвивається електоральна конкуренція і еволюціонує партійна система; сформували моделі електоральної поведінки населення України, які мають підкреслено регіональний характер; створили основу легітимзації майбутнього політичного режиму [6, с. 158–171]. А з іншого, вони сприяли встановленню в Україні гібридного політичного режиму.

Особливістю парламентських виборів 1998 р. стала поява феномену політичних партій одного регіону. Голосування за такі партії було зафіксовано в Закарпатській (СДПУ (о) – 31,17 %), Дніпропетровській (Всеукраїнське об'єднання «Громада» – 35,34 %) і Сумській (Прогресивна соціалістична партія України (ПСПУ) – 20,89 %) областях [6, с. 171–179].

Парламентські вибори 2002 р. стали точкою біфуркації в розвитку партійної системи. Якщо до 2002 р. на її еволюцію домінуючий вплив мало соціально-економічне розмежування, то після виборів – соціально-культурне. Відповідно, в Західному і Центральному регіонах перемогу здобув опозиційний «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна», основу якого склали політичні партії національно-демократичного спрямування, а в Південному та Східному – найбільшу підтримку отримав провладний блок «За Єдину Україну!» [9, с. 87–89].

У 2004–2014 рр. спостерігалось електоральне протистояння по осі «Схід – Захід». Його особливість – стабільність електоральної карти, яка з'явилася за результатами президентських виборів 2004 р. і потім відтворювалася в процесі виборчих кампаній 2006–2012 рр. [9]. Слід відмітити, що результати місцевих виборів 2006 та 2010 рр. констатують появу в Україні потужних регіональних партій. До основних причин виникнення регіональних політичних партій в Україні слід віднести такі як: соціокультурне розмежування «Схід – Захід»; етномовна відмінність і компактне проживання національних меншин на певній території; нормативно-правова основа діяльності політичних партій; реформа з децентралізації влади і утворення об'єднаних територіальних громад; прагнення регіональних еліт зберегти вплив і контроль над місцевими ресурсами; адміністративний ресурс [5].

Таким чином, якщо за результатами місцевих виборів 2010 р. в партійній системі України з'являється виражена тенденція до утворення партійної системи з домінуючою партією, то парламентські вибори 2012 р. показали, що українська партійна система змінюється в напрямку двохблокової конфігурації: з одного боку, це Партія регіонів і КПУ, а з іншого – ВО «Батьківщина», ВО «Свобода» та ПП «УДАР».

Починаючи з президентських і парламентських виборів 2014 р., в Україні змінюється структура електорального простору та партійної конкуренції.

Позачергові вибори до ВР України 2014 р. кардинально змінили формат партійної системи: пройшли 5 нових партій: ПП «Народний фронт», ПП «Блок Петра Порошенка», ПП «Опозиційний блок», ПП «Об'єднання «Самопоміч», Радикальна партія Олега Ляшка. Із попереднього складу Верховної Ради прохідний бар'єр пододала лише ВО «Батьківщина» з найменшим результатом [7, с. 159–178].

Слід зазначити, що багато політичних партій, які отримали представництво в органах місцевої влади за результатами місцевих виборів 2015 р, обрали нову тактику виборчої кампанії, сконцентрувавши сили на регіональному або субрегіональному рівнях. Регіональна локалізація таких партій пов'язана з: а) дієздатністю окремих місцевих осередків загальнонаціональних партій (принцип функціонування багаторівневої партії); б) наданням партійного бренду зацікавленим учасникам виборчого процесу (політична фрайнчежа); в) функціонуванням загальнонаціональних партій в окремих регіонах за принципом «регіональних партійно-електоральних машин»; г) політичними інтересами місцевих бізнес-еліт.

Розрахунок індексу націоналізації партійної систем (PSNS) показує його коливання за результатами парламентських виборів 1998–2014 рр. в межах від 0,62 до 0,76. Досить низьке значення індексу в порівнянні з партійними системами інших держав – результат регіональної соціокультурної неоднорідності України, яка і визначає особливості голосування. Високим рівень індексу був в 2014 р. – 0,76 (консолідація партійної системи після Євромайдану) і в 2012 р. – 0,72 (з'являється тенденція до утворення стійкої двоблокової партійної системи), а найнижчим у 2002 р. – 0,62 (актуалізація соціально-культурного розмежування «Схід – Захід»).

Величина індексу націоналізації для окремих партій (ступеня гомогенності голосування за них) вказує на певні тенденції. По-перше, порівняно низькі значення індексу для парламентських партій, що визначається регіональними особливостями політичного розвитку і експлуатацією політичними партіями соціокультурних маркерів у боротьбі за симпатії електорату. Відповідно, електоральні показники регіоналізованих партій як східної (Партія регіонів, Комуністична партія України, ПП «Опозиційний блок» та ін.), так і західної України (ВО «Свобода», ВБ «Наша Україна», ВО «Батьківщина» та ін.) приблизно однакові. Їх значення коливається від 0,42 до 0,8. По-друге, ідеологічні партії НРУ, ВО «Свобода» такий індекс мали нижчий (від 0,5 до 0,6), ніж у електорально-прагматичних партій (Партія зелених України, Народно-демократична партія України (від 0,7 і вище). По-третє, за результатами парламентських виборів 2014 р., індекс націоналізації партійної системи, як і індекси націоналізації окремих партій, мали найбільш високе значення. Таке значення індексу показує ослаблення тенденції регіоналізації в розвитку партійної системи, і наступні парламентські вибори (2019 р.) повинні або підтвердити, або заперечити цю тенденцію (див. Таблицю 2).

Підвищення індексу націоналізації за результатами парламентських виборів 2014 р. зумовлене: а) зникненням з електоральної карти Донбасу і Криму; б) низькою явкою виборців в південній і східній Україні. Участь у місцевих виборах 2015 р. сильних регіональних партій показує вірогідність повернення української партійної системи до конфігурації 1998–2002 рр. із сильними загальнонаціональними партіями, електоральні ніші яких пов'язані з певними регіонами.

Таблиця 2

Індекс націоналізації парламентських партій за результатами виборів Верховної Ради України 1998–2014 рр.

Партії / Виборчі блоки*	1998	2002	2006	2012	2014
Народний Рух України	0,56				
Партія зелених України	0,86				
ВБ «СПУ та Сел.ПУ»	0,53				
КПУ	0,71	0,64	0,73	0,67	
ВО «Громада»	0,52				
ПСПУ	0,55				
СДПУ (о)	0,60	0,67			
НДП	0,81				
ИБ «Національний фронт»	0,28				
ВБ «Блок Віктора Ющенка «Наша Україна» / ВБ «Наша Україна» (2006)		0,55	0,60		
ВБ «За Єдину Україну»		0,68			
ВБ «Блок Юлії Тимошенко» / ВО «Батьківщина» (2012, 2014)		0,64	0,71	0,76	0,85
СПУ		0,514	0,633		
Партія регіонів			0,54	0,69	

Партії / Виборчі блоки*	1998	2002	2006	2012	2014
ПП «УДАР»				0,83	
ВО «Свобода»				0,53	
ПП «Народний фронт»					0,75
ПП «Блок Петра Порошенка»					0,89
ПП «Об'єднання «Самопоміч»»					0,80
ПП «Опозиційний блок»					0,42
Радикальна партія Олега Ляшка					0,81
Індекс націоналізації партійної системи України	0,64	0,62	0,66	0,72	0,76

Таблиця 3

Результати I туру президентських виборів у розрізі однорідності / неоднорідності регіонального волевиявлення

ПІБ кандидатів	Політична партія	Нац. екзит пол, %	Результат, %	PSNS, 2014	Рівень однорідності голосування
Зеленський В.	ПП «Слуга народу»	30,6	30,24	–	0,84
Порошенко П.	ПП «Блок Петра Порошенка «Солідарність»»	17,8	15,95	0,89	0,77
Тимошенко Ю.	ВО «Батьківщина»	14,2	13,4	0,85	0,81
Бойко Ю.	ПП «Опозиційний блок»	9,7	11,67	0,42	0,55
Гриценко А.	ПП «Громадянська позиція»	7,1	6,91	0,85	0,66
Смешко І.	ПП «Сила і честь»	6,5	6,04	0,83	0,79
Ляшко О.	Радикальна партія Олега Ляшка	4,7	5,48	0,81	0,74
Вілкул О.	ПП «Опозиційний блок – партія миру та розвитку»	4,0	4,15	–	0,51
Кошулинський Р.	ВО «Свобода»	1,7	1,62	0,75	0,51

Результати президентських виборів показують, що індекс однорідності (в даному випадку нами розрахований індекс націоналізації Джонса – Мейнверінга) регіонального голосування за основних кандидатів у президенти, кожен із яких представлений політичною партією, є низьким. Відповідно, президентські вибори 2019 р. показують, що голосування за кандидатів мало регіональний характер. Виключенням є кандидатура В. Зеленського (див. табл. 3).

За результатами парламентських виборів 1998–2014 рр. нами розраховано евклідову відстань для всіх регіонів України (див. табл. 4). Розрахунки цього показника дозволяють, по-перше, виділити девіантні і типові регіони в Україні. Щодо девіантних регіонів, то такими будемо вважати такі, де евклідова відстань більше 1. До них відносимо Івано-Франківську, Львівську, Тернопільську, частково Рівненську, Донецьку, Луганську області, АРК та м. Севастополь. Причому відхилення від показників загальнонаціонального голосування у трьох західних областях України значно більші, ніж у східних. Пояснити це можна тим, що на сході України протягом зазначеного періоду меншою була електоральна мінливість, а стабільною підтримка так званих «партій Сходу». Значно склад-

ніше з виділенням типових регіонів, оскільки часто відхилення виходили за кордон типовості (0,5). До таких регіонів можна віднести: Житомирську, Одеську, Херсонську, Чернігівську, Сумську, Черкаську тощо. Як видно з таблиці 4, це області Центральної і Південної України.

По-друге, показники евклідової відстані вказують на деякі аномальні відхилення за вказаний період. До причин таких відхилень можна віднести: наявність регіональних партій (це загальнонаціональні партії з чітко визначеною територіальною локацією, або «багаторівневі партії»); втручання адміністративного ресурсу у виборчий процес; особливості розташування політичних сил у регіоні на момент виборів тощо. Наприклад, Івано-Франківська обл. (2002 р. – 2,31), Тернопільська обл. (2002 р. – 1,93), Донецька обл. (2006 – 1,87) (див. табл. 4).

Станом на 1 січня 2019 р. кількість партій в кілька разів перевищує показники в інших державах Європейського Союзу [6].

Динаміка утворення політичних партій прорахована М. Кармазіною (див. табл. 5) [4, с. 11].

Регіональну конфігурацію партійної системи України утворюють такі складові частини: 1) загальнонаціональні парламентські політичні

Таблиця 4

Евклідова відстань за результатами парламентських виборів 1998–2014 рр.*

Область	ЕВ 1998	ЕВ 2002	ЕВ 2006	ЕВ 2012	ЕВ 2014
Захід					
Івано-Франківська	1,35	2,31	1,65	1,41	0,78
Львівська	1,27	1,72	1,47	1,49	0,68
Тернопільська	1,30	1,93	1,46	1,33	0,71
Рівненська	1,02	1,29	1,10	0,76	0,51
Волинська	0,79	1,42	1,34	0,89	0,61
Чернівецька	0,41	0,99	0,92	0,71	0,51
Закарпатська	1,24	0,80	0,69	0,39	0,44
Центр					
Київ	0,56	0,69	0,99	0,96	0,55
Київська	0,34	0,43	1,18	0,61	0,40
Вінницька	0,56	0,75	1,05	0,87	0,71
Кіровоградська	0,42	0,60	0,60	0,32	0,26
Полтавська	0,52	0,89	0,54	0,89	0,55
Хмельницька	0,51	0,55	0,98	0,64	0,39
Черкаська	0,69	0,60	1,03	0,64	0,35
Житомирська	0,37	0,19	0,59	0,51	0,34
Сумська	0,70	0,45	0,92	0,54	0,29
Чернігівська	0,50	0,36	0,81	0,57	0,48
Південний Схід					
Дніпропетровська	1,18	0,80	0,65	0,45	0,73
Запорізька	0,43	0,84	0,90	0,68	0,77
Донецька	0,74	1,29	1,87	1,59	1,43
Луганська	0,97	1,08	1,72	1,40	1,39
Харківська	0,54	0,83	0,87	0,67	1,13
Одеська	0,37	0,70	0,79	0,66	0,75
Миколаївська	0,60	0,79	0,84	0,59	0,51
Херсонська	0,43	0,65	0,37	0,45	0,38
АРК	0,75	0,87	1,16	1,06	–
Севастополь	0,91	1,01	1,46	1,24	–

* Офіційний сайт Центральної Виборчої Комісії. URL : <http://www.cvk.gov.ua>

Таблиця 5

Динаміка утворення політичних партій

Рік	Кількість зареєстрованих партій	Рік	Кількість зареєстрованих Партій	Рік	Кількість зареєстрованих Партій
1990	1	2000	19	2010	14
1991	9	2001	22	2011	17
1992	7	2002	2	2012	8
1993	16	2003	2	2013	6
1994	7	2004	8	2014	39
1995	4	2005	24	2015	79
1996	5	2006	12	2016	42
1997	12	2007	4	2017	3
1998	13	2008	20	2018	
1999	25	2009	12		

партії, які на виборах подолали виборчий бар'єр; 2) загальнонаціональні непарламентські партії, які отримали на виборах у ВР України не менше 1% голосів виборців; 3) регіональні політичні партії, які представлені в обласних і районних радах кількох областей; 4) субрегіональні партії: а) політичні партії одного / декількох одномандатних виборчих

округів; локальні партії, які ситуативно використовують місцеві політики для забезпечення електоральної підтримки на виборах в органи місцевого самоврядування.

Високий рівень волатильності з порівняно невисоким значенням індексів націоналізації за результатами парламентських виборів свідчать про те,

що, незважаючи на суттєві зміни в акторній структурі партійного формату, залишається високою неоднорідність (регіональність) партійних уподобань громадян України. І підвищення рівня електоральної гомогенності за результатами парламентських виборів 2014 р. ще не визначає тенденцію до підвищення рівня націоналізації партійної системи, оскільки вже на місцевих виборах 2015 р. домінує протилежна тенденція її розвитку – регіоналізація.

Отже, в розвитку партійної системи України чітко простежуються дві тенденції: націоналізації і регіоналізації. У різні періоди розвитку більш чітко проявляється одна з них, що залежить від сукупної дії цілої низки чинників.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Авксент'єв А. Регіональна неоднорідність електорального простору: порівняльний аналіз (на матеріалі 100 національних кейсів). *Грані*. 2016. № 1. С. 6–11.
2. Гайворонский Ю. Факторы национализации партийной системы современной России. *Полис*. 2018. № 1. С. 45–61.
3. Голосов Г., Григорьев В. Национализация партийной системы: российская специфика. *Политическая наука*. 2015. № 1. С. 128–156.
4. Кармазіна М. Політичні партії в Україні. 2014–2017 рр. Київ : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2018. 168 с.
5. Манайло-Приходько Р. Вплив «установчих» виборів на еволюцію партійної системи України. *Гілея*. 2018. № 135 (8). С. 362–367.
6. Остапєць Ю. Електоральні процеси в Україні: загальнонаціональний та регіональний виміри : дис. ... д. політ. наук (23.00.02 – політичні інститути і процеси). Львів. 2016. 550 с. URL : http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/dis_ostapets.pdf.
7. Остапєць Ю., Шестак Н., Дудінська І. Еволюція партійної системи України в умовах трансформації соціальних і політичних структур. Ужгород : Видавництво «ЗІППО», 2016. 252 с.
8. Офіційний сайт Центральної виборчої комісії. URL : <http://www.cvk.gov.ua>.
9. Трансформація партійної системи: український досвід у європейському контексті / за ред. Ю. Якименка. Київ : Центр Разумкова, 2017. 428 с.
10. Туровский Р. Национализация и регионализация партийных систем: подходы к исследованию. *Полития*. 2016. № 1. С. 162–180.

11. Туровский Р. Электоральное пространство России: от навязанной национализации к новой регионализации? *Полития*. 2012. № 3. С. 100–119.

12. Янішевський С. Локальні політичні проекти: чинники виникнення та перспективи політичної діяльності. 2015. URL : http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/lokalni_prosesu-7d35f.pdf.

REFERENCES:

1. Avksent'yev A. (2016). Regional'na neodnorodnist' elektoral'noho prostoru: porivnyal'nyy analiz (na material'ni 100 natsional'nykh keysiv) [Regional homogeneity of electoral space: comparative analysis (on the material of 100 national cases)].
2. Gayvoronskiy, Yu. (2018). Faktory natsionalizatsii partiynoy sistemy sovremennoy Rossii. *Polis. Politicheskoye issledovaniya* [Polis. Political Studies], no. 1: 45–61
3. Golosov G., Grigor'yev V. (2015). Natsionalizatsiya partiynoy sistemy: rossiyskaya spetsifika». *Politicheskaya nauka*. no. 1: 128–156.
4. Karmazina M. (2018). Politychni partiyi v Ukraini. 2014–2017 rr.. K.: IPIEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy.
5. Manaylo-Prykhod'ko R. (2018). Vplyv «ustanovchikh» vyboriv na evolyutsiyu partiynoyi systemy Ukrainy. *Hileya*, no. 135 (8): 362–367.
6. Ostapets Yu. (2016). Elektoral'ni protsesy v Ukraini: zahal'nonatsional'nyy ta rehional'nyy vymiry. *Dysertatsiya ... doktora politychnykh nauk* (23.00.02 – politychni instytuty ta protsesy). Lviv. URL: http://www.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/11/dis_ostapets.pdf.
7. Ostapets Yu., Shestak N., Dudins'ka I. (2016). Evolyutsiya partiynoyi systemy Ukrainy v umovakh transformatsiyi sotsial'nykh i politychnykh struktur. *Uzhhorod: Vydavnytstvo «ZIPPO»*. 252 s.
8. Ofitsynyy sayt Tsentral'noyi vyborchoyi komisiyi. URL: <http://www.cvk.gov.ua>
9. Transformatsiya partiynoyi systemy: ukrayins'kyi dosvid u yevropeys'komu konteksti (2017). K.: Tsentrazumkova
10. Turovskiy R. (2016). Natsionalizatsiya i regionalizatsiya partiynykh sistem: podkhody k issledovaniyu. *Politeia*, no. 3:162–180.
11. Turovskiy R. (2012). Elektoral'noye prostranstvo Rossii: ot navyazannoy natsionalizatsii k novoy regionalizatsii? *Politeia*, no. 3: 100–119
13. Yanishevsky S. (2015) Lokal'ni politychni projekty: chynnyky vynyknennya ta perspektyvy politychnoy diyal'nosti. URL: http://old2.niss.gov.ua/content/articles/files/lokalni_prosesu-7d35f.pdf.

The current state and regional configuration of the party system of Ukraine

Ostapets Yurii Oleksandrovych

Doctor of Political Science,
Professor at the Department of Political
Science and Public Administration,
Dean of the Faculty of the Social Sciences
of Uzhgorod National University
Universitetska str., 14, Uzhhorod, Ukraine

Leshanych Myroslav Ivanovych

Applicant of the Department of
International Politics
of Uzhgorod National University
Universitetska str., 14, Uzhhorod, Ukraine

The article describes the current state and regional configuration of the party system of Ukraine. The methodological principle of the study is the theory of nationalization of the party systems, that makes it possible to study its regional configuration. For studying of a condition of regional configuration of the party system the index of the nationalization of political parties and the party system by Jones – Mainwaring and the Euclidean distance according to the results of the parliamentary elections 1998–2014 have been calculated. The general features of the development of the party system of Ukraine are investigated by means of use of an effective number of parties indexes, fractionalization and volatility.

It is made a conclusion about vector dilemma of the development of the party system of Ukraine between nationalization and regionalization. On the one hand, its evolution is connected with the formation of national parties, and on the other – according to the results of local elections in 2010 and 2015 it is possible to state the emergence of powerful regional parties.

It is established that the regional configuration of the party system of Ukraine consists of the following components: 1) national parliamentary political parties that overcame the electoral barrier in elections; 2) national non-parliamentary parties that received at least 1% of the votes of voters at the elections to the Verkhovna Rada; 3) regional political parties represented in the regional and district councils of several regions; 4) subregional parties: a) political parties of one/several single-mandate constituencies; b) local parties that are situationally used by local politicians for ensuring electoral support on elections to local self-government bodies.

It is noted that the main types of parties that make up the party system of Ukraine are the following: leading parliamentary parties (political party The Petro Poroshenko Bloc “Solidarity”, political party “People’s Front”, political party Union “Self Reliance”, The Radical Party of Oleh Lyashko, political party “Opposition Bloc”); “old” parties’ brands (The All-Ukrainian Union “Fatherland”, The All-Ukrainian Union “Svoboda”, political party “Civil Position”); regional political parties (political party “United Centre”, political party “Khersoners”); parties of national minorities (“KMKS – Hungarian Party of Ukraine”, Democratic Party of Hungarians in Ukraine), “new left-wing” parties; militarized parties (political party “Right Sector”, political party “National Corps”); parties of civil initiatives/parties-movements (political party “Public Control”).

It is concluded that in the development of the party system of Ukraine there are clearly two tendencies: nationalization and regionalization. In different periods of development more clearly one of them, which depends on the combined effect of a number of factors.

Key words: Ukraine, party system, nationalization of the party system, parliamentary elections, local elections, regional parties.

Пальшков
Костянтин Євгенович

Організація та позиціонування демократичних сил у країнах Балтії в добу Перебудови

УДК 321.01(474)«1985-1990»
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-2-46-51>

Пальшков Костянтин Євгенович
кандидат політичних наук,
доцент кафедри філософії
та соціально-гуманітарних дисциплін
Одеського державного університету
внутрішніх справ
вул. Успенська, 1, Одеса, Україна

Перебудова відкрила можливості для вивільнення накопиченого протестного потенціалу серед демократично налаштованих секцій радянського суспільства. Серед інших союзних республік у прибалтійських державах сформувалося найбільш сприятливе підґрунтя для розгортання процесів лібералізації суспільно-політичного життя до вимог відновлення державності. Естонія, Латвія та Литва менше часу були частиною СРСР, ніж інші республіки, тому громадські настрої їхнього корінного населення вирізнялися стійкою відмовою від іноземної влади.

Водночас для того, щоб уникнути жорсткого протистояння, формування демократичних сил в організованій опозиції вимагало рівноваги й поступовості.

Різні форми національно-культурного відродження та санкціонованого протесту стали альтернативою широкомасштабного зіткнення реформаторських сил із комуністичною владою. У той час населення країн Балтії привертало увагу до гострих питань минулого різними шляхами: об'єднання навколо національних традицій, обговорення екологічних проблем, передачі своїх поглядів через мистецтво тощо.

Метою статті є визначення особливостей організації та позиціонування демократичних сил у країнах Балтії в добу Перебудови. Для вирішення поставленої мети виконано такі наукові завдання: проаналізовано форми позиціонування демократичних сил у прибалтійських республіках часів Перебудови; досліджено динаміку розгортання протестних настроїв у країнах Балтії в 1985–1991 роках.

Продовженням різноманітних видів діяльності екологічного, історичного, культурного та іншого спрямування стала організація «національних фронтів» – масових громадських рухів демократичної орієнтації. Спочатку виникнення цих рухів сприймалося як організована дія, яка повинна сприяти загальній лібералізації. Однак згодом розширення діяльності народних фронтів стало некеруваним, їхні декларації дедалі більше стають схожими на ультиматуми. Перші обережні гасла про розширення незалежності згодом перетворилися на вимоги відновлення незалежності.

Сьогодні пострадянський простір продовжує наповнюватися авторитарними режимами, зберігаючи високий рівень протестних настроїв. Тому вивчення досвіду пострадянських республік Балтії є важливим для розуміння можливих шляхів розвитку опозиції до влади.

Ключові слова: народний фронт, протестний рух, опозиція, незалежність, національні еліти, комуністична влада, Прибалтика, Саудіс, СРСР.

Вступ. Розпад СРСР та закінчення епохи комунізму надали шанс колишнім країнам соціалістичного табору віднайти своє місце серед світової спільноти, що існує, керуючись демократичними принципами та ідеалами. З оголошенням політики «Перебудови», лейтмотивом якої виступав заклик до гласності, з'явилась можливість побудови конкурентного суспільства та демократичної політичної системи, воля до чого накопичувалася протягом десятиліть існування радянської влади [7, с. 250].

Мета статті полягає у визначенні особливостей організації та позиціонування демократичних сил у країнах Балтії в добу Перебудови. Для розкриття мети необхідно вирішити такі наукові завдання:

1) проаналізувати форми позиціонування демократичних сил у республіках Балтії часів Перебудови;

2) дослідити динаміку розгортання протестних настроїв у Прибалтиці у 1985–1991 роках.

Результати. У силу особливостей історичного, культурного, геополітичного тощо змісту окреме місце серед держав, догматичні принципи яких підлягали трансформації, посіли країни Балтії. Лише вони серед пострадянських республік фактично

виявились готовими до стрімкої та системної трансформації, запорукою чого стали, зокрема, гідний рівень політичної свідомості та культури, що забезпечили цивілізовану конкуренцію між національними елітами. Варто підкреслити, що цінність відновлення незалежності була належним чином осягнена не тільки реформістськи налаштованими політиками та інтелігенцією, а й великою частиною суспільства, що рішуче підтримало курс на демократизацію та реформи. Від моменту суспільно-політичних перетворень до затвердження ліберальної, а потім й консолідованої демократії Литва, Латвія та Естонія довели, що небезпідставно завжди вважали себе частиною демократичної традиції. В якості концептуальних засад політичного життя тут швидко віднайшли себе плюралізм, поділ влади на законодавчу, виконавчу та судову гілки, багатопартійність, легальна повноважна опозиція тощо [7, с. 250].

Одночасно лише країнами Балтії із числа пострадянських наглядно доведено й розуміння необхідності одночасної економічної трансформації, без якої трансформація політична приречена на провал. Вона включає: денационалізацію та приватизацію у виробничій сфері, економічну

незалежність громадян; затвердження середнього класу як соціального підґрунтя стабільності демократичних процесів; формування конструктивної соціально-економічної бази для діяльності політичних партій [10, с. 142].

Як і в інших радянських республіках, носіями протестних (від відносно помірних до вкрай радикальних) настроїв у Прибалтиці виступали дисиденти. Утім, безапеляційна прямолінійність риторики дисидентів та небажання йти на компроміс із верхівкою номенклатури не знаходили великої підтримки в суспільства, більшість якого розуміла необхідність налагодження діалогу, аби не викликати з боку влади різкої та жорсткої реакції. У такому випадку на симпатії громадян могли розраховувати більш помірковані представники суспільства, що готові виступи конструктивною опозицією влади. При цьому більш складним прогнозувалось протистояння із Кремлем, у той час як республіканські комуністи зберігали більшу чутливість до настроїв співвітчизників [7, с. 250].

Популярною тенденцією серед громадян, що мали бажання приєднатися до процесу національного визволення, стало групування в менш радикальні, але більш масові рухи, фасадне оформлення яких відрізнялося меншою політизованістю за радикалів. В Естонській РСР найбільш відомими об'єднаннями, зорганізованими за таким принципом, стали зелений рух і Товариство охорони пам'яток старовини. Останнє слід назвати першою масовою громадською організацією того часу. Незважаючи на назву, ідейне підґрунтя даного товариства містило політичні цілі. Лідер Товариства Т. Веллісте відкрито закликав естонців до реалізації ідеї незалежності, а невід'ємним атрибутом заходів, проваджуваних товариством, став традиційний національний синьо-чорно-білий прапор.

Аналогічною за змістом була й фактична діяльність зеленого руху, назва якого була здебільшого формальною. Номінально зелений рух виступав проти планів розроблення в республіці фосфоритних родовищ відкритим способом. Утім, у діяльності вражаючого масштабами руху був і неофіційний підтекст – протистояння союзному центру [6, с. 33].

Як і в естонській практиці, протестну громадсько-політичну активність латвійського суспільства було також реалізовано в межах антиурядових екологічних ініціатив. Наприклад, у 1986 року відбулися виступи проти будівництва греблі ГЕС на річці Даугава та побудови системи метрополітену в Ризі [5]. Діяльність численних підприємств союзного підпорядкування давала приводи для критики центральних органів влади. Ефект від різного роду екологічних акцій значно посилювався на сторінках друкованих ЗМІ [8, с. 229].

На початку 1987 року було засновано Клуб захисту середовища. Його діяльність та заходи були

спрямовані проти організації звалищ для небезпечних хімічних відходів та забруднення Балтійського моря [4].

Свою роль у процесі національного піднесення в республіках Балтії відіграв також культурний чинник. Зокрема, в Естонії вагомим інтегративним фактором стали свята пісні, що гуртували людей. Наприклад, у вересні 1988 р. на Співочому полі зібралися близько 300 000 осіб – а це майже 1/3 всіх естонців. Це дало привід назвати події 1988 року «співаючою революцією» [3, с. 32].

Нове дихання в той час отримало і культурне середовище в Латвії. Як зазначає В. Ноллендорфс, із підпілля вийшла заборонена до того рок-музика. Пісня популярної на той час рок-групи Ліви «Рідна мова» (переведена з молдавського оригіналу) перемогла в популярному опитуванні Мікрофонс-86. У свою чергу, самі рок-концерти нерідко закінчувались спонтанними протестами молоді.

Документальна кінострічка Ю. Поднієка під назвою «Чи легко бути молодим?» 1986 року отримала популярність не лише в Латвії, а й по всьому СРСР та за кордоном. У фільмі було відкрито продемонстровано накопичену в молоді неприязнь до життя в лицемірному суспільстві. У такій ситуації молодь відчувала себе відторгнутою. Стрічка торкалася тем, про які раніше не можна було навіть думати. Зокрема, йшлося про війну в Афганістані, де гинули також військові з Латвії.

В. Ноллендорфс відзначає ініціативу молодих лютеранських священників, які утворили несанкціоновану на той час організацію «Відродження та відновлення», що боролася за розширення прав віруючих та вивільнення релігії з-під обмежень. У короткий час організація перетворилася на центр громадянської непокори [4].

Великий протестний потенціал було накопичено на рівні етнічної та історичної ідентичності в Латвії. Як зазначає М. Устинова, велике значення мала історична спадщина у вигляді символів. Так, рух за відновлення й реабілітацію прапорів, гімнів та інших символів незалежної республіки 1920–30-х років викликав широке обговорення в кожній сім'ї. Масовим стали і дискусії навколо елементів народної та професійної культури. Наприклад, елемент латиського народного орнаменту аусеклітіс перетворився на один із символів руху за національне відродження. Аусеклітіс використовувався під час виготовлення нагрудних значків, по яких можна було визначити етнополітичну орієнтацію їх носіїв. Крім того, аусеклітіс використовувався як лого на документах, у наглядній агітації, на в'язаному одязі. Використовуючись наведеноним чином, аусеклітіс мав значення мобілізуючого символу [11, с. 8].

Варто привернути увагу до реакції республіканської влади на громадську активність латвійців

часів Перебудови. Розділяючи національно-патріотичне відродження, що опанувало республікою, номенклатура навіть підіграла співвітчизникам. Наприклад, 15 квітня 1988 року радянським урядом Латвії було дозволено офіційно відмічати свято Ліго – найбільш грандіозний день в році, – святкування якого раніше було заборонено та загрожувало переслідуваннями [5]. Восени цього ж року Верховною Радою ЛСРСР було дозволено використання «культурно-історичної» символіки [4].

Із часом соціально-політична полеміка та різного роду громадські ініціативи віднайшли себе в діяльності масових національних рухів – «народних фронтів».

Важливо зазначити про наявність різних підходів до трактування походження таких організацій. Так, найбільш часто зустрічається думка про природність виникнення відповідних рухів, як частини невідворотного процесу розвалу СРСР. У той же час, за припущенням С.М. Кінка, утворення прибалтійських народних фронтів як найбільш дієздатних форм опозиційних організацій відбулося не без погодження з боку республіканських осередків КПРС, що в такий спосіб намагалися зробити процес «перебудови» контрольованим зверху, втім прораховувались [1, с. 126]. У статті ж «Прибалтійські республіки в контексті розпаду СРСР» Р.Х. Сімонян, звертаючись до риторики прибалтійських еліт, доходять висновку, що утворення народних фронтів за рахунок громадського контролю мало на меті прискорити проведення життєво важливих для радянської економіки реформ [9]. Автор цієї статті вважає, що обидві думки, які, до речі, не можна назвати взаємовиключними, заслуговують на увагу. Крім того, очевидно, що ступень консерватизму, який був властивий радянській системі майже до другої половини 1989 року, навіть за проголошеної гласності практично виключав несанкціоновану реалізацію громадських ініціатив, урахування чого має особливе значення задля уникнення переоцінки націоналістичної складової частини в кульмінації кризи – розпаду СРСР.

Тим не менш, найстрімкіше процеси консолідації громадянських рухів відбувалися в прибалтійських республіках, де положення радянської влади завжди було найбільш хитким. У Литовській РСР роль народного фронту взяв на себе суспільно-політичний рух «Саюдіс», що об'єднав у своїх лавах як частину номенклатури, яка вже після оголошення «Перебудови» фактично готувала підґрунтя для майбутньої незалежності, так і широке коло національної інтелігенції. При цьому актив руху склав його гуманітарний прошарок [7, с. 252].

Цілісне уявлення про реформістську спрямованість руху складає програма «Саюдіса», де вимагається контроль над міграцією до республіки,

визнання в якості офіційної литовської мови, супротив монополії держави в культурній сфері, утворення «національної» системи начальної та середньої освіти, розширення культурних зв'язків із іншими країнами. Говорячи про реформування економічної оболонки, «Саюдіс» вимагає визнання приватної власності, повного самоврядування республіки й контролю республіканських органів над економічними джерелами, фінансами й грошовим обігом [12, с. 48].

Одним із беззаперечних лідерів руху тоді став професор музикознавства В. Ландсбергіс, постать якого для литовської політики стала майже культурною. Увійшовши до ініціативної групи «Саюдісу» на етапі його утворення, В. Ландсбергіс згодом очолив керівництво пострадянською Литвою [7, с. 252].

За своєю природою в загальний образ народних фронтів органічно вписувався Народний фронт Естонії (НФЕ), утворений 1988 року. На етапі заснування НФЕ, окрім філософа Е. Савісаара, рушійну силу руху склала невелика, проте рішуча група гуманітаріїв, а саме: соціолог М. Тітма, економіст Т. Маде та журналіст С. Каллас. Незважаючи на те, що на момент заснування НФЕ ніхто з перелічених осіб не перебував в авангарді революційного руху, разом вони змогли взяти на себе відповідальність зробити новий крок до здійснення національної мрії. Таким кроком стала пропозиція щодо реалізації на республіканському естонському рівні ідеї госпрозрахунку, яка передбачала високий рівень економічної незалежності від Москви. І хоча реалізація наведеної ідеї не передбачала повного від'єднання від Москви, вона містила претензії на той рівень економічної, а відповідно, й політичної самостійності, про який до сих пір ніхто публічно не обмовлявся. Ідея НФЕ стрімко викликала підтримку не тільки інтелектуальних діячів та творчої інтелігенції, а й чисельних представників номенклатури, що виявили бажання бути причетними до демократичних змін.

Проголошена в СРСР політика гласності дозволяла НФЕ діяти з максимальною користю для підвищення свого впливу та зростання легітимності. Чітка економічна програма, патріотичні виступи й гасла на захист рідного краю та мови, прагматичне позиціонування поміж союзною і республіканською комуністичною владою та представниками закордонних ЗМІ, а також підтримка з боку емігрантських кіл робили НФЕ в очах суспільства прогресивною політичною силою. НФЕ виглядав переконливою альтернативою як у порівнянні з надконсервативною комуністичною номенклатурою, так і на фоні радикально налаштованих профспілок.

На перших порах існування НФЕ не висував вимоги щодо повної повного суверенітету. Замість цього серед цілей руху декларувалося досягнення широкої автономії у складі СРСР. Утім, в цен-

трі, вочевидь, не очікували, що природі народних фронтів, зокрема НФЕ, властивий стихійний розвиток і що за економічними деклараціями стрімко визріють незалежницькі гасла. Так, за рік після заснування НФЕ проголосив своєю метою досягнення повної незалежності республіки [6, с. 34].

Різного роду об'єднання стали рушійною силою Народного фронту Латвії (НФЛ), заснованого в жовтні 1988 року та очоленого Д. Івансом [5]. Згадуючи становлення даного руху, О. Вовк напише: «Як відомо, НФЛ задумувався в якості необхідної громадської ініціативи, на підтримку КПРС, яка до того часу вже третій рік знемагала в боротьбі із ... собою» [9, с. 100]. Та згодом НФЛ виступив головним опонентом комуністичній владі. Рух став в авангарді серед всіх організацій національно-патріотичного характеру. Чисельність його членів та прихильників стрімко зростала. Широка підтримка в суспільстві дозволила створити розгалужену мережу регіональних осередків та навіть мати власні ЗМІ, які сприяли формуванню в обліку НФЛ ознак повсюдності. Та все ж головним фактором успіху в організації НФЛ, як і інших національно-патріотичних організацій та рухів, виступила ментальна готовність латишів стати частиною до змін.

За схожим з іншими республіками Балтії сценарієм відбувалося і становлення НФЛ. Якщо ортодоксальною промосковською номенклатурою утворення НФЛ було прийнято критично, що супроводжувалося відповідними звинуваченнями, то реформістськи налаштовані еліти позитивно оцінили появу фронту. Республіканська партійна верхівка відверто підтримала таку ініціативу, сприяючи набору НФЛ політичної ваги.

По мірі популяризації та політизації НФЛ усе більше уваги приділялося його діям та деклараціям. НФЛ були гостро підняті мовне та міграційне питання – одні з найбільш гострих тем для латишів. Вимога про надання латиській мові статусу державної посіла одне з провідних місць у діяльності НФЛ, викликаючи солідарність і в партійних колах [8, с. 230–231].

Не меншу зацікавленість викликала і міграційна проблема, детермінована наявністю великої кількості російськомовного населення. Так, у 1989 році частка латишів в етнічному складі республіки становила лише 52% – найменший показник серед іншої Прибалтики [2, с. 300].

По мірі розгортання реформістських настроїв широкими масами латвійців було підняте питання законності радянської влади в республіці. Зокрема, подібно аналогічним рухам у Литві та Естонії серед цілей НФЛ стало отримання визнання факту окупації Латвії СРСР. І хоча партійними структурами засуджувалися різного роду «антирадянські» ініціативи, владні органи утримувалися від притягнення до відповідальності організаторів та учасників будь-яких заходів та акцій.

У свою чергу, до початку 1989 року форми позиціонування НФЛ суттєво змінилися, набуваючи все більш конфронтаційного забарвлення. Якщо на початку заснування НФЛ відігравав роль громадської платформи на підтримку Перебудови, номінально поділяючи марксистсько-ленінський шлях поступу, то тепер прихильники руху зайняли жорсткі позиції у вимогах щодо розширення автономності в питаннях, що стосуються республіки.

Прогресували у своїх намірах і «побратими» НФЛ в Естонії та Литві. Широковідомим спільно організованим заходом стало проведення в серпні 1989 року акції «Балтійських шлях», коли громадяни трьох республік утворили живий ланцюг, з'єднавши Таллінн, Ригу та Вільнюс [8, с. 232–233].

Висновки. Відтак оголошення курсу на «перебудову» відкрило можливості для вивільнення накопиченого протестного потенціалу серед демократично налаштованих прошарків радянського суспільства. Поміж інших союзних республік найбільш сприятливе підґрунтя для розгортання процесів лібералізації суспільно-політичного життя аж до вимог про відновлення державності сформувалося у Прибалтиці. Естонія, Латвія та Литва менше за інші республіки перебували у складі СРСР, а громадські настрої корінного населення відрізнялися стійким неприйняттям чужинної влади.

У той же час оформлення демократичних сил в організовану опозицію вимагало поступовості задля уникнення жорстокого протистояння.

Альтернативою широкому зіткненню реформаторських сил із комуністичною владою стали різні форми національно-культурного відродження та санкціонованого протесту.

Продовженням заходів екологічного, історичного, культурного тощо характеру стала організація «народних фронтів» – масових громадських рухів демократичної спрямованості. Спочатку виникнення даних рухів сприймалося як організований захід, що має сприяти лібералізації. Утім, згодом розширення діяльності народних фронтів стало неконтрольованим, а їх декларації – все більш ультимативними.

Сьогодні пострадянський простір продовжує лишатися сповненим авторитарних режимів з одночасним збереження високого градусу протестних настроїв. А тому дослідження досвіду пострадянських республік Балтії є важливим для усвідомлення можливих шляхів розвитку боротьби влади та опозиції.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кинка С.М. Политический успех прибалтийских народных фронтов по результатам выборов 1989–1989 годов. *Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта*. 2013. № 6. С. 124–128.
2. Кинка С. Интернациональные рухи в країнах Балтії (1988–1991): виникнення, діяльність, історичне зна-

чення. *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. 2012. № 5. С. 81–88

3. Кінка С.М. Роль культури у процесі перебудови (досвід країн Балтії). Культурні трансформації в синхронії та діахронії: теорія і практика. *Тези доповідей міжнародної наукової конференції*. Київ : «Стародавній Світ», 2012. 184 с.

4. Латвія под властью Советского Союза и национал-социалистической Германии 1940–1991. Музей оккупации Латвии. URL : <https://docs.google.com/file/d/0BxtrOOxGILGHX19SSFozcFZkZ1E/edit>.

5. От племени к нации. Краткая история Латвии. URL : <http://www.li.lv/upload/files/30062015/02d2b95a4ee7d7dda67769a262902826.pdf>.

6. Пальшков К.Є. Суспільно-політичні розмежування в Естонії у 1985–1991 роках. *Політикус*. 2017. Вип. 2. С. 33–37.

7. Пальшков К. Розмежування політичної еліти Литви на етапі відновлення державності. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2015. Vol. 2, Iss. 1. С. 250–254.

8. Пальшков К. Суспільно-політичні перетворення в Латвії в 1985–1991 рр. *Вісник Львівського університету. Серія філософсько-політологічні студії*. 2018. Вип. 17. С. 229–234.

9. Симонян Р.Х. Прибалтийские республики в контексте распада СССР. *Общественные науки и современность*. 2014. № 3. С. 98–109.

10. Телелим І.В. Особливості трансформації політичних систем у країнах пострадянського простору. *Вісник СевНТУ : зб. наук. пр. Серія: Політологія*. 2011. № 123. С. 141–144.

11. Устинова М. Гражданское общество в Латвийской Республике (1980-е гг. – начало XXI в.). *Исследования по прикладной и неотложной этнологии*. Москва. 2003. № 166. С. 1–26.

12. Фурман Е.Д. Становление партийной системы в постсоветской Литве : дис. ... кан. полит. наук. Специальность : 23.00.02. Москва. 2004. 182 с.

REFERENCES:

1. Kinka S. M. Politicheskiy uspeh pribaltiyskikh narodnyh frontov po rezul'tatam vyborov 1989-

1989 godov. Vestnik Baltiyskogo federalnogo universiteta im. I. Kanta. 2013. № 6. S. 124–128.

2. Kinka S. Internacionalni ruhi v kraїnah Baltiї (1988–1991): viniknennya, diyalnist, istorichne znachennya. Aktualni problemi vitshiznyanoi ta vsesvitnoi istoriї. 2012. № 5. S. 81–88

3. Kinka S. M. Rol kulturi u procesi perebudovi (dosvid kraїn Baltiї). Kulturni transformaciї v sinhroniї ta diahroniї: teoriya i praktika. Tezi dopovidey mizhnarodnoi naukovoї konferenciї. Kiїv: «Starodavniy Svit», 2012. 184 s.

4. Latviya pod vlastyu Sovetskogo Soyuza i nacional-socialisticheskoy Germanii 1940-1991. Muzey okkupacii Latvii. URL: <https://docs.google.com/file/d/0BxtrOOxGILGHX19SSFozcFZkZ1E/edit>

5. Ot plemeni k naciї. Kratkaya istoriya Latvii. [Elektronniy resurs]. URL: <http://www.li.lv/upload/files/30062015/02d2b95a4ee7d7dda67769a262902826.pdf>

6. Palshkov K. Є. Suspilno-politichni rozmezhuвання v Estoniї u 1985–1991 rokah. Politikus. 2017. Vip. 2. S. 33–37.

7. Palshkov K. Rozmezhuвання politichnoi eliti Litvi na etapi vidnovlennya derzhavnosti. Evropsky politicky a pravni diskurz. 2015. Vol. 2, Iss. 1. S. 250–254.

8. Palshkov K. Suspilno-politichni peretvorennya v Latvii v 1985–1991 rr. Visnik Lvivskogo universitetu. Seriya filosofsko-politologichni studii. 2018. Vip. 17. S. 229–234.

9. Simonyan R. H. Pribaltiyskie respubliki v kontekste raspada SSSR. Obschestvennye nauki i sovremennost. 2014. № 3. S. 98–109.

10. Telelim I. V. Osoblivosti transformaciї politichnih sistem u kraїnah postradyanskogo prostoru. Visnik SevNTU: zb. nauk. pr. Seriya: Politologiya. 2011. № 123. S. 141–144.

11. Ustinova M. Grazhdanskoe obschestvo v Latviyskoy Respublike (1980-e gg. – nachalo XXI v.). Issledovaniya po prikladnoy i neotlozhnoy etnologii. Moskva, 2003. № 166. S. 1–26.

12. Furman E. D. Stanovlenie partiynoy sistemy v postsovetskoy Litve: dis. ... kan. polit. nauk: Specialnost: 23.00.02. Moskva, 2004. 182 s.

Organization and positioning of democratic forces in the Baltic countries during the times of Perestroika

Palshkov Kostiantyn Yevhenovych

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor of Department
of Philosophy and Socialhumanitarian
Disciplines
of the Odesa State University
of Internal Affairs
Uspenska str., 1, Odessa, Ukraine

Reconstruction opened up opportunities for the release of accumulated protest potential among the democratically-minded sections of Soviet society. Among other union republics, the most favorable ground for the deployment of the processes of liberalization of social and political life to the requirements for the restoration of statehood was formed in the Baltic States. Estonia, Latvia and Lithuania, less than other republics, were part of the USSR, and the public sentiments of the indigenous population were distinguished by a steady rejection of foreign power.

At the same time, in order to avoid a hard confrontation, the formation of democratic forces into an organized opposition demanded balance and gradualness.

Various forms of national-cultural revival and sanctioned protest have become an alternative to the widespread clash of the reformist forces with the communist power. Balts began to draw attention to acute issues of the past in different ways, to unite around national traditions, to discuss environmental problems, to convey their views through art, etc. Relevant initiatives have received widespread public support, involving the general public.

The purpose of the paper is to determine the peculiarities of the organization and positioning of democratic forces in the Baltic States on the day of Perestroika. To solve the goal, it is necessary to solve the following scientific tasks: to analyze the forms of positioning of democratic forces in

the Baltic republics of the times of Perestroika; to investigate the dynamics of the deployment of protest moods in the Baltic States in 1985–1991.

The continuation of various kinds of activities of environmental, historical, cultural, etc. character became the organization of “national fronts” – the mass social movements of a democratic orientation. At first, the emergence of these movements was perceived as an organized action, which should contribute to overall liberalization. However, subsequently, the expansion of the activities of the popular fronts became uncontrollable, and their declarations became increasingly ultimatum. The first cautious slogans on expanding independence subsequently turned into demands for the restoration of independence.

Today, the post-Soviet space continues to be full of authoritarian regimes, while maintaining a high degree of protest sentiment. Therefore, the study of the experience of the post-Soviet Baltic republics is important for understanding possible ways of developing opposition to the authorities.

Key words: *national front, protest movement, opposition, independence, national elites, communist power, Baltic, Sąjūdis, USSR.*

Степаненко
Ольга Георгіївна

Особливості розвитку люстраційних процесів в Україні після президентських виборів 2019 року: аналіз та перспективи розвитку

УДК 328.17
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-2-52-55>

Степаненко Ольга Георгіївна
Миколаївський національний
університет імені В. О. Сухомлинського
вул. Нікольська, 24, Миколаїв, Україна

Статтю присвячено особливостям розвитку політичної люстрації в Україні після президентських виборів 2019 року. У роботі аналізується процес люстрації на сучасному етапі розвитку політичного простору України з огляду на прихід до влади нового Президента та його команди. Наводяться конкретні приклади зміни векторів діяльності в політиці держави вже з перших хвилин президентства О. Зеленського з урахуванням «промахів» і перемог. Автор схиляється до думки, що ці дії є проявом люстраційних змін, які проявляться в подальшому розвитку української політики. Автор наводить низку науковців, які займаються питанням особливостей люстраційних процесів, та акцентує увагу на тому, що комплексно досі ніхто не досліджував феномен люстрації, тим паче з урахуванням сучасних тенденцій розвитку української політики.

У статті наводиться низка тлумачень терміна «люстрація», автор апелює цим поняттям та доходить висновку про те, що головною метою люстрації є зміна політичної еліти в державі, саме на це спрямована її діяльність.

Також у роботі надано можливі варіанти подальшого розвитку люстрації в українській державі та шляхи вдосконалення цього процесу з урахуванням «нової» політики інституту президентства в Україні.

Ключові слова: люстрація, політична люстрація, очищення влади, трансформація, зміна політичної еліти.

Вступ. У політичному аспекті 2019 рік для нашої держави став переломним – до влади прийшли особи, які донині не перебували в політиці та не мають політичного забарвлення, не належать до будь-яких політичних кіл.

Проблемою сучасного розвитку політичного простору країни є те, що Українська держава досі не позбулася відгуків комуністичного режиму, і це має свій відбиток на сучасних реаліях політичного життя в Україні, які можна охарактеризувати як дестабілізаційні: нестійкий курс провладної політики, неспроможність зорієнтуватися в інтеграційних процесах та співпраці з міжнародними організаціями, втрата культури парламентаризму, невідповідність політичної еліти усталеним нормам та принципам демократичного суспільства; повна недовіра владі з боку суспільства і як наслідок – прихід до влади персон, абсолютно неполітичних (президентські вибори 2019 р.). Політична система сучасної України потребує змін та трансформацій, найякіснішою формою подібних перетворень може бути політична люстрація. Проте останнім часом вживання терміну «політична люстрація» стало все рідше, і сам процес, який у 2014–2015 рр. досягав свого апогею, у 2018–2019 рр. був майже зведений нанівець.

Про люстрацію як зміну політичної еліти заговорили нині, з приходом нової влади, нового Президента і його команди. Питання зміни влади і очищення її від застарілих кадрів виникло автоматично. Спробуємо проаналізувати цей процес крізь призму нових політичних змін у нашій державі, але спершу звернемо до тлумачення терміну «люстрація».

У зарубіжжі питанням люстрації вперше активно почали цікавитись у 90-х роках ХХ ст., і пов'язане це з хвилею декомунізації в посткомуністичних країнах Європи. Розвитку в даний час набули роботи таких науковців як: П. Блажек, Е. Блакенбург, Г. Велш, К. Вільямс, С. Гаретт, П. Гжеляк, П. Гонтарчик, Р. Давід, Г. Дерлін, М. Елліс, П. Жачек, Дж. Жлабловські, Я. Зеленка, С. Карштадт, Н. Кріц, М. Кротошинські, Н. Леткі, М. Лос, М. Налєпа, Н. Недельські, А. Опалінська, А. Пачковські, Е. Петтаї, В. Садурські, Л. Стан, Р. Тайтель, С. Хорне, Я. Холінський, А. Чарнота, С. Ценкевіч, Г. Шварц, В. Шілов, А. Щербак й ін.

В Україні жваво проблематики люстраційних змін почали торкатися у 2004 р. та 2013–2014 рр. такі автори, як: К. Бардєєв, І. Безклубий, Н. Бобринський, В. Букач, О. Бусол, А. Данилевський, В. Дейниченко, С. Денисюк, С. Дьоменко, К. Зинов'єв, С. Карштадт, А. Касперська, В. Книш, Р. Костишин, І. Кочкодан, В. Кравчук, О. Ларін, В. Лемак, О. Марцеляк, Н. Міненкова, А. Митко, Т. Мороз, Л. Наливайко, П. Рожич, О. Овчаренко, Ю. Орлов, І. Орловська, С. Павленко, А. Порайко, О. Саленко, Г. Салтан, Г. Севрук, О. Сіробаба, В. Смородинський, О. Стогова, Л. Тимченко, Я. Турчин, А. Халецька, К. Хлабистова, А. Шевченко, С. Шевчук та інші.

Мета – розглянути особливості розвитку політичної люстрації в Україні після президентських виборів 2019 року

Результати. Переважна більшість зазначених наукових праць зводиться або лише до аналізу європейського досвіду проведення люстрацій-

них змін, або до проблем практичного втілення люстрації як інституту перехідного правосуддя в наявні політико-правові реалії в Україні. Водночас у вітчизняній політологічній науці поки що відсутні наукові дослідження, які б стосувались комплексної характеристики феномену люстрації та аналізу тих люстраційних перетворень, які вже відбулись і мають місце в сучасному політичному просторі нашої держави.

Термін «люстрація» походить від латинського слова «lustratio» – «очищення засобами жертвоприношень». Люстрація для суспільства – це процес очищення влади від конкретних організацій та осіб, причетних до злочинів проти народу. Суспільство, яке потребує захисту від диктатури, запроваджує процедуру люстрації. Термін зазвичай вживається щодо процесів у посткомуністичних державах Східної Європи з кінця 80-х років ХХ століття, де люстрація застосовувалась до високопосадовців комуністичного режиму, колишніх агентів таємної поліції, іноді – до всіх членів комуністичних партій.

Люстрація (від латинського lustratio – очищення через жертвопринесення) в політичному сенсі означає очищення влади від старих кадрів, заборону функціонерам попередньої влади займати посади в державному апараті, обиратися у представницькі органи, бути суддями, інколи навіть займатися викладацькою діяльністю тощо [1, с. 35].

Люстрація – це політична форма легітимації нового державного режиму, демократичного або тоталітарного. Вона здійснюється не обов'язково у строгих юридичних рамках, оскільки її мета носить переважно характер ідеологічного протистояння нової правлячої еліти і старої [1, с. 40].

На думку автора, люстрація – це не лише шлях до очищення державних органів, суспільної моралі, але і вищий ступінь соціального захисту громадян від посягань замінити владу народу на владу корупції, владу грошей, владу таємних (секретних) організацій, груп людей, а то і закордонних структур, які зацікавлені в нестабільності суспільного ладу в Україні.

Абсолютним показником потреби в таких змінах став новий вектор у розвитку політики в українській державі, він розпочався з приходом нової політичної сили, президента «з народу» та команди, нових незаагажованих політиків. Нині ми маємо змогу спостерігати люстрацію в повній її дії, хоча до цієї процедури українське суспільство вже готувалось неодноразово, проте всі попередні спроби мали незавершену дію.

Вже з перших хвилин свого президентства В. Зеленський почав вводити свої «правила гри» і на урочистій промові з нагоди свого призначення оголосив про розпуск Верховної Ради України, чим викликав шквал як критичних думок, так і схвалення. Окрім того, вже відбувся ряд призначень

на державні посади, за які новий президент також отримав ряд несхвальних звинувачень.

Прикладом зазначеного є призначення А. Богдана головою адміністрації Президента, але згідно із чинним законодавством для призначення на посаду особа повинна пройти люстраційну перевірку. Тобто відповідний підрозділ повинен був донести до президента інформацію: до особи застосовуються заборони, і її не можна призначати. І тут спостерігаємо два моменти: чи взагалі відомо президенту про таку інформацію? Якщо відомо – то він умисно порушив закон. Чи якщо йому невідомо – ставити запитання щодо дисциплінарної відповідальності, а також приведення до відповідності в тому числі указів президента або їх відміну. Сьогодні може йти мова про звернення в адміністративному порядку – через суд – щодо скасування указу президента.

Якщо ми говоримо про президента, то повинні розуміти, що в даному випадку діє політично-консультативна відповідальність. У нас немає закону про імпичмент, тобто порушення закону має інший характер – притягнути до кримінальної чи дисциплінарної відповідальності президента неможливо [7]. Тобто, як бачимо, нібито кадрові зміни, ініційовані президентом, викликають супротив і непорозуміння з боку громадськості, але за великим рахунком це все таки задатки, можливо, неповноцінної, але люстрації. На підтвердження вказаного пропонується розглянути особливості саме такої зміни елітарних кіл і провести аналогію із сучасними подіями в українському політикумі. Вдаючись до досліджень у даній сфері, не можна оминати такі поняття, як «рекрутація», «репродукція» «циркуляція» політичної еліти. Спробуємо дати пояснення цим термінам.

Рекрутація – це залучення нових людей без конкретизації якісної характеристики даного процесу та їх соціально-групового походження. Інколи це явище називають добором еліт.

Репродукція – це відтворення еліти в її власних межах, тобто в рамках даної соціальної групи.

Циркуляція – це такий спосіб зміни еліти, коли її позиції займають люди з інших соціальних груп, це зміна персоналу, який займає ключові позиції в головних інституціях даного суспільства [2, с. 208–210].

У стабільних політичних системах рекрутування еліти відбувається згідно з ретельно розробленими процедурами, в результаті чого персональний склад еліти з більшою чи меншою періодичністю оновлюється, а сама політична структура залишається значною мірою незмінною. По-іншому складається справа в умовах розлому політичної системи в періоди політичної нестабільності. За даних умов відбувається трансформація або зміна еліт: люди, що займають ключові позиції в політичному управлінні, втрачають свої пости, виникає багато

вакансій, які заповнюються з порушенням звичайних рутинних норм. Суспільство, як правило, завжди має багато охочих зайняти елітні позиції. Це стимулюється вищим статусом управлінської діяльності, престижем.

У процесі рекрутування політичної еліти найважливіші моменти – це широта її соціальної бази, коло осіб, що відбирають еліту (селекторат), врешті, процедура, механізми відбору. Розрізняють два головних типи рекрутування еліт – відкритий та закритий. Еліту називають відкритою, якщо доступ до неї відкритий представникам різноманітних соціальних верств. Закритою еліта є у випадку, коли процес рекрутування приймає самовідтворювальний характер. Закритий тип рекрутування еліти історично перший, тоді як відкритий – результат розвитку політичних систем, оскільки потребує для свого функціонування найвищого рівня політичної культури [2, с. 211].

Таким чином, якщо проводити аналогію із сучасним станом розвитку політичної ситуації в Україні, можемо підсумувати, що нині ми спостерігаємо зміни політичної еліти за відкритою системою, не дивлячись на ряд порушень із боку інституту Президента. Підтвердженням цьому є запущений командою президента проекту «Соціальний ліфт», яким передбачено входження в партію «Слуга народу» звичайних пересічних громадян, що шляхом заповнення анкети та подачі своєї програми матимуть шанс очолювати важливі державні посади або стати депутатом. Іншими словами, це новий метод залучення громадян до прийняття важливих державних рішень. І якщо говорити про повноцінну люстрацію ще зарано, то про певні аспекти її впровадження і нового вектору розвитку стверджувати є змист.

Отже, якщо окреслювати головні позиції розвитку люстраційних процесів у сучасному політичному просторі України, можемо дійти таких висновків:

- політична люстрація в Україні з приходом нової влади набула нової сили розвитку;
- із приходом нової влади і методів в управлінні ми можемо говорити про відкриту систему зміни політичної еліти;
- незаагажованість нової політичної сили, яка прийшла до влади, є підтвердженням того, що українське суспільство втомилось від дестабілізаційних процесів, які останнім часом мали місце в українському політикумі.

Отже, апріорі люстрація – це зміна, очищення, знищення тоталітарної системи влади. Якщо перенести цей процес на сучасні українські реалії, то він носить дещо помірніший характер, нині люстрація – це не кримінальне переслідування, а суспільна недовіра.

Феномен люстрації може стосуватись різних сфер суспільного життя. Але якнайкраще цей процес втілюється саме в політичну сферу, тому що

стосується кардинальної зміни влади. Українські громадяни сьогодні активно проявили себе у зміні політичної еліти, обравши в президенти неолітичну особистість. І хоча це лише перші кроки на шляху до докорінної зміни влади, але процес розпочато, фундамент люстрації закладено.

Висновки. Таким чином, підводячи підсумок, можемо стверджувати, що якщо люстрація в Україні на початку 2014 року ознаменувалася своїм піднесенням, широким розповсюдженням та всезагальним розвитком, то до кінця президентського повноваження П. Порошенка процес люстрації був майже зведений нанівець. Ряд прийнятих Законів щодо функціонального впровадження люстрації та застосування важелів її впливу на судову систему, систему державної служби та інших представників елітарних груп носив лише описовий характер і протягом усієї «люстраційної» доби процедури перевірки, і, як наслідок, звільнення із займаної посади зазнали лише одиниці. Це є підтвердженням лише того, що управління процесом люстрації носило «ручний» характер і найчастіше застосовувався саме клановий підхід до даної справи: чиновники продовжували займати керівні посади та втілювати в життя корупційні схеми. Але прихід до влади осіб із громадськості на чолі з народним президентом В. Зеленським суттєво змінив хід подій у темі люстрації, адже вже з перших хвилин свого правління новообраний президент оголосив про намір замінити урядовий склад та достроково розпустити Верховну Раду. Тобто люстрація у прямому своєму прояві з приходом нової еліти набуває свого розвитку та втілює сподівання мільйонів на розвиток повноцінного демократичного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Басараб М. Варіанти для Зеленського, плани Порошенка, Росія і Коломойський – що буде з Україною після виборів. URL : <https://narodna-pravda.ua/2019/04/24/politolog-pro-zelenskogo-poroshenka-i-vybory/> (дата звернення : 28.05.2019).
2. Бережна І. Оновлення політичної еліти в Україні: несподіванка обіцяної атаки. *Віче*. 2010. № 7. URL : <http://www.viche.info/journal/1955/> (дата звернення : 06.06.2019).
3. Бельська Т., Крюков О. Процес формування і зміни еліт в умовах демократизації системи влади. *Суспільна політика*. URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua> (дата звернення : 28.05.2019).
4. Коротков Д. Зміна політичних еліт у контексті парламентських виборів в Україні (1998–2007 рр.). *Політичний менеджмент*. 2012. № 4-5. URL : http://www.ipiend.gov.ua/uploads/pm/pm_55_56/korotkov_zmina.pdf (дата звернення : 06.06.2019).
5. Олещенко В. Політичні еліти: особливості формування у період незалежності України. URL : <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-3-26.pdf> (дата звернення : 03.06.2019).

6. Популізм Зеленського может дорого обійтись Україні – Financial Times. URL : https://zn.ua/POLITICS/populizm-zelenskogo-mozhet-dorogo-oboytis-ukraine-financial-times-315048_.html (дата звернення : 24.05.2019).

7. Як Зеленський порушив закон про люстрацію. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/29955959.html> (дата звернення : 12.06.2019).

REFERENCES:

1. Basarab, M. Varianty dlya Zelenskogo, plany Poroshenka, Rosiya i Kolomojskyj – shho bude z Ukrainoyu pislya vyboriv (Options for Zelensky, Poroshenko's plans, Russia and Kolomoisky – what will happen to Ukraine after the election). Retrieved from: <https://narodna-pravda.ua/2019/04/24/politolog-pro-zelenskogo-poroshenka-i-vybory/> [in Ukrainian].

2. Berezhna, I. (2010). Onovlennya politychnoyi elity v Ukraini: nespodivanka obitsyanoyi ataky. Viche, no. 7. Retrieved from: <http://www.viche.info/journal/1955/> [in Ukrainian].

3. Byel's'ka, T., Kryukov, O. Protses formuvannya ta zminy elit u umovakh demokratyzatsiyi systemy vlady. Suspil'na polityka. Retrieved from: <http://www.kbuapa.kharkov.ua> [in Ukrainian].

4. Korotkov, D. (2012). Zmina politychnykh elit u konteksti parlament's'kykh vyboriv v Ukraini (1998–2007 rr.). Politychnyy menedzhment, no. 4–5. Retrieved from: http://www.ipiend.gov.ua/uploads/pm/pm_55_56/korotkov_zmina.pdf [in Ukrainian].

5. Oleshchenko, V. Politychni elity: osoblyvosti formuvannya v period nezalezhnosti Ukrainy. Retrieved from: <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2012-3-26.pdf> [in Ukrainian].

6. Populizm Zelenskogo mozhet dorogo obojtsi Ukraine – Financial Times (Zelensky's populism can be costly for Ukraine – Financial Times). Retrieved from: https://zn.ua/POLITICS/populizm-zelenskogo-mozhet-dorogo-oboytis-ukraine-financial-times-315048_.html [in Russian].

7. Yak Zelenskyj poruhsyv zakon pro lustratsiyu. Retrieved from: <https://www.radiosvoboda.org/a/29955959.html> [in Ukrainian].

Features of development of lustration process in Ukraine after presidential elections the 2019: analysis and development perspectives

Stepanenko Olha Heorhiivna

Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi
National University
Nikolska Str., 24, Mykolaiv, Ukraine

The article is devoted to the peculiarities of the development of political lustration in Ukraine after the 2019 presidential election. The article analyzes the process of lustration at the present stage of development of the political space of Ukraine in view of the coming of the new President and his team to power. Specific examples of changes in the vectors of activity in the state policy have been presented since the first minutes of the presidency of O. Zelensky, taking into account "failures" and victories. The author is inclined to believe that these actions are a manifestation of lustration changes that manifest themselves in the further development of Ukrainian politics.

The author gives a number of scholars who deal with the peculiarities of lustration processes, and emphasizes the fact that no one has yet thoroughly investigated the phenomenon of lustration, especially taking into account the current trends in the development of Ukrainian politics.

The article gives a number of interpretations of the term "lustration", the author appeals to this notion and concludes that the main purpose of lustration is the change of the political elite in the state, this is precisely what its activity is aimed at.

Also, possible variants of further development of lustration in the Ukrainian state and ways to improve this process are given in the work, taking into account the "new" policy of the institution of the presidency in Ukraine.

Key words: lustration, political lustration, cleaning of power, transformation, change of political elite.

Узун
Юлія Вадимівна

Управління міграційними процесами: глобальні та регіональні тенденції

УДК 327.7(314.74)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-2-56-65>

Узун Юлія Вадимівна
кандидат політичних наук, доцент
кафедри історії та світової політики
факультету міжнародних відносин,
політології та соціології
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, Україна

У статті проаналізовані сучасні тенденції розвитку міграційної політики національного, регіонального та глобального рівнів у їх зв'язку через актуальність питань інтеграції управління міграційними рухами та їхніми наслідками. У статті представлено порівняльний аналіз динаміки регіональних міграційних процесів та аналіз заходів з управління міграційними процесами на глобальному, регіональному й національному рівнях. Особливу увагу приділено аналізу Доповіді ООН щодо впровадження принципів Нью-Йоркської декларації 2016 року про біженців та мігрантів, нових ініціатив (наприклад, «Ініціативи Нансена») щодо врегулювання міграційних потоків шляхом упровадження превентивних підходів і формування єдиної міграційної політики як стратегічної. Також здійснено аналіз проблем підписання «Глобального договору щодо безпечної, упорядкованої і регульованої міграції» 2018 року. Проаналізовано розвиток міграційної політики ЄС із початку її становлення як «третьої основи» в 1992 році до переведення її в розряд «першої основи спільноти» в 1997 році, а також розглянуто процес формування єдиної міграційної політики ЄС і причини її наслідки міграційної кризи 2014–2016 років. Розглянуто підходи ЄС до подальшого розвитку міграційної політики спільноти, представлено «план Юнкера» 2015 року та мотивацію країн ЄС, які його саботували. Наголошено на контраверсійності заяв ООН і ЄС заявам урядів та керівників вищого рівня в більшості розвинених країн щодо національних цілей і заходів у сфері міграційного регулювання. Зазначається, що під час формування міграційної політики міграції визнаються як фактором еволюції (оскільки зумовлюють модернізацію), так і фактором внутрішньополітичної та геополітичної нестабільності (оскільки впливають на ринок праці, на деформацію етнокультурних традицій і трансформацію системи політичного представництва). Подвійна природа міграційних впливів позначається на подвійності міграційної політики приймаючих країн, на проблемах узгодження міграційних заходів на регіональному й національному рівнях.

Ключові слова: регіональна міграційна динаміка, міграційна політика, управління міграційними рухами, ініціативи ООН, діяльність МОМ, політика ЄС, національна міграційна політика.

Вступ. Згідно з даними Доповіді МОМ за 2018 рік глобальне переміщення населення зросло зі 173 млн. осіб (2,9% населення світу) у 2000 році на 71 млн. осіб (0,4%), а також перебуває на рекордно високому рівні, маючи 244 млн. міжнародних мігрантів (3,3% населення світу) [13, с. 15]. Згідно з оцінками ООН за збереження динаміки до 2050 року міжнародна міграція сягне 405 млн. осіб. Отже, міжнародні переміщення вийшли зі стану епізодичного та хвилеподібного розвитку, набули постійних та багатоманітних форм, а це формує запит на системне багаторівневе та узгоджене управління міграційними процесами, формування стратегічної міграційної політики на національному, регіональному та глобальному рівнях.

Мета та завдання. Метою статті є аналіз сучасних тенденцій розвитку міграційної політики національного, регіонального та глобального рівнів у їх взаємозв'язку через актуальність питань інтеграції управління міграційними рухами та їх наслідками.

Методи дослідження. Відомо, що з того часу, як Ернст-Георг Равенштейн у 1885 році сформулював свої відомі одинадцять законів міграції, селітабельна (В. Староверов), перерозподільча, демографічна (Р. Пірл, В. Абель, М. Постан, В. Зелінський, Д. Валентей, В. Іонцев та інші дослідники), урбаністична (У. Томас, Ф. Знанецький, У. Парк, Дж. Ципф), соціально-економічна (С. Амін,

Р. Пребіш, А. Портес, Дж. Харріс, М. Тодаро), етнокультурна (І. Зангвіль, Р. Парк, Р. Кеннеді, У. Херберт, М. Гіббон, Г. Каллен, Н. Глейзер, Н. Новак, А. Турен, Т. Мудуд, Дж. Роулз, Ч. Тейлор, С. Жижек, Т. Сарацин, Г. Тернборн та інші вчені) дії міграції були досліджені в межах значної кількості наукових напрямів, а заходи з управління міграційними впливами були проаналізовані безліччю теорій (економічних, соціологічних, культурологічних, геополітичних, політологічних тощо).

З 90-х років ХХ ст. міграційним процесам на пострадянському просторі присвячували роботи Г. Вітковська, О. Вішневський, М. Денисенко, В. Іонцев, О. Хараєва, О. Чудіновських, В. Мукомель, Е. Паін.

В Україні було відроджено дослідження демографічних та міграційних проблем, чому сприяла діяльність наукових інститутів (Національного інституту проблем міжнародної безпеки при Раді Національної Безпеки і оборони України; Інституту стратегічних досліджень України) та їх співробітників. Дослідження М. Еруха, О. Малиновської, А. Мацко, В. Новіка, О. Позняка, І. Прибиткової, О. Ровенчак, С. Чехович, Ю. Шамшура створили науково-аналітичну основу розвитку цього напрямку науково-практичної проблематики.

Дослідники визнають, що міграційні процеси є індикатором гео економічної активності та рівноваги на різних регіональних рівнях, індикатором

геополітичної стабільності держави, індикатором лояльності населення до змін у різноманітних сферах суспільного розвитку, індикатором взаємопроникнення національних економік, а також тактикою утримання рівня економічного розвитку шляхом забезпечення належного обсягу та якості трудоресурсу, тактикою підтримки національних інтересів за кордоном шляхом постійної роботи з діаспоральними структурами, на які покладається функція лобювання інтересів країни походження.

Завдяки розвитку міграціології, яка вивчає чинники та наслідки динаміки міграційних процесів, та аналізу міграційних досліджень у політології, яка досліджує розвиток політики управління міграційними рухами, міграції визнані одночасно як чинником еволюції, оскільки обумовлюють модернізацію, так і чинником внутрішньополітичної та геополітичної нестабільності, оскільки впливають на ринок праці, деформацію етнокультурних традицій та трансформацію системи політичного представництва. Отже, використання системного аналізу, який передбачає аналіз даних міграціології, щодо міграційної динаміки, а також аналіз даних політології щодо розвитку систем політичного управління дає змогу претендувати на здійснення комплексного дослідження та досягнення поставленої мети.

Результати. Сучасна глобалізація всіх процесів, зокрема міграційних, робить очевидним значення регіональних особливостей міжнародних міграцій в їх глобальному контексті для впровадження ефективного наднаціонального стратегічного управління глобальними переміщеннями та їх наслідками.

Дійсно, сучасна міжнародна міграційна динаміка демонструє регіональні особливості. Так, згідно з даними Доповіді ООН 2018 року, міграція в Африці включає приблизно рівну кількість мігрантів, що рухаються в межах регіону та поза ним. У 2015 році понад 16 млн. африканців проживали в іншій африканській країні, тоді як додатково 16 млн. проживали в іншому регіоні світу. З 1990 року число африканських мігрантів, які живуть за межами регіону, зросло більш ніж удвічі, причому зростання в Європі є найбільш вираженим. У 2015 році більшість африканських мігрантів, що проживають за межами регіону, проживала в Європі (9 млн.), Азії (4 млн.) та Північній Америці (2 млн.). Найбільшими міжрегіональними міграційними коридорами стали такі: Алжир – Франція, Єгипет – Арабські Емірати, Єгипет – Саудівська Аравія, Марокко – Іспанія, Марокко – Італія, Туніс – Франція [18, с. 7]. У 2011 – 2016 роках приблизно 630 тис. осіб скористалися «Центральним середземноморським маршрутом». Лише у 2016 році на цьому маршруті було виявлено понад 181 тис. осіб, якими стали вихідці з Лівії (90%), Єгипту, Алжиру, Тунісу, країн Західної та Східної Африки (Нігерії, Еритреї, Гвінеї, Кот-д'Івуару, Гамбії, Сенегалу, Малі та

Сомалі). Водночас до країн Африки потік міжнародних мігрантів був невеликим, отже, у 2015 році в Африці проживали 2,3 млн. мігрантів з інших регіонів світу.

З Азії, де проживають 4,4 млрд. людей, походить понад 40% міжнародних мігрантів. Більше половини з них у 2018 році (59 млн.) проживали в інших країнах Азії. Порівняно з 1990 роком відбулося збільшення їх кількості на 24 млн. осіб. Значне зростання кількості азіатського населення відбулося в країнах Північної Америки (15,5 млн. осіб у 2015 році) та Європі (20 млн. у 2015 році). Індія та Китай мають найбільше число мігрантів, які проживають за кордоном. Мігранти з Китаю склали четверту за чисельністю населення групу за кордоном після Індії, Мексики та РФ. Понад 2 млн. китайських емігрантів мешкають у США, складаючи разом з групами мігрантів з Індії, Філіппін та В'єтнаму «азіатську спільноту» США.

Ключовим міграційним коридором західної півкулі є коридор з Латинської Америки та Карибського регіону до Північної Америки. У 2015 році майже 25 млн. мігрантів мігрували на північ та проживали в Північній Америці. Населення Латинської Америки та Карибського басейну, що проживає в Північній Америці, зросло з 10 млн. у 1990 році до 25 млн. у 2015 році.

Майже третина міжнародних мігрантів у світі (75 млн.) жила в Європі у 2015 році. Кількість «неєвропейських мігрантів» у Європі склала 35 млн. (із 75 млн.) у 2015 році. Отже, внутрішньо європейська міграція була більшою (40 млн.), ніж міграція до Європи з інших регіонів світу. Країни Європи, такі як Боснія та Герцеговина, Ірландія, Португалія, Румунія, Білорусь, Україна, Польща, Сербія, Литва, Албанія, Македонія, РФ, Польща та Румунія, продукують найбільшу кількість емігрантів в регіоні. З понад 10 млн. емігрантів у 2015 році РФ зайняла третю позицію за чисельністю населення, що проживає за кордоном у світі. Україна займає п'яту позицію в рейтингу країн – донорів міжнародних мігрантів у світі з кількістю емігрантів 7 млн. осіб. В числі емігрантів є значна кількість біженців та шукачів притулку, адже станом на 2016 рік біженців з України у світі було близько 1,7 млн. осіб [18, с. 32]. У 2015 році глобальна кількість біженців з України досягла максимуму: понад 320 тис. осіб, а також залишилась високою у 2016 році, зменшившись до 240 тис. осіб. РФ отримала близько 85% усіх заяв про надання притулку, поданих українцями у 2015 році [18, с. 29].

Європейськими країнами – реципієнтами міжнародної міграції були у 2016 році Франція та Німеччина. В Німеччині у 2016 році проживала найбільша кількість біженців та шукачів притулку в Європі та світі.

На відміну від зростання міграції до Європи, число європейців, що живуть за межами Європи

(переважно в Північній Америці), скоротилося протягом останніх 29 років, склавши 20 млн.

Отже, дані щодо особливостей регіональної міграційної динаміки дають змогу не лише бачити рівень, напрямки, коридори міграційних процесів, але й наголосити на очевидній актуальності формування наднаціональної, регіональної та глобальної політики в цій сфері; дають можливість зробити висновки, що національні заходи під час глобальних переміщень є заходами реакційними та мало результативними, адже не можуть долати причини глобальних переміщень (зокрема, різницю соціально-економічних потенціалів розвитку регіонів світу).

Управління міграцією на глобальному рівні: нові тенденції.

За 2001–2018 роки управління міграцією на глобальному рівні зазнало змін. Найбільш значними подіями стали ініціативи щодо розроблення нормативних рамок для посилення захисту мігрантів, такі як Бернська Ініціатива щодо створення «Міжнародної програми управління міграцією» (2001–2004 роки) [15]; Ініціатива створення Глобальної Комісії з питань міжнародної міграції з представників 30 країн під головуванням Швейцарії та Швеції (2003–2004 роки [19]); ініціатива «Діалог ООН на високому рівні з питань міграції та розвитку» (2006 рік) [13, с. 12]; ініціатива «Глобальний Форум з питань міграції та розвитку» (2007–2019 роки) [13, с. 14]; «Ініціатива Нансена» про переселення, що викликаються стихійними лихами (2012 рік) [13, с. 16]; прийняття Декларації Генеральної Асамблеї ООН (A/RES/68/4) для міжнародного співробітництва та дій у сфері управління міграцією та захисту права мігрантів (2013 рік) [7]; Нарада ООН на високому рівні з питань долання наслідків масштабних рухів біженців та мігрантів та одностороннє прийняття ГА ООН Нью-Йоркської декларації держав-членів ООН про біженців та мігрантів (2016 рік) [13, с. 15]; зустріч ООН на вищому рівні щодо проблем управління «великими рухами» у 2016 році, прийняття Глобального міграційного договору (2018 рік) [13, с. 17].

Ці ініціативи стали способами, якими держави в рамках ООН взяли на себе зобов'язання інтегруватися в глобальну систему управління міграціями, створювану на зустрічах, присвячених проблемам перетину управління міграцією з управлінням іншими транснаціональними питаннями, включаючи зміну клімату, зменшення ризику катастроф, вирівнювання глобального економічного розвитку та урбанізацію.

Наприклад, «ініціатива Нансена» (названа на честь Ф. Нансена), висловлена в Швейцарському Бюро ООН у 2012 році та розпочата Норвегією та Швейцарією, поставила за мету долання нормативного розриву для захисту людей, переміщених через кордони внаслідок катастроф [5]. Ця

ініціатива була підтримана «ініціативою MICIC (The Migrants in Countries in Crisis)», розпочатою США та Філіппінами у 2014–2016 роках [20]. Обидві ініціативи були схвалені 109 урядовими делегаціями. Їх також визнають прикладами «міні-багатостороннього» (“mini-multilateralism”) підходу до нормотворення, що існує для заповнення прогалів в обов'язковому міжнародному праві [13, с. 16].

Так, у вересні 2015 року питання міграції включені в Декларацію членів-країн ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний в галузі сталого розвитку на період до 2030 року» [26]. Прийняттям цього документа держави виправили недоліки попередньої програми ООН «Цілі розвитку тисячоліття» (2000–2015 роки) [21]. Програма 2015 року складається із 17 цілей та 169 завдань, 10 з яких вказують на завдання регулювання питань, пов'язаних з міграціями, зокрема «зменшення нерівності в країнах та між країнами», «сприянням впорядкованій, безпечній, регулярній та відповідальній міграції, в тому числі шляхом впровадження планової та добре керованої міграційної політики». Положення програми перетинаються з положеннями «Програми дій», підписаній в Аддіс-Абебі (2015 рік), щодо фінансування програм стійкого розвитку та підтримки програм прискореного розвитку «малих острівних країн, що розвиваються» («Шлях Самоа»), «Віденської програми дій для країн, що розвиваються, які не мають виходу до моря (на десятиліття 2014–2024 років)», рамкової програми «Порядок денний Африканського союзу на період до 2063 року» та інших, в яких приділено увагу превентивним заходам попередження масових міграцій через регіональні кризи [1].

Важливість поглиблення координації та співробітництва у сфері зміни клімату, міграції та планування переселення на національному, регіональному та міжнародному рівнях визнано в «Канкунській Адаптаційній рамці» 2010 року, прийнятій Конференцією представників країн-членів ООН [13]. У 2015 році Консультативна група з питань зміни клімату та людської мобільності УВКБ ООН, МОМ на Конференції Сторін у Парижі рекомендувала створити установу що слугуватиме форумом для обміну досвідом, планування та вжиття адаптаційних заходів, вироблення інтегрованих підходів до запобігання, мінімізації та розв'язання проблем, пов'язаних із переміщенням населення внаслідок зміни клімату.

Іншим глобальним документом і результатом міжурядових переговорів є «Сендайська рамкова програма по зниженню ризику катастроф на 2015–2030 роки» (SFDRR), що прийнята у 2015 році на Третій Всесвітній конференції ООН в м. Сендаї (Японія). Вона є результатом міжурядових переговорів 2014–2015 років, що проходили за підтримки Бюро по скороченню ризику лих ООН і за доручен-

ням ГА ООН, а також містить посилання на міграцію населення та визнає, що заохочує ухвалення регіональної політики та програм, спрямованих на розроблення заходів, щодо зменшення ризику стихійних лих, укріплення потенціалу місцевих органів влад щодо евакуації та переселення [6].

Конференція ООН з житлового будівництва та сталого міського розвитку 2016 року, зосереджуючись на проблемах урбанізації та забезпечення сталого розвитку, визнала міграції найважливішим чинником розвитку міст. У новій «Міській програмі» [22], відповідно до Нью-Йоркської декларації та Порядку денного сталого розвитку до 2030 року, держави зобов'язуються забезпечувати безпечну, регулярну міграцію через планову та добре керовану міграційну політику, залучати місцеві органи влади до формування якісної інтеграційної політики в межах міграційної.

Найбільш значущою стала Нью-Йоркська декларація про біженців та мігрантів, прийнята 19 вересня 2016 року. Декларація зазначила, що держави несуть спільну відповідальність за управління великими рухами біженців і мігрантів у гуманний, співчутливий та орієнтований на людей спосіб, здійснюючи це через міжнародне співробітництво, визнаючи, що існують різні можливості та ресурси для реагування. Нью-Йоркська декларація закликає до проведення консультацій з державами, що сприятиме покращенню захисту мігрантів [15]. Декларація визнала необхідність розширення співпраці між країнами для ефективного управління міграцією.

Посилаючись на Декларацію у 2017 році, ГА ООН прийняла резолюцію, якою було визначено умови й терміни укладання «Глобального договору щодо безпечної, упорядкованої та регульованої міграції». Ідея договору про безпечну та регульовану міграцію народилася після кризи 2015 року, коли недолік співробітництва між країнами щодо міграції став очевидним. Текст, підготовка якого велася з 2017 року, став «плодом компромісу» 190 держав, містить 23 завдання та серію рекомендацій, що стосуються всіх форм міграції на всіх континентах.

10 грудня 2018 року Глобальний договір щодо міграції було схвалено 164 країнами в ході Міжурядової конференції. 19 грудня 2018 року ГА ООН схвалила договір шляхом голосування. 152 країни проголосували за резолюцію про її схвалення, 12 країн утрималися під час голосування, а США, Угорщина, Ізраїль, Чеська Республіка та Польща проголосували проти. Зокрема, міністр внутрішніх справ Польщі виступив проти договору, заявивши, що він йде врозріз з пріоритетами Польщі, які стосуються безпеки й контролю над її кордонами. Російська Федерація, підписавши договір, визначила обмеження його дії, зокрема, щодо концепції «спільної відповідальності», яка «в її ниніш-

ній формі має на увазі поділ тягаря з прийому вимушених переселенців між державами <...> ми не підтримуємо перенесення тягаря на інших, тоді як нинішня складна міграційна ситуація значною мірою є результатом безвідповідального втручання у внутрішні справи суверенних держав Близького Сходу і Північної Африки. У цьому контексті країни, які активно брали участь в такому втручанні, повинні перш за все нести найбільшу відповідальність, зокрема, за наслідки, пов'язані з міграцією» [4].

Загалом підписання Договору викликало бурні дискусії. В Німеччині прихильники партії АДГ, зокрема Беатріс фон Шторх, пояснювали, що пакт відкріє двері Німеччині для 250 млн. мігрантів з усього світу та зобов'яже країну змінити законодавство. Натомість представник соціал-демократів Сімон Фаут переконував, що текст не є законодавчо зобов'язуючим, а його мета полягає лише в тому, щоб організувати міграційні процеси на світовому рівні. Однак договір відкрито підтримала А. Меркель, отже, Німеччина підписала його. В Італії голова Ради міністрів Джузеппе Конте, зрештою, «скорився» своєму заступнику Маттео Сальвіні та оголосив про відмову країни від участі в конференції в Марракеші, мотивувавши це тим, що на обговорення тексту буде потрібен час. У Бельгії ставлення до договору стало причиною розколу в уряді Шарля Мішеля. У Словаччині він став приводом для кризи, адже глава МЗС країни Мирослав Лайчак, що був одним з учасників переговорів, які брали участь у складанні тексту, пригрозив піти у відставку в разі відмови уряду від підписання документа. «Дистанціювалися» від договору Польща, Чехія, Хорватія, Болгарія, Ізраїль та Австралія, відомі своєю «особливо суворою» міграційною політикою. Щодо президента США, то його адміністрація «відсторонилася» від обговорення документа ще у 2017 році, підкресливши, що міграційна політика країни «повинна визначатися виключно американцями». Австрія, головуюча в ЄС у 2018 році, представляла ЄС в переговорах по тексту договору, але прем'єр-міністр країни під тиском своїх союзників з праворадикальної Австрійської партії свободи заявив, що не підтримує підсумковий документ з побоювань, що Австрія не зможе самостійно визначати свою міграційну політику. Угорщина виступила проти підписання через те, що договір може бути використаний мігрантами в суді задля отримання притулку. Єдиною країною в Європі, де щодо підписання договору не виникла серйозна полеміка, стала Франція, президент якої підтримав текст документа [2].

Отже, Договір хоча й постав спробою глобального врегулювання міграційної політики, проте зіштовхнувся з критикою національних урядів, що, зрештою, продемонструвало слабкість ООН та її інструментів впливу на реальну політичну ситуацію.

В межах простору сучасного Європейського Союзу формування концепції єдиної міграційної політики оговорювалося із середини ХХ ст. Єдині стандарти спочатку щодо прав біженців та протоколу надання притулку почали створювати в межах Дублінського процесу, який отримав три стадії розвитку (у 1990 році відбувся Дублін I, у 2003 році – Дублін II, у 2013 році – Дублін III). Результативними виявилися «Берлінський процес» 1991 року на напрацювання «Будапештської групи» у 1992 році. Підписання Маастрихтської Угоди у 1992 році та створення ЄС активували дослідження можливостей інтеграції національних міграційних стандартів, а сама міграційна політика залишалася внутрішньою політикою держав, перебуваючи в розряді так званої третьої основи ЄС. Підписання Амстердамського Договору у 1997 році зсувало статус міграційної проблематики до рівня «зовнішнього виміру безпеки», тобто до так званої першої основи ЄС. У 1999 році на Саміті глав держав ЄС в м. Тампере (Фінляндія) було прийнято декларацію «Віхи Тампере», якою підтверджувалися цілі створення «Стратегії єдиної політики в сферах притулку та імміграції» шляхом співпраці з країнами походження мігрантів, надання притулку, справедливого ставлення до громадян третіх країн, ефективного менеджменту міграційних потоків, боротьби з організованою злочинністю. На цьому етапі розвитку права ЄС міграційна політика стала елементом зовнішньої політики Союзу.

У 2000 році Європейська Комісія (ЄК) офіційно заявила, що політика «нульової імміграції» не є допустимою через наявну демографічну ситуацію в ЄС, що погрожує соціально-економічною кризою та втратою темпів економічного зростання в найближчому майбутньому.

З 2004 року в ЄС працювала «Гаазька програма» щодо розвитку єдиної «Європейської системи притулку до 2010 року», а у 2005 році було створено Агентство ЄС «Frontex» з управління оперативним співробітництвом на зовнішніх кордонах. З 2004 року в ЄС було розпочато підписання системи договорів щодо реалізації політики реадмісії, запроваджено програму «AENEAS» («Еней») для боротьби з нелегальною міграцією, а також розпочато «Нову політику сусідства» зі східними країнами. У 2005 році ЄК затвердила пакет ініціатив щодо суміщення національних стандартів політики інтеграції іммігрантів. У Посланні ЄК підкреслювалося, що інтеграцію здійснюють країни ЄС, але невдачі країни можуть негативно вплинути на весь ЄС, тому інтеграція – це питання загального інтересу, що має обговорюватись на основі єдиних принципів.

Після подій осені 2005 року, коли сотні вихідців із Центральної Африки штурмували іспанські анклав в Марокко, глави держав ЄС на зустрічі в м. Хемптон-Корті (Великобританія) доручили ЄК

підготувати План спільних з країнами походження і транзиту мігрантів дій, щоби спрямувати зусилля не на наслідки нелегальної міграції, а на причини, передбачати не тільки контроль на кордонах, але й збільшення допомоги країнам, що розвиваються. 21 грудня 2005 року ЄК затвердила «Політичний план легальної імміграції» (так звану Дорожню карту імміграції), прийняття якої документально підтвердило зміну курсу імміграційної політики ЄС від обмежувальної до більш прагматичної та відкритої. Легальна імміграція, за висловом віце-президента та комісара ЄС з питань юстиції та внутрішніх справ Ф. Франтіні, мала стати відповіддю на демографічні та економічні виклики, що стоять перед Європою.

Стокгольмська програма ЄС 2008 року та Лісабонська Угода 2009 року, зокрема, у ст. 79 ще раз визначила «необхідність проведення єдиної міграційної політики ЄС» [27]. Однак всі новації Лісабонського договору у сфері міграційної політики не змогли вивести цю сферу діяльності на комунітарний рівень. Виною стала політика держав-членів, що чинять опір поширенню повноважень наднаціональних інститутів ЄС на сферу міграції. Держави-члени не втратили прав щодо прийняття внутрішніх нормативно-правових актів у цій галузі, що дозволяє їм регулювати кількість і порядок видачі довгострокових національних віз та дозволів на проживання. Низка держав, таких як Великобританія, Ірландія й Данія, взагалі отримала можливість не брати участь у формуванні імміграційної політики ЄС.

На початку 2014 року ситуація щодо імміграції стала важко контрольованою. В Європі заговорили про ескалацію «європейської міграційної кризи». Так, у 2014 році в державах-членах ЄС було подано 630 тис. заявок на притулок, а із січня по вересень 2015 року було зареєстровано більше 700 тис. осіб, що шукали притулок [23]. До 2014 року сформувалися такі шляхи біженців в ЄС:

- 1) Центрально-середземноморський шлях з Лівії, Тунісу і Єгипту до Італії або Мальти (цим шляхом прибули до ЄС 120 тис. мігрантів; будучи морським, цей шлях вважається найнебезпечнішим);
- 2) Східно-середземноморський шлях, що веде через Туреччину до грецьких островів (у 2015 році понад 350 тис. біженців із Сирії, Афганістану та Пакистану вибрали його);
- 3) Західно-балканський шлях із Сербії в Угорщину, а далі – найчастіше в Австрію та Німеччину (цей шлях використовують громадяни Сирії та Еритреї).

У квітні 2014 року під час Четвертого саміту ЄС – Африка лідери країн прийняли «Декларацію з питань міграції та мобільності» в рамках програми GAMM («The Global Approach to Migration and Mobility» – «Глобальний підхід до міграції і мобільності») [13], якою передбачалося додаткове фінан-

сування урядів країн Африки для стримування еміграції. Крім того, у квітні 2015 року Європейська Рада закликала до наділення держав правом розгортання європейських офісів міграції в країнах – донорах незаконної міграції із січня 2016 року.

У травні 2015 року голова ЄК Жан-Клод Юнкер представив план боротьби з нелегальною міграцією в чотирьох пунктах:

- 1) єдина міграційна політика для ЄС шляхом введення квот на прийом біженців;
- 2) спільна боротьба з нелегальною імміграцією та торгівлю людьми;
- 3) єдиний контроль зовнішніх кордонів ЄС;
- 4) нова політика у сфері легальної міграції [11].

Тоді ж в Брюсселі відбувся надзвичайний саміт з міграційної кризи, вирішувалося питання щодо переселення вже прибулих до Італії та Греції мігрантів, які претендували на притулок, в інші країни ЄС на основі квот.

ЄК запропонувала «Європейський порядок денний з питань міграції: схема екстреного переселення» [9] (“Relocation’ as a distribution among Member States”). При цьому ЄК мала визначити квоти за розподільчим коефіцієнтом (квоти розраховані на основі ВВП країн ЄС, їх населення, рівня безробіття та кількості вже розглянутих заяв про надання притулку з 2010 до 2014 роки). Як альтернатива розглядався коефіцієнт, розрахований за Кьонігштайнською формулою (її застосовували у 1949 році для визначення витрат окремих земель у ФРН для фінансування федеральних наукових установ). Використання такої формули могло привести до ще більших витрат, наприклад у Польщі витрати могли зрости в 4 рази, в Іспанії – в 9 разів, тому вирішили використовувати перший варіант визначення квот.

За необхідності надання притулку 160 тисячам мігрантів, які масово скопилися на території Греції (66,4 тис. осіб, або 1,90%), Італії (39,6 тис. осіб, або 11,84%), Угорщини (54 тис. осіб, або 1,79%), а також з огляду на набір «мисливців за біженцями на кордоні із Сербією», про який було інформовано 3 вересня 2016 року, квоти, запропоновані ЄК за планом Юнкера, виглядали таким чином [8]: Німеччина мала 40,206 тис. осіб (квота становила 18,42% від 160 тис. мігрантів), Франція – 30,783 тис. осіб (14,17%), Іспанія – 19,219 тис. осіб (9,10%), Польща – 11,946 тис. осіб (5,64%), Нідерланди – 9,261 тис. осіб (4,35%), Румунія – 6,351 тис. осіб (3,75%), Бельгія – 5,928 тис. осіб (2,91%), Швеція – 5,838 тис. осіб (2,92%), Австрія – 4,853 тис. осіб (2,62%), Чехія – 4,306 тис. осіб (2,98%), Фінляндія – 3,190 тис. осіб (1,72%), Португалія – 3 074 тис. осіб (3,89%), Словаччина – 2,287 тис. осіб (1,78%), Болгарія – 2 172 тис. осіб (1,25%), Литва – 1 283 тис. осіб (1,16%), Хорватія – 1 811 (1,73% тис. осіб), Словенія – 1 126 тис. осіб (1,15%), Естонія – 1 111 тис. осіб (1,76%), Латвія –

1 043 тис. осіб (1,21%), Люксембург – 808 осіб (0,85%), Кіпр – 447 осіб (0,39%), Мальта – 425 осіб (0,69%) [8].

План Юнкера викликав критику та демарші країн ЄС. Данія та Великобританія відмовилися брати участь у механізмі квот. Данія заявила, що не планує приєднуватися до загальноєвропейської політики квот щодо мігрантів і, навпаки, посилюватиме міграційне законодавство, скорочуватиме розмір виплат біженцям. Прем'єр-міністр Великої Британії, яким тоді був Д. Кемерон, заявив, що ЄС має сконцентруватися на тому, щоби стабілізувати країни та регіони, з яких накопичилися біженці, а не розселяти їх по країнах-членах ЄС. Д. Кемерон запропонував план розселення сирійських мігрантів безпосередньо поруч із сирійським кордоном. Вишеградська група (четвірка), а саме Чехія, Словаччина, Угорщина та Польща, виступила проти автоматичного розподілу біженців з країн південного зовнішнього кордону ЄС. Польща заявила, що не прийматиме економічних мігрантів, тобто тих, кого на міграцію в Європу штовхнули нестерпні умови та бідність будинку, а не війна. Словаччина заявила про неготовність надавати притулок мусульманам та намір саботувати рішення щодо квот, оскарживши його в суді ЄС. Угорщина також заявила про блокування та саботаж ініціатив Брюсселя. Уряди Румунії та Чехії також висловилися проти обов'язкового прийняття біженців.

В ЄС рішення приймаються консенсусом 28 країн, а потім мають бути схвалені національними парламентами. Отже, стало зрозуміло, що план Юнкера не спрацює, але ЄК запропонувала карати країни, встановивши штрафи у 0,002% від ВВП країни за кожного неприйнятого країною біженця.

Для виходу з кризи ЄС підписав Угоду з Туреччиною щодо фінансування таборів біженців, розташованих у Туреччині, на суму 3,3 млрд. доларів в обмін на стримування міграційних потоків до Європи.

У тому ж році на всіх проблемних кордонах ЄС розпочато створення центрів прийому біженців, а для фінансування програм у цій сфері було створено Цільовий фонд з надзвичайних ситуацій для стабілізації та усунення причин нелегальної міграції. Відкриття Фонду, за словами голови Європейської Ради Д. Туска, спрямоване на зупинення потоку мігрантів з Африки шляхом «стимулювання економік країн Африки за умов їх сприяння повернення в Африку мігрантів з ЄС». Спеціальними заходами, за словами Д. Туска, з боку ЄС є подвоєння кількості місць для громадян Африки в програмах вищої освіти, подвійне фінансування прикордонного контролю з 2016 року.

Також керівництво ЄС запропонувало заходи, вжиття яких спрямоване на нові системи охорони кордонів. Замість агентства “Frontex”, у якого були тільки функції координації, у 2016 році

на його основі було створено нову «Європейську службу прикордонної та берегової охорони» (“The European Border and Coast Guard”, EBCG) [9]. До 2020 року ЄК запланувала впровадження системи «розумних кордонів» (“smart borders”) [16; 25].

Однак вжиття цих заходів у 2015–2016 роках було замало, тому 5 країн (Німеччина, Австрія, Швеція, Норвегія (хоча вона не входить до Шенгену), Данія) у 2016 році запровадили частковий чи повномасштабний паспортний контроль на своїх кордонах, користуючись правом тимчасового відновлення кордонів згідно зі ст. 29 Шенгенського Кодексу про кордони [10]. У 2017 році ЄК продовжила термін дії часткових перевірок 5 країнам ЄС ще на 3 місяці [3]. Австрія продовжила ці перевірки до травня 2019 року, Німеччина – до листопада 2019 року.

У 2017 році ЄС прийняв рішення зробити систематичною перевірку даних усіх громадян, що перетинають зовнішній кордон ЄС. Тепер прикордонні служби ЄС мають перевіряти дані мігрантів у Шенгенській інформаційній системі (SIS), системах EURODAC, Visa Information (VIS), Exit-Entry System – EES (з 2020 року), системі для викрадених чи втрачених документів (SLTD).

Саме в умовах міграційної кризи 4 вересня 2016 року Верховний комісар ООН з проблем біженців А. Гутерес оприлюднив шість тез для вирішення міграційної кризи:

- 1) прибули є не мігрантами, а біженцями;
- 2) кризу ЄС можна подолати тільки солідарно;
- 3) в ключових державах (Угорщині, Греції, Італії) необхідно розгорнути механізми прийому, реєстрації та надання допомоги;
- 4) особам, які мають вагомі підстави для отримання притулку, має бути надано житло згідно з програмами розселення (йдеться про збільшення можливостей до 200 тис. місць);
- 5) особам, які не мають таких прав, має бути забезпечене безпечне повернення в країни походження;
- 6) повинні бути посилені заходи щодо протидії торгівлі людьми.

Як зазначалося раніше, ООН запропонувала низку ініціатив, прийняла Нью-Йоркську Декларацію та Глобальний договір про міграцію 2018 року, процес прийняття якого вказує на те, що солідарність країн ЄС є крихкою.

Контраверсійність політиці ООН чи ЄС щодо солідарного вирішення міграційних проблем загальними зусиллями демонструє політика розвинутих держав. Це й Британська політика відновлення національного «законодавства щодо контролю над імміграцією та наданням притулку» та ініційований Брекзїт, підтриманий референдумом 23 червня 2016 року, й політика адміністрації США, оголошена Д. Трампом в січні 2017 року щодо запровадження політики жорсткого контролю

над імміграцією, будівництва стіни з Мексикою, обмеження в'їзду громадянам низки країн. Також скоріше національною, ніж солідарною є політика Франції, оголошена в січні 2017 року в м. Бамако (Малі) на саміті Франція – Африка в присутності лідерів 30 країн Африки президентом Франції Ф. Олландом, який представив «План допомоги африканським країнам», створення інвестиційного фонду, програму фінансування країн Африки в контексті обмеження міграційних перетоків.

Згідно з даними ЄК у 2018 році було виявлено 150 тис. незаконних мігрантів через зовнішні кордони ЄС, що на 25% менше, ніж у 2017 році. Цей показник був найнижчим за п'ять років, а також на 90% нижче пікового показника міграційної кризи у 2015 році [24]. Діяльність ЄС сприяла майже 730 тис. порятункам на морі з 2015 року. Мільйони шукачів притулку, біженців та переміщених осіб скористалися програми, що фінансуються з надзвичайного фонду ЄС для Африки. Більше 5,3 млн. мігрантів ЄС отримують підтримку; 34,7 тис. мігрантів були переселені з Італії та Греції з 2015 року в інші країни ЄС.

Висновки. Подвійна природа міграційних впливів віддзеркалюється на подвійності міграційної політики приймаючих країн. Дволикий Янус, який стоїть на вході до бажаного для міжнародної міграції західного світу, одним своїм лицем усміхається обраним, а іншим – відлякує більшість. Старий Бог кордонів віддзеркалює західне суспільство, одна частина якого зацікавлена в прийнятті дешевшого трудових ресурсу, тому підтримує м'яку міграційну політику (безвізові режими, привілейовані режими кордонів, спеціальні картки та навіть множинне громадянство), а інша частина якого тривожно та агресивно реагує на першу та вимагає антиімміграційних заходів (підтримуючи ідеї квотування, візового контролю, фільтрації потоків, проявляє схильність до дискримінації, сегрегації та расизму).

В умовах глобалізації, коли взаємозалежність розвитку країн стає все більш очевидною, управління міграційними потоками, які мають різну природу, як катастрофічну, так і соціально-економічну, має отримати реальну (політичну, правову, фінансову, організаційну) наднаціональну основу. Очевидно, що намагання урядів країн забезпечити сталий національний розвиток шляхом самоізоляції та шляхом саботажу рішень регіональних наднаціональних та глобальних організацій обумовить реактивні політичні рішення схильних до популізму урядів. Між тим така реактивна політика приведе до втрати реального часу та можливостей вчасного запровадження інституційної основи реалізації стратегічної міграційної політики, узгодженої на національному, регіональному та глобальному рівнях, що є безальтернативною умовою подальшого сталого розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аддис-Абебская программа действий третьей Международной конференции по финансированию развития / ГА ООН, 27 июля 2015 года. URL: https://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ares69d313_ru.pdf.
2. Договор ООН по миграции дал новый повод для раскола в Европе. *ИНО.TV*. 2018. 29 ноября. URL: <https://russian.rt.com/inotv/2018-11-29/Le-Figaro-dogovor-OON-po>.
3. Европейская Комиссия продлила пограничный контроль пяти странам Шенгена. *Корреспондент.net*. 2017. 25 января. URL: <http://korrespondent.net/world/3805868-ek-prodlyla-pohranychnyi-kontrol-piaty-stranam-shenhena>.
4. Заявление РФ к Глобальному договору по безопасной, упорядоченной и легальной миграции, Марракеш, 11 декабря 2018 года / Министерство иностранных дел РФ. URL: http://www.mid.ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/3440694.
5. Инициатива Нансена – жертвам стихийных бедствий. *Наша газета*. Женева, 2012. URL: <http://nashagazeta.ch/news/14230>.
6. Сендайская рамочная программа по снижению риска бедствий на 2015–2030 год / ООН. 2015. 40 с. URL: https://www.unisdr.org/files/43291_russianendaiframeworkfordisasterri.pdf.
7. Declaration of the High-level Dialogue on International Migration and Development / The General Assembly / Resolution adopted by the General Assembly on 3 October 2013. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_68_4.pdf.
8. European relocation scheme / A European Agenda on Migration / Communication EC. Brussels, 13.5.2015 COM (2015) 240 final. URL: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/communication_on_the_european_agenda_on_migration_en.pdf.
9. European Agenda on Migration: Securing Europe's External Borders Strasbourg, 15 December 2015. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-6332_en.htm.
10. European Commission Proposal for a Council Implementing Decision setting out a recommendation for temporary internal border control in exceptional circumstances putting the overall functioning of the Schengen area at risk. URL: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/proposal-implementation-package/docs/20160504/schengen_proposal_en.pdf.
11. European Commission. Migration and Home Affairs. European Agenda on Migration. URL: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/index_en.htm.
12. European Agenda on Migration / Communication EC. Brussels, 13.5.2015 COM (2015) 240 final. URL: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/communication_on_the_european_agenda_on_migration_en.pdf.
13. Global migration governance. Chapter 5 / World migration report 2018 / International Organization for Migration. IOM: Geneva. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_en_chapter5.pdf.
14. Guild E. Grant S. Migration Governance in the UN: What are the Global Compact and What Does it Mean? *Legal Studies Research Paper*. 2017. No. 252. London : Queen Mary School of Law. URL: <https://ssrn.com/abstract=2895636>.
15. International Agenda for Migration Management (The Berne Initiative) / International Organization for Migration (IOM) and the Federal Office for Migration (FOM), Switzerland. URL: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/iamm.pdf>.
16. Malmstrom C. Speech “Smart Borders”: for an open and secure Europe 28 February. URL: <http://europa.eu/rapid/search-result.htm?quickSearch=1&text=Registered+Travellers+Programme>.
17. Migration and Home affairs / European Commission. URL: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/proposal-implementation-package/index_en.htm.
18. Migration and migrants: regional dimensions and developments. Chapter 3 / World migration report 2018/ International Organization for Migration IOM (2017) “Migration and Migrants: Regional Dimensions and Developments” in IOM (2017). World Migration Report 2018. IOM. Geneva. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_en_chapter3.pdf.
19. Migration in an Interconnected World: New Directions for Action, laying out a framework for the formulation of coherent responses to the issue of international migration at national, regional and global levels / Report of the Global Commission on International Migration, October 2005. URL: <https://www.unitar.org/ny/sites/unitar.org/ny/files/GCIM%20Report%20%20PDF%20of%20complete%20report.pdf>.
20. MICIC – The Migrants in Countries in Crisis. URL: <https://micicinitiative.iom.int/about-micic>.
21. Millennium Development Goals (MDGs) / The United Nations Millennium Development Goals. URL: https://www.who.int/topics/millennium_development_goals/about/en.
22. New Urban Agenda / UN Conference on Housing and Sustainable Urban Development, 20 October 2016. URL: <http://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-English.pdf>.
23. OECD: Migration Policy Debates № 7, September 2015. URL: <http://www.oecd.org/migration/Is-this-refugee-crisis-different.pdf>.
24. Progress report on the Implementation of the European Agenda on Migration / Communication from the Commission to the European Parliament, European Council / European Commission. Brussels, 6.3.2019 COM (2019) 126 final. URL: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/20190306_com-2019-126-report_en.pdf.
25. Smart Borders Package: Questions & Answers / European Commission, Brussels, 6 April 2016. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-16-1249_en.htm.
26. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, adopted at the United Nations

Sustainable Development Summit on 25 September 2015 / The High-level Political Forum on Sustainable Development is the central UN platform for the follow-up and review of the 2030. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.

27. Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community. URL: http://europa.eu/lisbon_treaty/full_text/index_en.htm.

REFERENCES:

1. Addis-Abebskaya programma dejstvij tret'ej Mezhdunarodnoj konferentsii po finansirovaniyu razvitiya / GA OON, 27 iyulya 2015 g. URL: https://unctad.org/meetings/en/SessionalDocuments/ares69d313_ru.pdf.

2. Dogovor OON po migratsii dal novyj povod dlya raskola v Evrope // INO.TV, 29 noyabrya 2018 g. URL: <https://russian.rt.com/inotv/2018-11-29/Le-Figaro-dogovor-OON-po>.

3. Evropejskaya Komissiya prodlila pogranychnyj kontrol' pyati stranam SHengena // Korrespondent.net, 25 yanvary 2017 g. URL: <http://korrespondent.net/world/3805868-ek-prodlyla-pohranychnyi-kontrol-piaty-stranam-shenhena>.

4. Zayavlenie RF k Global'nomu dogovoru po bezopasnoj, uporyadochennoj i legal'noj migratsii, Marrakesh, 11 dekabrya 2018 g. / Ministerstvo inostrannykh del RF. URL: http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/3440694.

5. Initsiativa Nansena – zhertvam stikhijnykh bedstvij // Nasha gazeta. ZHeneva. 3.10.2012. URL: <http://nashagazeta.ch/news/14230>.

6. Sendajskaya ramochnaya programma po snizheniyu riska bedstvij na 2015 – 2030 gg. / OON, 2015, 40 s. URL: https://www.unisdr.org/files/43291_rus_siansendaiframeworkfordisasterri.pdf.

7. Declaration of the High-level Dialogue on International Migration and Development / The General Assembly / Resolution adopted by the General Assembly on 3 October 2013. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_68_4.pdf.

8. European relocation scheme / A European Agenda on Migration / Communication EC. Brussels, 13.5.2015 COM (2015) 240 final. URL: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/communication_on_the_european_agenda_on_migration_en.pdf.

9. European Agenda on Migration: Securing Europe's External Borders Strasbourg, 15 December 2015. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-15-6332_en.htm.

10. European Commission Proposal for a Council Implementing Decision setting out a recommendation for temporary internal border control in exceptional circumstances putting the overall functioning of the Schengen area at risk. URL: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/proposal-implementation-package/docs/20160504/schengen_proposal_en.pdf.

11. European Commission. Migration and Home Affairs. European Agenda on Migration. URL: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/index_en.htm.

12. European Agenda on Migration / Communication EC. Brussels, 13.5.2015 COM (2015) 240 final. URL: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/background-information/docs/communication_on_the_european_agenda_on_migration_en.pdf.

13. Global migration governance. Chapter 5 / World migration report 2018 / International Organization for Migration. IOM: Geneva. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_en_chapter5.pdf.

14. Guild E., Grant S. Migration Governance in the UN: What are the Global Compact and What Does it Mean? Legal Studies Research Paper No. 252/2017. Queen Mary School of Law, London. URL: <https://ssrn.com/abstract=2895636>.

15. International Agenda for Migration Management (The Berne Initiative) / International Organization for Migration (IOM) and the Federal Office for Migration (FOM), Switzerland. URL: <https://publications.iom.int/system/files/pdf/iamm.pdf>.

16. Malmstrom C. Speech "Smart Borders": for an open and secure Europe 28 February. URL: <http://europa.eu/rapid/search-result.htm?quickSearch=1&text=Registered+Travellers+Programme>.

17. Migration and Home affairs / European Commission. URL: http://ec.europa.eu/dgs/home-affairs/what-we-do/policies/european-agenda-migration/proposal-implementation-package/index_en.htm.

18. Migration and migrants: regional dimensions and developments. Chapter 3 / World migration report 2018/ International Organization for Migration IOM (2017) "Migration and Migrants: Regional Dimensions and Developments" in IOM (2017) World Migration Report 2018, IOM: Geneva. URL: https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2018_en_chapter3.pdf.

19. Migration in an Interconnected World: New Directions for Action, laying out a framework for the formulation of coherent responses to the issue of international migration at national, regional and global levels / Report of the Global Commission on International Migration, October 2005. URL: <https://www.unitar.org/ny/sites/unitar.org.ny/files/GCIM%20Report%20%20PDF%20of%20complete%20report.pdf>.

20. MICIC – The Migrants in Countries in Crisis. URL: <https://micicinitiative.iom.int/about-micic>.

21. Millennium Development Goals (MDGs) / The United Nations Millennium Development Goals. URL: https://www.who.int/topics/millennium_development_goals/about/en.

22. New Urban Agenda / UN Conference on Housing and Sustainable Urban Development, 20 October 2016. URL: <http://habitat3.org/wp-content/uploads/NUA-English.pdf>.

23. OECD: Migration Policy Debates № 7, September 2015. URL: <http://www.oecd.org/migration/Is-this-refugee-crisis-different.pdf>.

24. Progress report on the Implementation of the European Agenda on Migration / Communication from the Commission to the European Parliament, European Council / European Commission. Brussels,

6.3.2019 COM (2019) 126 final. URL: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/policies/european-agenda-migration/20190306_com-2019-126-report_en.pdf.

25. Smart Borders Package: Questions & Answers / European Commission, Brussels, 6 April 2016. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-16-1249_en.htm.

26. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, adopted at the United Nations

Sustainable Development Summit on 25 September 2015 / The High-level Political Forum on Sustainable Development is the central UN platform for the follow-up and review of the 2030. URL: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.

27. Treaty of Lisbon Amending the Treaty on European Union and the Treaty Establishing the European Community. URL: http://europa.eu/lisbon_treaty/full_text/index_en.htm.

Migration management: global and regional trends

Uzun Yuliia Vadymivna

PhD in Political Sciences,
Associate Professor of the Department
of History and World Politics of
Faculty of International Relations,
Political Science and Sociology
Odessa I.I. Mechnikov National University
Dvoryanskaya str., 2, Odessa, Ukraine

The article analyzes the current trends in the development of the migration policy of the national, regional and global levels in their interconnection due to the urgency of integration issues of management of migration movements and their consequences. The article presents a comparative analysis of the dynamics of regional migration processes and analysis of measures on management of migration processes at the global, regional and national levels. Particular attention is paid to the analysis of the UN Report on the implementation of the principles of the New York Declaration of Refugees and Migrants of 2016 and new initiatives (for example, "Nansen Initiatives") to regulate migratory flows through the introduction of preventive approaches and the formation of a single migration policy as a strategic one. An analysis of the issues of signing of the "Global Agreement on Safe, Regulatory and Regulatory Migration" was made in 2018. The analysis of the development of the EU migration policy from the beginning of its formation as a "third baseline" in 1992 until it was placed into the category "the first foundation of the community" in 1997 was analyzed. The process of forming a single EU migration policy and the causes and consequences of the migration crisis for 2014–2016 years are also discussed. The EU approaches to the further development of the EU migration policy are considered, the so-called "Juncker's plan" in 2015 and the motivation of the EU countries that sabotaged it are presented. Mention is made of the controversy of the UN and EU declarations by governments and senior executives in a number of countries, mostly developed, with regard to national targets and measures in the area of migration regulation. It is indicated that when forming a migration policy, migration is recognized simultaneously and a factor in evolution, as it causes modernization; and a factor of internal political and geopolitical instability, as they affect the labor market, the deformation of ethno-cultural traditions and the transformation of the political representation system. The double nature of migration influences reflects the dual migration of host countries, the problems of coordinating migration activities at the regional and national levels.
Key words: regional migration dynamics, migration policy, management of migration movements, UN initiatives, IOM activity, EU policy, national migration policy.

Чупрій Леонід Васильович
Ісхакова Наталія Гаріївна

Аксіологічні засади становлення українського суспільства в умовах демократизації

УДК 321.022
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-2-66-70>

Чупрій Леонід Васильович
доктор політичних наук, професор
кафедри соціології та політології
Національного авіаційного університету
пр. Космонавта Комарова, 1, Київ, Україна
Ісхакова Наталія Гаріївна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри соціології та політології
Національного авіаційного університету
пр. Космонавта Комарова, 1, Київ, Україна

В умовах суперечливого становлення демократичної політичної системи українського суспільства, деформації соціальних зв'язків та втрати ваги попередньо набутих політичних практик особливого значення набуває дослідження процесу політичної адаптації особистості, її активної участі у формуванні нових форм організації суспільства. У статті розкрито закономірності політичної адаптації населення сучасної України в процесі демократичних перетворень. Встановлено загальні характеристики політичної адаптації населення в період демократизації, визначено основні риси цього процесу в різних трансформаційних моделях авторитарних та тоталітарних режимів. Нині вже сформувалися нові системи політичних цінностей, які необхідні для розвитку демократії. Перша група є домінуючою. Вона пов'язана з такими цінностями, як безпека, суверенітет, патріотизм, свобода, права людини, справедливість, політична стабільність. Друга група політичних цінностей все ще перебуває в процесі утвердження, а серед них слід назвати законність, відповідальність, рівність, політичний плюралізм, легітимність. Досліджено основні системи громадянських цінностей українського суспільства. Аналіз аксіологічних засад проведено на основі українських та європейських соціологічних досліджень. Сформовано систему ключових цінностей сучасного українського суспільства, що наведено в результатах соціологічного дослідження, проведеного Національним інститутом стратегічних досліджень Національної академії наук України. Ці висновки підтверджуються результатами дослідження цінностей європейських народів, проведеного "The European Social Survey". Встановлено ціннісні пріоритети для українців. Основними цінностями є здоров'я, сім'я та благополуччя. Другим пріоритетом є соціальні цінності, такі як соціальна рівність і рівні можливості для всіх. Третім пріоритетом є цінності національного та культурного відродження, а також релігійні цінності. Четвертим пріоритетом є цінність саморозвитку. П'ятим пріоритетом для українців складають цінність державної незалежності, розвиток демократії та громадянського суспільства.
Ключові слова: політична адаптація, політична соціалізація, демократизація, система політичних цінностей.

Вступ. В умовах демократизації українського суспільства вкрай важливим є комплексне дослідження чинників політичної адаптації особистості та вже сформованих аксіологічних засад суспільства. Слід уточнити, що політична адаптація буде розглядатися нами як складова більш масштабного процесу політичної соціалізації. Останній представлений як процес інтеграції індивідів до всієї системи соціально-політичних відносин, включення їх в інституціональну структуру суспільства шляхом політичної діяльності особистості, під час якої відбуваються пізнання та подальший розвиток цих відносин.

В другій половині ХХ століття провідною тенденцією світового політичного розвитку стало розгортання процесу демократизації. Дослідження переходу від тоталітаризму та авторитаризму до демократичного режиму переважно були зосереджені на аналізі подій у країнах Південної Європи (Греція, Іспанія, Португалія) та Латинської Америки (Перу, Еквадор, Болівія, Уругвай, Аргентина, Бразилія). Дослідники розробили низку підходів до результатів розвитку демократичних процесів, які згодом були перенесені на дослідження країн у Центральноамериканському регіоні (Гондурас, Сальвадор, Нікарагуа) та країни Африки, Центральної та Південно-Східної Азії. У кінці 80-х років ХХ століття цей глобальний процес перемістився у Східну Європу, а потім охопив Радянський Союз.

На досвіді цих країн у науковій літературі накопичився значний матеріал, що дає можливість зробити певні узагальнюючі висновки щодо демократичної трансформації політичних режимів. З'являється цілий напрям, що має назву «транзитологія», біля витоків якого стояв американський політолог Д. Растоу [4].

У ґрунтовному дослідженні «Переходи від авторитарного правління: попередні висновки про невідзначені демократії» (1986 рік) автори Г. О'Доннел, Ф. Шміттер здійснили порівняльний аналіз перехідних процесів, що відбувалися в країнах Південної Європи та Латинської Америки.

Американський дослідник А. Пшеворський у роботі «Демократія і ринок. Політичні та економічні реформи у Східній Європі та Латинській Америці» (1990 рік) дає детальний опис тих детермінант суспільно-політичного розвитку, які безпосередньо впливають на процес зміни інституціональної системи суспільства, його соціальної сфери та відносин [3].

Даючи широкий аналіз цих процесів, вчені майже не зосереджувалися на проблемі політичної адаптації людей, а якщо ця проблема й входила в поле досліджень, то вона не виокремлювалася як специфічна складова, що вимагає детального опису.

Мета та завдання. Метою статті є визначення аксіологічних засад становлення українського суспільства.

пільства в умовах демократизації. Автори статті пропонують спиратися на аналіз вищезазначених підходів та концепцій демократизації. Вихідна теза є такою: закономірності процесів демократизації є визначальними умовами політичної адаптації людини.

Завданнями статті є:

– розкриття закономірностей політичної адаптації населення сучасної України в процесі демократичних перетворень;

– визначення загальних характеристик політичної адаптації населення в період демократизації, а також визначення основних рис цього процесу в різних трансформаційних моделях авторитарних та тоталітарних режимів;

– з'ясування наявних систем політичних цінностей у сучасному українському суспільстві, які необхідні для розвитку демократії.

Методи дослідження. Дослідження аксіологічних засад здійснене на основі вторинного аналізу результатів соціологічного дослідження, проведеного Національним інститутом стратегічних досліджень НАН України, та дослідження цінностей європейських народів, проведеного "The European Social Survey".

Результати. Демократизація постає як процес зміни політичної сфери суспільства, перетворення політичного режиму в усіх його структурних елементах в окремій країні. Цей процес триває від початку падіння попереднього недемократичного режиму до кінцевої стадії стабілізації нового демократичного режиму.

Виходячи із загальноновизнаних рис демократизації, можемо виокремити загальні тенденції зміни взаємодії людини та політичної системи:

1) делегітимізація руйнує усталену систему взаємозв'язку людини та політичної системи внаслідок кризи державних інститутів та децентралізації влади;

2) лібералізація режиму розширює можливості політичної діяльності індивідів та соціальних груп у процесі реалізації їхніх прав та інтересів;

3) активізація недержавних інститутів сприяє організованій участі громадян у політичному процесі та впровадженню громадянських норм і правил поведінки;

4) формування партійної системи забезпечує структурування суспільних інтересів.

Процес політичної адаптації людей до змін політичної системи має низку загальних характеристик.

1) Соціальна дезорієнтація. Це явище викликане деформацією соціальної та економічної систем суспільства, а також є наслідком руйнації соціальних зв'язків, статусів та ролей, системи норм та взірців поведінки.

2) Нова соціальна ідентифікація. Адаптація індивідів до нових соціально-політичних умов відбувається шляхом встановлення нових соціальних

ідентичностей та входження в інституціональну структуру суспільства.

3) Колективна політична участь. Мобілізація індивідів в рамках недержавних інститутів шляхом групової участі в політичному процесі.

4) Встановлення лояльності до ціннісно-нормативних засад демократичного суспільства [7, с. 366].

Однак слід зауважити, що закономірності трансформації авторитарних режимів відрізняються від демократизації країн з тоталітарним минулим, насамперед пострадянських країн, які мають свої особливості та тенденції розвитку. Отже, політична адаптація людей буде набувати специфічних рис у низці країн.

Таким чином, є істотні відмінності політичної адаптації населення поставторитарних та посткомуністичних суспільств. Вони полягають у такому.

1) Зорієнтованість населення поставторитарних країн на цінності попереднього суспільно-політичного та економічного ладу менше, ніж зорієнтованість населення посткомуністичних суспільств, де на початковій стадії демократизації були наявні такі загальні риси масової політичної свідомості, як патерналістські очікування в соціально-економічній сфері, незацікавленість у політичній участі, недостатній рівень політичної освіченості, недовіра до інститутів влади.

2) У поставторитарних суспільствах лібералізація режиму приводить до активізації населення, у посткомуністичних – до пасивного неприйняття змін. Діяльність недержавних політичних інститутів у поставторитарних країнах більшою мірою сприяє залученню населення як групових суб'єктів до політичних відносин, ніж у посткомуністичних суспільствах, де політична активність громадян не має постійного інституціоналізованого характеру через відсутність практики вираження інтересів соціальних груп організаційними структурами.

3) Лояльність населення до демократичного політичного режиму в поставторитарних суспільствах залежить від успішності функціонування політичних інститутів та представлення групових інтересів, на відміну від посткомуністичних суспільств, де лояльність до нових політичних інститутів та процедур безпосередньо залежить від успішності економічних перетворень.

Для транзитивних країн в процесі переходу до демократичного політичного режиму досить важливим є формування демократичних цінностей.

Формування та становлення ключових демократичних цінностей є життєво необхідним процесом для подальшої розбудови України як демократичної суверенної держави, зміцнення її суверенітету, територіальної цілісності.

Сьогодні більшість населення України усвідомлює, що громадяни відіграють вирішальну роль

у виконанні законів та формуванні нової системи політичних цінностей, призначених для демократизації та зміцнення сучасного українського суспільства в умовах протидії зовнішнім загрозам. На нашу думку, її основу мають становити такі дві групи взаємопов'язаних цінностей:

1) домінуючі цінності (безпека, суверенітет, патріотизм, свобода, права людини, справедливість, політична стабільність);

2) розвиваючі цінності (законність, відповідальність, рівність, політичний плюралізм, легітимність, постматеріалізм).

Спробуємо коротко розкрити функціональні ознаки та орієнтацію на конструктивний розвиток суспільства ключових цінностей громадянського суспільства.

Безпека. Є цінністю, яка гарантується громадянам державою, означає відсутність небезпеки для життя, здоров'я та гідності громадян держави. Безпеки потребує не лише життя людини, але й її власність, родина, культура, довкілля, тобто основні життєві цінності людства. Цінність безпеки та свободи особливо актуалізувалася в умовах збройного протистояння на сході країни, коли ми змушені відстоювати свою свободу, захищаючи власний суверенітет.

Політичний суверенітет. Визначається в сучасній науці як право держави незалежно від втручання інших держав управляти життям своїх громадян, вільно вибирати свої зовнішні стосунки, право нації на самовизначення та свободу соціального вибору.

Загальнолюдською цінністю разом з такими цінностями, як свобода та рівність, визначається цінність суверенітету особистості, тобто усвідомлення людиною власної самоцінності, захисту своїх прав та свобод. Реалізація на практиці цієї цінності може привести до усвідомлення людиною самої себе як цінності, своєї індивідуальності, сприяти розвитку самостійності мислення та дій особистості. Важливою ознакою політичного суверенітету є наявність території. Саме захист суверенної території є одним з головних завдань української держави на сучасному етапі. Нагадаємо, що у Стратегії національної безпеки України зазначено, що найбільш актуальними загрозами для України є:

– військова агресія, участь регулярних військ, радників, інструкторів та найманців у бойових діях на території України;

– тимчасова окупація території Автономної Республіки Крим і міста Севастополя, подальші дії щодо дестабілізації обстановки у Балто-Чорноморсько-Каспійському регіоні.

Патріотизм. Це поняття означає любов до Батьківщини, захист інтересів рідної землі та культури, а також служіння їм. У сучасних умовах глобалізації залишається актуальним значення

патріотичних почуттів особистості, оскільки створення нового типу людини, а саме громадянина світу, відбувається на основі вже накопиченого історико-національного досвіду в процесі безпосереднього діалогу культур.

Права людини. Це основоположна цінність громадянського суспільства, яка передбачає захист і реалізацію таких ключових прав, як право на життя, право на вільний вибір, свобода совісті. Дані ґрунтовного соціологічного опитування свідчать про те, що українці переважно негативно оцінюють рівень дотримання різних прав у державі. Це опитування проведено Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва та фірмою «Юкрейніан соціолоджі сервіс» у співпраці з громадською організацією «Центр інформації про права людини» та Офісом Уповноваженого Верховної Ради з прав людини з 22 жовтня по 6 листопада 2017 року на замовлення Програми розвитку ООН в Україні. Так, 35,2% опитаних вважають, що за час після Євромайдану ситуація погіршилась, а 28,4% взагалі не помітили змін. Ще 22,5% людей відзначили, що у різних галузях права становище неоднакове: щось покращилось, а щось погіршилось [5].

Свобода. Це цінність, яка має всезагальне значення. Вона відкриває перед людиною можливість вибору, самовизначення, реалізації своїх потреб і здібностей. Політична свобода передбачає високий рівень розвитку особистості, саморегуляції, надає людині права голосу та вибору. Загалом політична свобода – це необхідний засіб реалізації інших цінностей. Свобода визначає глибинний сенс існування людини, без якого вона втрачає свою суб'єктивність. Цінність свободи особливо актуалізувалася в умовах збройного протистояння на сході країни, коли ми змушені відстоювати свою свободу, захищаючи власну територію від агресора.

Усталену систему ключових цінностей сучасного українського суспільства демонструють результати соціологічного дослідження, проведеного Національним інститутом стратегічних досліджень [6, с. 468].

Таблиця 1

Система цінностей (за даними НІСД)

Цінність	%
Добробут	46,5
Справедливість	44,3
Стабільність	40,9
Права людини	37,4
Порядок	36,1
Рівність перед законом	30,2
Свобода	18,1
Духовність	14,6
Патріотизм	13,1
Взаємодопомога	10,1
Ефективність	4,1

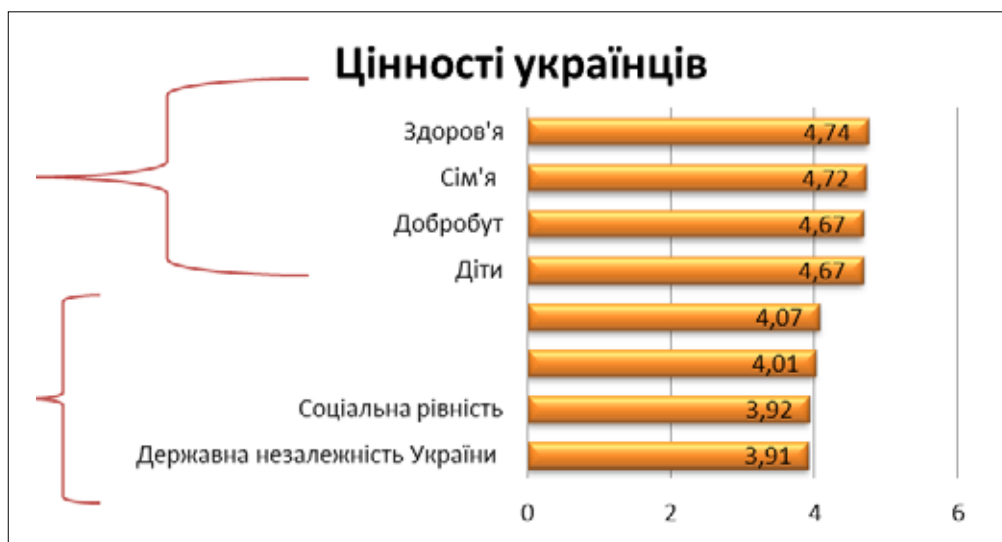

Рис. 1. Цінності українців

Ці висновки можна доповнити типовими рисами українця, які були продемонстровані в результаті досліджень цінностей різних народів Європи, проведених європейськими соціологічними інституціями, зокрема "The European Social Survey". Дослідження свідчать про те, що такі риси, як стурбованість власною безпекою, невміння самостійно приймати рішення, прагнення до самоствердження (статусу, багатства, влади), насторожене ставлення до змін, слабо виражене прагнення радити життю, є основними типовими рисами українця. Аналітики зазначають, що більшість цих рис була сформована в результаті впевненості у завтрашньому дні. Дослідники відзначають, що типовий українець кардинально відрізняється від типового жителя більшості європейських країн з багатолітньою демократією, стабільною економікою та низьким індексом корумпованості органів управління (наприклад, від мешканців скандинавських держав Данії або Швеції та країн північного заходу континенту, таких як Голландія, Бельгія, Франція та Німеччина) [8, с. 468].

Дослідженням цінностей активно займаються співробітники Інституту соціології НАН України. Так, А. Ручка, досліджуючи ціннісні пріоритети населення України, виділяє п'ять ціннісних синдромів [1, с. 118].

Перший ціннісний синдром охоплює вітальні цінності, такі як здоров'я (4,74 бали за 5-бальною шкалою), сім'я (4,72), діти (4,67), добробут (4,67) (середній бал становить 4,73).

Другий ціннісний синдром охоплює соціальні цінності, такі як створення в суспільстві різних можливостей для всіх, сприятливий морально-психологічний клімат у суспільстві, соціальна рівність (середній бал становить 4,06).

Третій ціннісний синдром охоплює традиціоналістські цінності, такі як національно-культурне відродження, участь у релігійному житті (середній бал становить 3,47).

Четвертий ціннісний синдром охоплює самореалізаційні цінності, такі як цікава робота, суспільне визнання, підвищення освітнього рівня, розширення культурного кругозору (середній бал становить 3,70).

П'ятий ціннісний синдром охоплює політико-громадянські цінності, такі як державна незалежність країни, демократичний розвиток країни, участь у діяльності політичних партій та громадських організацій (середній бал становить 3,51).

Отже, згідно з даними Інституту соціології НАН України пріоритетними є вітальні та соціальні цінності (рис. 1).

В. Горбулін та А. Качинський ґрунтовно дослідили проблему національних цінностей. Вчені структурували систему національних цінностей та виділили такі рівні цінностей, як цінності індивіда, цінності суспільства, цінності держави. Індивідуалізм, патріотизм, права та свободи, право приватної власності, загальнолюдські цінності належать до цінностей індивіда. Такі цінності, як природні ресурси, конституційний лад, національна безпека та державний суверенітет, система міжнародних зв'язків та безпосередньо територіальна цілісність, належать до цінностей держави. Такі суспільні цінності, як соціальна справедливість, добробут, міжконфесійна та міжетнічна злагода, ліберально-демократичні традиції, матеріальні та духовні надбання, належать до національних цінностей [1, с. 107].

На думку вищезгаданих дослідників, подальший розвиток та існування держави й нації мають розглядатися з огляду на її ціннісне ядро, до якого входять духовні надбання, добробут, система міжнародних зв'язків, соціальна справедливість, патріотизм та безпосередньо національна безпека, що консолідує суспільство.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що в процесі демократизації пострадянських країн, до яких

належить українське суспільство, відбуваються процес політичної адаптації особистості, посилення її участі у формуванні нових форм організації суспільства. Формується також система демократичних цінностей, до яких ми відносимо свободу, безпеку, захист прав і свобод людини, соціальну справедливість, міжетнічну та міжконфесійну злагоду, ліберальні традиції, матеріальні та духовні надбання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ручка А. Ціннісна ментальність вікових груп соціуму. *Соціологічні дослідження культури: концепції та практики* : колективна монографія. Київ : Інститут соціології, 2010. С. 117–127.
2. Горбулін В., Качинський А. Засади національної безпеки України. Київ : Інтертехнологія, 2009. 272 с.
3. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке. Москва : Российская политическая энциклопедия, 1999. 320 с.
4. Растоу Д. Переходы к демократии: попытка динамической модели. *Полис*. 1996. № 5. С. 5–15.
5. Трапезнікова Д. «Холодний душ» для правоохоронців. URL: <http://dif.org.ua/article/kholodnyy-dush-dlya-pravozakhisnikiv>.
6. Чупрій Л., Гай-Нижник П. Національні інтереси, національні цінності та національні цілі як структуроформуючі чинники політики національної безпеки. *Гілея*. 2014. Вип. 84 (№ 5). С. 465–471.
7. Iskhakova N. The stages of political adaptation of the population in the process of democratization. *Гілея*. 2018. Вип. 130 (3). С. 366–370.
8. Соціологічні опитування / The European Social Survey. URL: <http://ess.nsd.uib.no>.

REFERENCES:

1. Ruchka A. (2010). Cinnicna mental'nist' vikovy'x grup cociumu // *Cociologichni doclidzhennya kul'tupy': koncepciji ta ppakty'ky'*. Kolekty'vna monogpafiya. [The Mentality of Age Groups of the Co // Co-operation in the field of culture: concepts and practices]. Kyiv: Institute of Sociology.
2. Gopbulin V., Kachy'nc'ky'j A. (2009). *Zacady nacional'noyi bezpeky'Ukpayiny'* [According to the national policy of the Republic]. Kyiv: Inteptexnologiya.
3. Pshevorsky'j A. (1999) *Demokraty'ya y' rynek. Poly'ty'chesky'e y' ekonomy'chesky'e reformy v Vostochnoj Evrope y' Laty'nskoj Amery'ke* [Democracy and the market. Political and economic reforms in Eastern Europe and Latin America]. Moscow: Russian Political Encyclopedia.
4. Rastou D. (1996) *Perexodi k demokraty'y': popitka dy'namy'cheskoj modely'* [Transitions to democracy: an attempt at a dynamic model]. *Polis*, no. 5 pp. 5–15.
5. Трапезнікова Д. “Soul shower” for lawyers] <http://dif.org.ua/article/kholodnyy-dush-dlya-pravozakhisnikiv>.
6. Chuprij L., Gaj-Ny'zhny'k P. (2014). *Nacional'ni intepecy', nacional'ni cinnosti ta nacional'ni cili yak ctруктуроформуючі чинники політики національної безпеки* [National Implications, National Values and National Goals as Counter-Potential Factors in the Politics of the National security]. *Gileya*, no. 84 (5). pp. 465–471.
7. Iskhakova N. The stages of political adaptation of the population in the process of democratization. *Gileya*, no. 130 (3). – pp. 366–370.
8. The European Social Survey // *Sociologichni opytuvannya* [Sociological surveys] <http://ess.nsd.uib.no>.

Axiological bases of the development of Ukrainian society in the conditions of democracy

Chuprii Leonid Vasilyovich

D.Sc. in Political Science
 Professor of the Department
 of Sociology and Political Science of
 The National Aviation University
 Kosmonavta Komarova Ave., 1,
 Kyiv, Ukraine

Iskhakova Nataliia Gariyivna

PhD, Associate Professor
 of the Department of Sociology
 and Political Science of
 The National Aviation University
 Kosmonavta Komarova Ave., 1,
 Kyiv, Ukraine

This article reveals the political adaptation of the population of modern Ukraine in the process of democratic transformation. The general characteristics of political adaptation of people are established. The specificity of political adaptation in the transformation of authoritarian and totalitarian regimes is studied.

Nowadays, new systems of political values have been formed, which are essential for the democratization. The benefits of this study are allocation of two groups of mutually perceived values was approved. The first group is dominant. It is associated with values such as security; sovereignty; patriotism; freedom; human rights; justice; political stability. The second group of established values is evolving for example legality, responsibility, equality, political pluralism, legitimacy. This article reveals the understanding of these values of Ukrainian citizens on the basis of Ukrainian and European sociological research. The established system of key values of modern Ukrainian society is demonstrated by the results of a sociological research conducted by the National Institute for Strategic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine. These conclusions are confirmed by the results of a study of the values of European peoples conducted The European Social Survey. Established value priorities for the Ukrainians. The core values are health, family, and well-being. The second priority is social values: social equality and equal opportunities for everyone. The third priority is the values of national and cultural rebirth, as well as religious values. The fourth priority is the value of self-development. The fifth priority for Ukrainians is the value of state independence, the development of democracy and civil society.

Consequently, it should be noted that in the course of democratization of the Post-Soviet countries which the Ukrainian society belongs to, there is a process of political adaptation of the personality, strengthening of its participation in formation of new forms of the organization of society. Also the system of democratic values to which we refer freedom, safety, and protection of the rights and freedoms of the person, social justice, interethnic and interfaith consent, the liberal traditions, material and spiritual achievements is formed.

Key words: political adaptation, political socialization, democratization, political value system.

Шедяков
Владимир Евгеньевич

Решение проблемы социального неравенства как фактор развития: постсовременные акценты

УДК 32.01:323.1
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-2-71-78>

Шедяков Владимир Евгеньевич
доктор социологических наук,
независимый исследователь

Актуальность проблемы обусловлена ключевым значением повышения уровня творческой активности широких масс населения в развитии и просоциальной реализации своих способностей для подъема качества общественной жизни. Превращение отношений равенства/неравенства в фактор политического развития в постсовременных условиях требует выращивания механизмов гарантии и форм реализации социального равенства при духовно-физическом неравенстве людей. В этом контексте основной целью статьи становится уточнение факторов баланса физического и духовного неравенства и социального равенства в новых складывающихся условиях, а метод интегрирует историческое и логическое начала компаративистики развития культурно-цивилизационных миров в их выявлении. В статье акцентируются возможности и риски для политических процессов периода форсированного межпарадигмального перехода, связанные с разными правилами и исключениями, моделями и вариантами реализации социального равенства. Практико-теоретические аспекты проблемы неравенства изучаются сквозь призму особенностей постсовременности и на фоне нарастания общественной потребности в общем согласии на основе прогрессивно направленных развития и реализации способностей каждого. Демонстрируется необходимость повышения и индивидуальной дифференциации на основе неравенства в одаренности и социального равенства в доступности условий жизнедеятельности, возможностей творчества (прежде всего, в труде и управлении). Восстановление и развитие органичных общественных лифтов, кадровой системы рассматриваются как условия нормализации общественных процессов. Показывается связь между последовательной гуманизацией и демократизацией условий жизнедеятельности и результатом реформ. Успешность многоплановых и разноскоростных трансформаций (среди которых есть и кардинальные) настоятельно требует, по мнению автора, с одной стороны, комплексности преобразований и мер реформирования, а с другой стороны, выделения приоритетных направлений (в частности, путем концентрации ресурсных баз и смещением методологий регулятивного воздействия). В этой ситуации обучение свободе неотъемлемо от обучения ответственности, а создание организационной основы того и другого является необходимостью поддержания не только конкурентоспособности, но и жизнеспособности. Соответственно, выделяется роль социальной педагогики в подъеме уровня интеллектуальности и нравственности в политической культуре. Для этого исследуется роль формообразования базовых ценностно-смысловых комплексов культурно-цивилизационных миров.

Ключевые слова: равенство, способности, развитие, постсовременность, ценностно-смысловые комплексы, гуманизм, демократия.

Все неживое и живое стремилось быть непохожим, неодинаковым и в то же самое время уповало на справедливость, жаждало уподоблений, чаяло общей меры вещей.

Юрий Лоциц

Вступление. Человек приходит в этот мир, чтобы наиболее полно воплотить себя соответственно собственным сущностным силам и среде. Гармоничный и устойчивый прогресс общества базируется на развитии и реализации многообразия дарований каждого, что предполагает проявление и нарастание природного неравенства, в частности неравенства индивидуальной одаренности. Одновременно требуется повышение социального равенства в обеспечении доступности для каждого условий жизни и творчества (прежде всего, в труде и управлении). Именно это сочетание физиологического и духовного неравенства с социальным равенством является условием прочного социально-политического фундамента сбалансированного органичного экономического

роста и крепкого народного суверенитета. Соответственно, обеспечение роста качества жизни и творчества, уровня равноправия в допуске к ним является важной характеристикой государственного курса [14–17].

Цель и задания. Порождение и усиление глобальных трендов в стратегической перспективе требует культивирования направлений прорыва, связанных с дрейфом дерева целей, ранжирования ресурсов, возможностей и опасностей, самостоятельно осуществляемых, а также общих мер. В этом контексте целью статьи является уточнение основных факторов баланса физико-духовного неравенства и социального равенства в новых складывающихся условиях, а метод интегрирует историческое и логическое начала компаративис-

тики развития культурно-цивилизационных миров в их выявлении.

Онтологическими, гносеологическими и методологическими основаниями исследования являются практические и теоретические поиски Аристотеля (Платона) и Цицерона, Т. Кампанеллы, Дж. Савонаролы, Г. Бабефа, Н. Бердяева, Ж. Бодрийера, И. Валлерстайна, Дж. Гэлбрейта, Б. де Жувенеля, А. Зиновьева, В. Зомбарта, Э. Ильенкова, И. Канта, К. Маркса, У. Росту, В. Сагатовского, Т. Сакайи, Ж. Сореля, В. Толстых, Й. Хейзинги, С. Хелемендика, Ж. Эллюля, а также Т. Адорно, Ж. Алферова, С. Амина, О. Антипиной, Л. Архангельского, А. Ачлея, Л. Беляевой, А. Бузгалина, В. Букреева, А. Бутенко, В. Вазюлина, М. Гефтера, Ю. Давыдова, М. Делягина, И. Джохадзе, А. Дуки, В. Ефимова, В. Жаромского, Л. Ивашова, И. Ильина, В. Иноземцева, Л. Ионина, Д. Калаича, М. Калашникова, С. Кара-Мурзы, М. Кастельса, В. Катарсонова, Ю. Красина, С. Кургиняна, В. Куценко, В. Ледяева, Э. Либановой, Ж. Липовецки, Е. Макаровой, В. Медведева, Б. Межуева, И. Острецова, С. Платонова, Н. Платошкина, Н. Поляковой, Г. Померанца, В. Пякина, Е. Режабека, Н. Розова, В. Сопцова, Э. Тоффлера, С. Уралова, В. Фаркаса, В. Федотовой, Ж. Фреско, Э. Фромма, А. Фурсова, М. Хазина, А. Харина, А. Шевякова, В. Шилова, А. Этциони, В. Ядова, Е. Якубы и других ученых. Большое воздействие оказали предпринимаемые исследования в сфере политико-экономической и социокультурной компаративистики, а также разноуровневого применения принципа Парето и коэффициента Джини.

Результаты. Итак, развитие и реализация творческого потенциала все заметнее выходят на первый план конечного успеха. Глобальные тренды преодоления социального неравенства для общественно-политического развития связаны с необходимостью расширения массива привлекаемых к историческому творчеству, что предполагает организацию политического пространства в направлении продуктивной общественной консолидации при нарастании творческого поиска и расширении поля разумной инициативы. Вместе с тем по-прежнему любые попытки «введения единообразия» мешают творческому поиску, препятствуют развитию, да и заинтересованы во взаимодействии и взаимодополнении, как правило, именно отличные друг от друга, а отнюдь не единообразные явления. Так, каждый человек отличается сочетанием своих сущностных сил от других, однако должен обладать теми же правами и доступом к общественным возможностям участия в творческом раскрытии и реализации, что и прочие. Всякий культурно-цивилизационный мир тоже своеобразен по-своему, но ни один не вправе навязывать свои шаблоны другим. Тот и другой на своем уровне фиксируют

эффективность органичных путей дополнения инновационной демократии меритократией по сравнению с карнавальностью имитационных форм [1; 7; 23]. Потребность же в максимальном просоциальном развитии и раскрытии дарований каждого приводит к требованиям резкой гуманизации и демократизации жизни и деятельности. Соответственно, гуманность, человечность важнее любых доктрин, ведь основным регулятором является закон «Не мешай». Причем если капиталистический вариант модерна строил общество по экономическим лекалам, то социалистический – по социальным. К тому же приоритетом становится создание условий для сознательной жизнедеятельности, разумной инициативы и гражданской активности каждого. Притом видимость повсеместного доминирования демократических форм и процедур усиливает внимание не только к индивидуальной, но и к социальной психологии воздействия для создания и поддержания вектора подвижек. Проведение политических преобразований, способствующих развитию и реализации дарований населения, является важнейшим условием прогресса. Если ранее человек, как правило, реализовывался в строгих рамках predetermined рождением жизненной дороги, то сегодня в социальном масштабе свобода выбора в продуцировании смыслов сменила прежнюю свободу от выбора с низведением к животно-вещной репродукции. Сейчас каждый вправе выбирать близкое именно для себя. Если ранее культура (художественная, научная, организационно-управленческая и т. д.) создавалась для строго определенного круга, то нравственным вызовом постсовременности является культура для всех, культура полилога, соприкосновения с чужими, когда каждый совершенно неожиданно для него может оказаться в ситуации контакта/взаимодействия с любым, даже самым странным и потенциально опасным социокультурным контрагентом. Однако постоянное состояние выбора требует ответственности и гражданской зрелости. В этой ситуации обучение свободе, ее использованию неотъемлемо от обучения ответственности, а создание организационной основы того и другого (прежде всего, в труде и управлении) является необходимостью поддержания не только конкурентоспособности, но и жизнеспособности [18; 19; 20; 22].

Приоритетными для преобразования политических институтов являются задачи соответствия требованиям обеспечения равенства в доступе к возможностям (прежде всего, условиям жизни и творчества), в правах и обязанностях, а также учета разнокачественности одаренности в кадровой системе. Превращение отношений равенства/неравенства в весомый фактор общественного развития в постсовременных условиях требует выращивания форм реализации социального

равенства при духовно-физическом разнообразии и неравенстве людей [5; 6; 11; 12]. Характер эпохи требует вовлечения в творчество (в частности, в труде и управлении) максимально широких слоев, что предполагает методологическую и профессиональную грамотность населения. Проявлением этих тенденций стало дополнительное усиление внимания к нравственным качествам человека. Рост масштабов вмешательства человечества в природные процессы вызвал необходимость достижения нового уровня свободы и ответственности (и личных, и общественных). Научно-методологическое и нравственно-ценностное обеспечение творчества в труде и управлении является непреложной необходимостью разумной инициативы исторического масштаба. Так, без обеспечения научного уровня методологического обеспечения соучастие в управлении бессмысленно и аморально. Более того, именно отсутствие условий развития и реализации своей одаренности способствует наполнению участниками протестных движений, а в конечном итоге – срыву постмодерна в контрмодерн. Вместе с тем планета не в состоянии вынести прежние доминанты производства и потребления, а также разрывы в потреблении. Стимулирование гонки перепроизводства и сверхпотребления ведет к уничтожению невозможного. Воплощение идеи вытягивания всей ойкумены до потребительских возможностей постиндустриальных лидеров было бы критичным, если бы не было пустой декларацией, ведь для стран-лидеров в нынешней системе необходимы обслуживающие (природными ископаемыми, человеческими ресурсами и др.) регионы. Проблема заключается не в наличии у человека биофизиологических потребностей, а в их гипертрофировании с целью манипулирования индивидуальным и общественным сознанием, оскотиниванием человека и расчеловечиванием общества, облегчением управления толпой «заряженных» на простейшие рефлексивные и редуцированные к элементарному «хлеба и зрелищ» наших дней [2; 3; 8; 9; 10]. Между тем одним из важнейших социально-политических следствий информационного взрыва стало появление черт общества знаний с акцентированием духовно-интеллектуальной сферы жизнедеятельности. «Стабильная нестабильность» условий социально-экономического развития как характеристика и новой общественной парадигмы, и периода форсированных трансформаций при переходе к ней увеличивает потребность в качественно-количественной определенности своего духовно-нравственного фундамента. При этом фундаментальное уходит в основание доминирующего актуального, ведь сейчас знать необходимо, чтобы понимать, а понимать – чтобы быть. Духовное производство фикси-

рует на фундаментальном уровне производительность общественного сознания от общественного бытия, на актуальном же уровне, наоборот, общественное бытие от общественного сознания. Соответственно, и представления об обществе и государстве общего процветания (благополучия) сегодня связываются, скорее, с ценностно-смысловыми комплексами не праздности и потребительства, а созидания и творческого поиска. Это ориентирует отнюдь не на скопление разнообразных социальных изживенцев и их услуги, а на активную поддержку творчества (прежде всего, интеллектуального и духовного) с реализацией приоритета человека, его прав и свобод; социальной справедливости, то есть социального равенства людей в правах и возможностях; солидарности, понимаемой как выражение общности человечества и сочувствия к жертвам несправедливости. Решающее преимущество моделей государства общего блага заключается в максимизации эффекта от способностей населения. Успешность многоплановых и разноскоростных трансформаций (среди которых есть и кардинальные) настоятельно требует, с одной стороны, комплексности преобразований и мер по их осуществлению, а с другой стороны, выделения приоритетных направлений (в частности, концентрацией ресурсных баз и смещением методологий регулятивного воздействия). Материально-физическое удовлетворение базовых потребностей членов общества и отсеивание излишеств денежно-товарного фетишизма ложатся на плечи общества и государства, тогда как человек высвобождается для духовных свершений и интеллектуального творчества. Культивирование органичных для культурно-цивилизационных миров моделей государства общего блага позволяет как освободить человека от мелких материально-бытовых забот для концентрации на решении духовно-интеллектуальных задач, так и наладить эффективные социальные лифты [4; 13; 21]. Вместе с тем многоаспектность, голографичность, разноплановость духовно-интеллектуальной жизни делает каждую из них уникальной и несоизмеримой. Однако по-прежнему для характера политического пространства важно действие правила «чем выше положение, тем больше/строже ответственность».

В этом смысле жесткость требований к элите в вопросах защиты общественного достоинства и отстаивания общих интересов вовсе не предполагает очередного периода всеобщего «затягивания поясов» во имя «светлого будущего». Речь о другом, а именно о необходимости освобождения от товарно-денежного фетишизма ради расширения просоциального интеллектуально-духовного творчества. Так, сейчас роль государственного устройства и социальной педагогики в общественном развитии акцентируется прежде всего особен-

ностями нарождающегося общественного порядка с отчетливой интеллектуально-духовной доминантой (что отражено в ряде определений, например, при характеристике общества знания), а также недостаточностью качеств правящего слоя и его приверженностью прежним стереотипам. Место форм личностной зависимости в традиционном обществе и зависимости товарной (принимающей всеобщий вид в денежной форме) занимают особенности сетевых ризомичных отношений. Вместе с тем социальная система завершает социально-личностную эпоху, тогда как несистемная социальная общность открывает индивидуально-психологическую. Именно наиндивидуальные, надэгоистичные и другие трансцендентные факторы часто оказываются решающими на макро- и микроуровнях. Существует воплощение в системе информационных взаимодействий идеального, наиндивидуалистичного понимания человека и культурно-цивилизационного мира. Под иллюзией же верховенства потребительских интересов каждого легко заметна жесткая и предельно отчужденная воля «техноструктуры», которая пытается задать индивидам их потребительский (редуцированный к биологии) стереотип, а редукция личности до уровня индивида, доминирование биологического над социальным, торжество звериных инстинктов – это, собственно, и есть деградация человека и этноса. В итоге прогресс – это восхождение от «человека экономическому» к «человеку творческому». При этом регресс, а именно индивидуальный распад вплоть до состояния «экономического животного» и «человека умелого», общественная атомизация, стимулируется средой «сумеречного сознания», ориентирующей на потребительство и накопительство, отвергающей сущностные силы человека в пользу фетишизации вещей и капитала. Однако формы и соотношения звериного, собственно человеческого и святого для различных культурно-цивилизационных миров существенно разнятся.

Выход же за границы прежнего «коридора свободы» может обернуться вовсе не прорывом к открывающимся перспективам развития, а возвращением к социальному каннибализму, что особенно опасно при технико-технологическом скачке. Наличие органичного комплекса общественных регуляторов является условием прогресса, а усложнение этих регуляторов – признаком прогресса, необходимостью соответствия управляющей системы управляемой целостности. Во время периода форсированного межпарадигмального перехода в зависимости от комбинации правил и исключений, моделей и вариантов реализации социального равенства трансформируются сочетание и ранжирование возможностей и рисков для политических процессов. Ныне пересекаются и взаиморезонируют крайне разнокачественные

процессы, соотнося и структурируя уровни возможностей и рисков, как позитивных, так и негативных. Так, с одной стороны, новая эпоха создает условия для развертывания свободы, разнообразия, диалога. С другой стороны, если выделенные временем (прежде всего, переходного периода) возможности будут упущены, будут безвозвратно ограничены возможности последующего исторического развития. Вместе с тем постсовременность означает уход однозначных подходов, простых моделей и «чистых» форм их воплощений. Более того, чем более соответствующим конкретике становится решение, тем более богатый арсенал возможностей оно открывает. Чем больше оснований у общества, чем более сложной является его внутренняя структура, тем она более устойчива в периоды относительной стабильности и изменений, тем более способна к дальнейшему развитию. Заведомая ресурсно-методологическая плюральность постсовременности (от постмодерной культуры до постиндустриальных производственных отношений) предполагает преодоление обязательности канонов и штампов, появление и реализацию подлинной свободы выбора для каждого. Иначемыслие – это отнюдь не умысел на государственное преступление, а творческий ресурс развития, расширение потенциала решений. Напротив, лояльность и сервильность вовсе не являются основаниями для попустительства любому антисоциальному деянию. Так, наиболее заметно ныне особое значение (в частности, для протекания и результатов конкуренции), приобретаемое духовно-нравственным аспектом переформатирования всякого культурно-цивилизационного мира, соответственно, информационная сфера глобальной конкуренции. Распространение демократических процедур при изоэссенности психоманипулятивных техник превращает общественное мнение в серьезный объект информационного давления, что также повысило требования ко всей системе социальной педагогики, ведь массовое развитие творчества (прежде всего, в труде и управлении) требует адекватной образованности и воспитания. Другими словами, в эпицентр складывающихся общественных отношений переместились социокультурные коммуникации. Прежде всего, кардинально возросла потребность в обновлении политического пространства, а именно умении дать адекватные эпохе формы без предательства духовных основ, которыми являются базовые ценностно-смысловые комплексы культурно-цивилизационных миров.

Социальная педагогика влияет на народный иммунитет. При опоре на базовые ценностно-смысловые комплексы своего культурно-цивилизационного мира реформа становится жизненным принципом, вовсе не отвергающим исторический

опыт и жизненный уклад. Преданность будущему не отрицает завоеваний прошлого. Духовное подвижничество при этом отливается в организационно-управленческих формах, соответствующих логике общественных процессов. Как уровень общественного иммунитета (прежде всего, состояние социальной среды), так и качество связи правящей и оппозиционной элиты с народом сказываются на соотношении возможности и предрешенности выбора, его диапазоне. «Коридор возможностей» дрейфует как стихийно, так и целенаправленно (например, благодаря использованию закономерностей «окна Овертона»). Этому способствуют состояние и направленность осуществляемого ойкуменой кардинального перехода. В этой ситуации стремительно увеличиваются гетерогенность, неопределенность, взаимопроникновение разных фрагментов, подвижность границ, кардинально меняется соотношение общественных норм и аномалий культуры. Преодоление же «внеморальной» модели принятия решений, рост антропоцентрических тенденций радикально обогащают творческий потенциал, ведь человек умеет и знает больше, чем осознает. Обретение стилем жизни смысла, включение в социокультурное пространство составляют осознанный личностный выбор, становление как гражданственности, так и общественных отношений (социальности, социальной ткани, социокультурного капитала и т. д.). Напротив, нисхождение до «культурной жвачки», культивирование социального инфантилизма являются одними из опаснейших рудиментов эгалитаризма. Простенькая культура обкрадывает смысл отношений, доступность вообще лишает смысла. Самое глубокое неравенство – неравенство талантов – заключается прежде всего в создании смыслов, восприятию и интерпретации. Прежде всего это проявляется в противоборстве (вплоть до антагонизма) претендентов на статус лидеров и выразителей новой эпохи, «создателей» нового Сверхпроекта развития общества (структур и личностей). В частности, переходность нашего времени многослойна. Здесь есть и парадигмальные изменения с приоритетом интеллектуализации и гуманизации, и местные колебания, и преодоление наслоений бюрократической коросты. Кроме того, на разных фазах трансформаций решение задач общественного согласия и синергии реализации разнородных интересов может предполагать разные акценты в социальной педагогике. Дополнительно роль многовекторного разнообразия и разумной инициативы подчеркивается усилением черт ризомы в социально-экономическом развитии. Черты нового регионализма создаются постглобализмом и проявляются как с возрождением традиционных стратегических объединений, так и при формировании нового стратегического

партнерства. Одновременно духовное творчество как неотъемлемая определенность духовного производства оказывается крайне чутким к отчуждающим человеческую личность факторам. Вместе с тем растет заинтересованность в паразитировании именно на духовной (в частности, интеллектуальной) одаренности, сдвигая акценты в процессах отчуждения. Однако проблема «пределов роста» все-таки вполне реальна и имеет актуальный аспект, вот только характеризует растерянность именно тех, кто ориентируется на привычные, но уже уходящие в прошлое механизмы. За прежними стратегиями появились новые, а именно соответствующие кардинально изменившимся условиям, возможностям и рискам постглобальной гипериндустриализации, диалектике собственных закономерностей и случайностей в трансформациях как отдельных культурно-цивилизационных миров, так и всего человечества. Меняется качество социально-экономического развития, где место гонки за расширением рынков и, соответственно, подталкивания стяжательства и потребительства начинают занимать духовно-нравственные горизонты и интеллектуальное творчество. Более того, бесплодные попытки помешать ходу истории, сохранив наличные отношения и иерархии (пусть и с применением все новых подходов), выступают фактором не только духовно-нравственной эрозии, но и военно-политических противостояний, в частности опосредованных конфликтов.

Выводы. Таким образом, перед Украиной стоит практическая задача преобразования политического пространства в направлении продуктивного решения проблемы соотношения равенства и неравенства внутри страны, а также подготовки к международным трансформациям, отражающим общественную необходимость в вовлечении в просоциальную активность максимально широкого круга населения. Превращение отношений равенства/неравенства в фактор развития в постсовременных условиях требует выращивания форм гарантии социального равенства при духовно-физическом неравенстве людей. Приоритетными являются вопросы обеспечения равенства в доступе к возможностям (прежде всего, условиям жизни и творчества), в правах и обязанностях, а также отражения разнокачественной одаренности в кадровой системе.

Нынешний межпарадигмальный переход связан с повышением роли духовно-интеллектуальной сферы жизнедеятельности, стало быть, он требует укрепления соответствующих акцентов деятельности политических институтов. Модели государства общего блага вырастают вокруг задач высвобождения творческой активности населения из круга материально-бытовых вопросов для концентрации на проблемах творчества (прежде всего,

духовно-интеллектуального). При этом пороговость дальнейшего развития имеет не постоянный, а уникальный характер, связанный с переходом к новой парадигме развития, одним из измерений которой выступает кардинальное расширение круга участников исторического творчества в труде и управлении. Разумеется, богатство страны – это функция не столько ресурсных возможностей, сколько качества их использования: кто и в чьих интересах, насколько локализован круг выгодополучателей. В этом контексте появляется задача «прививать привычку к творчеству» (в труде и управлении), а значит – учить контролю.

Так, каждый человек отличается по сочетанию своих сущностных сил от прочих, однако должен обладать теми же правами и доступом к общественным возможностям участия в творческом раскрытии и реализации, что и прочие. Каждый культурно-цивилизационный мир своеобразен по-своему, но ни один не вправе навязывать свои шаблоны другим. То и другое на своем уровне фиксируют эффективность органичных путей инновационной демократии по сравнению с карнавальностью имитационных форм. Вместе с тем превращение мускульно-энергетических функций в прерогативу сначала машин, позднее автоматов, а затем и роботосистем высвобождает человека для подлинно человеческой активности, прежде всего духовного подвижничества и интеллектуального творчества. В числе задач общества и государства все более заметную роль играет предотвращение товарно-денежного фетишизма и обращения на бездушно-утилитарную предметность чувств, которых достойно лишь отношение к живому миру.

Более того, качество и уровень дальнейшего социально-экономического развития напрямую зависят от создаваемого в период форсированной трансформации основания; эти периоды мощно связаны. Восстановление и развитие органичных общественных лифтов, кадровой системы (прежде всего, отбора и продвижения) являются условиями нормализации общественных процессов. Доминантная при преобразованиях методология системообразующих отношений и моделей ключевых решений получает свое развертывание также в параметрах экономического роста переформатированного общества, поэтому задействование «спусковых крючков» механизмов запуска позитивных изменений во всем культурно-цивилизационном мире требует приоритетного внимания к управлению знаниями посредством государственной и региональной поддержки (в частности, инвестиционной) научно-образовательно-производственных кластеров с их мозговыми центрами.

Осуществление дальнейших научных разведок в этом направлении требует, по нашему мнению, рассмотрения дрейфа ценностно-смысловых

комплексов в арсенале футуродиагностики постглобального политического преобразования культурно-цивилизационных миров.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Афанасьев И., Пугачев В. Власть и экспертиза в сетевом обществе: проблемы и перспективы. *Власть*. 2005. № 11. С. 35–39.
2. Бабеф Г. Письмо Дюбуа де Фоссе. Руа, июнь 1786 г. Соч. : в 4 т. Москва : Наука, 1975. Т. 1. С. 60–102.
3. Букреев В. Расчеловечивание человека в мировой истории: истоки и глобальные последствия: психоантропология. Москва : Флинта: Наука, 2011. 405 с.
4. Бутенко А. Власть народа посредством самого народа. Москва : Мысль, 1988. 203 с.
5. Иноземцев В. Социальное неравенство как проблема становления постэкономического общества. *ПОЛИС*. 1999. № 5. С. 17–30.
6. Красин Ю. Социальное неравенство как политическая проблема. *Полития*. 2007. № 2. С. 83–91.
7. Кустарев А. Меритократия и демократия. Неприкосновенный запас: дебаты о политике и культуре. 2013. № 1 (87). С. 3–10.
8. Острецов И. Введение в философию ненасильственного развития. Москва : Великий Град, 2013. 320 с.
9. Сагатовский В. Философия развивающейся гармонии: Философские основы мировоззрения. Ч. 3. Санкт-Петербург : Петрополис, 1999. 288 с.
10. Фурсов А., Правосудов С. На пороге глобального хаоса. Битва за будущее. Москва : Книжный мир, 2015. 260 с.
11. Шевяков А. Неравенство и формирование новой социальной политики государства. *Вестник Российской Академии Наук*. 2008. Т. 78. № 4. С. 304–331.
12. Шевяков А., Жаромский В., Сопцов В. Социально-экономическое неравенство и бедность: состояние и пути снижения масштабов. *Экономическая наука современной России*. 2007. № 3. С. 62–74.
13. Шедяков В. Воплощение идей социального государства: утопия или необходимость, позади или впереди? Первый независимый научный вестник. 2015. № 1. Ч. 2. С. 44–48.
14. Шедяков В. Гуманизм как приоритет социально ответственного поведения. *Actual questions and problems of development of social sciences: Proceedings of the International Scientific-Practical Conference "Current issues and problems of social sciences"*. Holy Cross University. Kielce, 2016. P. 89–92.
15. Шедяков В. Осуществление парадигмальных трансформаций: сорезонирование стратегии, тактики и оперативного искусства в управленческих композициях. *Development and modernization of social sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine* ; Maria Curie-Skłodowska University. Lublin : Baltija Publishing, 2017. С. 282–311.
16. Шедяков В. Создание привлекательных условий жизни и благоприятных для творчества предпосылок – цель и условие долгосрочного эндогенного социально-экономического разви-

тия при формуванні «умного общества». *The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise: Proceedings of the International Scientific Conference*. Nova University. Lisbon, 2016. P. 2. P. 34–36.

17. Шедяков В. Стратегічна культура проведення трансформацій: можливості та загрози. *Розвиток економіки України під впливом економічних, соціальних, технологічних та екологічних трендів* / ред. М. Пашкевич, Ж. Нестеренко. Дніпр : НГУ, 2015. С. 30–41.

18. Borosage R.I. The End of the Middle Class? URL: <http://dyn.politico.com/printstory.cfm?uuid=FFEF9201-F6C7-4357-946A-6CB14D272134>.

19. Braverman H. Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century. NY. : Monthly Review Press, 1974. 339 p.

20. Burawoy M. The Politics of Production: Factory Regimes under Capitalism and Socialism. London : Verso, 1985. 270 p.

21. Busch K. World Economic Crisis and the Welfare State. 2010, Feb. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/07000.pdf>.

22. Mason P. America's new poor: the end of the middle-class dream. *The Guardian*. 2011. Oct., 14. URL: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/cifamerica/2010/oct/12/end-of-the-middle-class-american-dream/print>.

23. Young M. The Rise of the Meritocracy, 1870–2033. *American Journal of Sociology*. 2009, July. Vol. 115. № 1. P. 322–326.

REFERENCES:

1. Afanas'ev, I., Pugachev, V. Vlast' i ekspertiza v setevom obshchestve: problemy i perspektivy (2005). *Vlast'*. No 11. S. 35–39. [Power and expertise in a networked society: problems and prospects (2005). *Power*. 2005. No. 11. P. 35–39]. [in Russian].

2. Babef, G. Pis'mo Dyubua de Fosse. *Rua, iyun' 1786 g.* (1975). *Soch.:* V 4 t. Moskva: Nauka, T. 1. S. 60–102. [Letter of Dubois de Fosse. *Rua, June 1786.* (1975). Op. 4 vol. Moskva: Nauka, Vol.1. P. 60-102.]. [in Russian].

3. Bukreev, V. Raschelovechivanie cheloveka v mirovoy istorii: istoki i global'nye posledstviya: psikoantropologiya. Moskva: Flinta: Nauka, 2011. 405 s. [Dehumanization in world history: origins and global consequences: psychoanthropology (2011). Moskva: Flint: Science, 405 p.]. [in Russian].

4. Butenko, A. Vlast' naroda posredstvom samogo naroda (1988). Moskva: Mysl'. 203 s. [The power of the people through the people themselves (1988). Moskva: Thought. 203 p.]. [in Russian].

5. Inozemtsev, V. Sotsial'noe neravenstvo kak problema stanovleniya postekonomicheskogo obshchestva (1999). *POLIS*. No 5. S. 17–30. [Social inequality as a problem of formation of a posteconomic society (1999). *POLIS*. No. 5. P. 17–30]. [in Russian].

6. Krasin, Yu. Sotsial'noe neravenstvo kak politicheskaya problema (2007). *Politiya*. No 2. S. 83–91. [Social inequality as a political problem (2007). *Politiya*. No 2. P. 83–91]. [in Russian].

7. Kustarev, A. Meritokratiya i demokratiya (2013). *Neprikosnovenny zapas: debaty o politike i kul'ture*. No. 1 (87). S. 3–10. [Meritocracy and democracy (2013).

Immaculate Reserve: Politics and Culture Debate. No 1 (87). P. 3–10]. [in Russian].

8. Ostretsov, I. Vvedenie v filosofiyu nenasil'stvennogo razvitiya (2013). Moskva: Velikiy Grad. 320 s. [Introduction to the philosophy of non-violent development. (2013). Moskva: Great City. 320 p.]. [in Russian].

9. Sagatovskiy, V. Filosofiya razvivayushcheyasya garmonii: Filosofskie osnovy mirovozzreniya (1999). Ch. 3. St. Petersburg: Petropolis., 288 s. [Philosophy of evolving harmony: The philosophical foundations of the worldview (1999). Part 3. St. Petersburg: Petropolis. 288 p.]. [in Russian].

10. Fursov, A., Pravosudov, S. Na poroge global'nogo khaosa. *Bitva za budushchee* (2015). Moskva: Knizhnyy mir. 260 s. [On the threshold of global chaos. *Battle for the future* (2015). Moscow: Book World. 260 p.]. [in Russian].

11. Shevyakov, A. Neravenstvo i formirovanie novoy sotsial'noy politiki gosudarstva (2008). *Vestnik Rossiyskoy Akademii Nauk*. T. 78. No 4. S. 304–331. [Inequality and the formation of a new social policy of the state (2008). *Bulletin of the Russian Academy of Sciences*. Vol. 78. No. 4. P. 304–331]. [in Russian].

12. Shevyakov, A., Zharomskiy, V., Soptsov, V. Sotsial'no-ekonomicheskoe neravenstvo i bednost': sostoyanie i puti snizheniya masshtabov (2007). *Ekonomicheskaya nauka sovremennoy Rossii*. No 3. S. 62–74. [Socio-economic inequality and poverty: status and ways to reduce the scale (2007). *Economic science of modern Russia*. No3. P. 62–74.]. [in Russian].

13. Shedyakov, V. Voploshchenie idey sotsial'nogo gosudarstva: utopiya ili neobkhodimost', pozadi ili vpered? (2015). *Pervyy nezavisimyy nauchnyy vestnik*. No 1. Ch. 2. S. 44–48. [The embodiment of the ideas of the welfare state: utopia or necessity, behind or in front? (2015). *The first independent scientific herald*. 2015. No 1. Part 2. P. 44–48]. [in Russian].

14. Shedyakov, V. Gumanizm kak prioritet sotsial'no otvetstvennogo povedeniya [Humanism as a priority of socially responsible behavior]. [in Russian]. (2016) *Actual questions and problems of development of social sciences: Proceedings of the International Scientific-Practical Conference "Current issues and problems of social sciences"*. Kielce: Holy Cross University. P. 89–92.

15. Shedyakov, V. Osushchestvlenie paradigmal'nykh transformatsiy: sozonoirovanie strategii, taktiki i operativnogo iskusstva v upravlencheskikh kompozitsiyakh [The realization of paradigmatic transformations: the co-resonancing of strategy, tactics and operational art in management compositions]. [in Russian]. (2017). *Development and modernization of social sciences: experience of Poland and prospects of Ukraine / Maria Curie-Sklodowska University*. Lublin: Baltija Publishing. P. 282–311.

16. Shedyakov, V. Sozdanie privlekatel'nykh usloviy zhizni i blagopriyatnykh dlya tvorchestva predposylok –tsel' i uslovie dolgosrochnogo endogenno sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya pri formirovanii "umnogo obshchestva" [The creation of attractive living conditions and favorable conditions for creativity is the goal and condition for long-term endogenous socio-economic development in the formation of the "smart society"].

[in Russian]. (2016). The Development of International Competitiveness: State, Region, Enterprise: Proceedings of the International Scientific Conference. Lisbon: Nova University. Part II. P. 34–36.

17. Shedyakov, V. Strategichna kul'tura proveden-nya transformatsiy: mozhlivosti ta zagrozi. Rozvitok ekonomiki Ukraini pid vplivom ekonomichnykh, sotsial'nykh, tekhnologichnykh ta ekologichnykh trendiv / red. M. Pashkevich, Zh. Nesterenko (2015). D.: NGU. S. 30–41. [Strategic culture of the transformations: opportunities and threats. (2015). Business development of Ukraine under the economic, social, technological and environmental trends. M. Pashkevich, Zh. Nesterenko (Eds.). D.: NSU. P. 30–41]. [in Ukrainian].

18. Borosage, R. The End of the Middle Class? URL: <http://dyn.politico.com/printstory.cfm?uuid=FFEF9201-F6C7-4357-946A-6CB14D272134>.

19. Braverman, H. Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century. NY.: Monthly Review Press, 1974. 339 p.

20. Burawoy, M. The Politics of Production: Factory Regimes Under Capitalism and Socialism. London: Verso, 1985. 270 p.

21. Busch, K. World Economic Crisis and the Welfare State. 2010, Feb. URL: <http://library.fes.de/pdf-files/id/ipa/07000.pdf>.

22. Mason, P. America's new poor: the end of the middle-class dream. The Guardian. 2011. Oct., 14. URL: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/cifamerica/2010/oct/12/end-of-the-middle-class-american-dream/print>.

23. Young, M. The Rise of the Meritocracy, 1870–2033. American Journal of Sociology. 2009, July. Vol. 115. № 1. P. 322–326.

Solving the problem of social inequality as a factor of development: fasting post-modern accents

Shediakov Volodymyr Yevhenovych

Doctor of Sociology,
Free-lance

The relevance of the problem is due to the key value of raising the level of creative activity of the broad masses of the population in the development and pro-social realization of their abilities to raise the quality of social life. The transformation of equality/inequality relations into a factor of political development in the postmodern conditions requires the cultivation of guarantee mechanisms and forms of realization of social equality in the spiritual and physical inequality of people. In this context, the main goal of this article is to clarify factors of the balance of physical and spiritual inequality and social equality in the new conditions, and the method integrates the historical and logical principles of comparativistics of the development of cultural and civilizational worlds in their identification. The article focuses on the opportunities and risks for political processes during the forced interparadigm transition, associated with different rules and exceptions, models and options for the realization of social equality. Practical and theoretical aspects of the problem of inequality are studied through the prism of the features of postmodernity and against the background of the growing of society's need for general agreement based on the progressively directed development and realization of everyone's abilities. Restoration and development of organic elevators, personnel system is considered as a condition for the normalization of political processes. The necessity of increasing and individual differentiation on the basis of inequality in talent, and social equality in the availability of living conditions, opportunities for creativity (primarily in labour and management) is demonstrated. The connection between the consistent humanization and democratization of living conditions and the result of the reforms is shown. The success of multi-layered and multi-speed transformations (among which there are cardinal ones) urgently demands, in the author's opinion, on the one hand, the complexity of transformations and measures of reformation, on the other hand – the allocation of priority directions (in particular, by concentrating resource bases and shifting regulatory methodologies). In this situation, learning is inseparable from teaching responsibility, and in the organizational maintenance of both is the need to support not only competitiveness, but also viability. Accordingly, the role of social pedagogy in the rise of the level of the intellectuality and morality in political culture is highlighted. The role of shaping of basic value-sense complexes of cultural-civilizational worlds for this purpose is studied.

Key words: equality, ability, development, postmodernity, value-sense complexes, humanism, democracy.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Григор
Олег Олександрович

Сучасні виміри дипломатії в умовах конфліктних і кризових ситуацій

УДК 165.811:316.652.2
DOI [https://doi.org/
10.24195/2414-9616-2019-2-79-84](https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-2-79-84)

Григор Олег Олександрович,
кандидат наук з державного управління,
доцент,
ректор Черкаського державного
технологічного університету
бульв. Шевченка, 460, Черкаси, Україна

Актуальність дослідження тематики дипломатії очевидна у контексті політичних закономірностей і тенденцій розвитку кожного суспільства. Незалежно від того, йдеться про розвинуті демократії, частково вільні суспільства чи автократії, саме ефективна дипломатія нині формує перспективи та майбутнє цивілізованого співжиття людей. Бути громадянином сьогодні означає обов'язок не лише перед батьківщиною, але й перед глобалізованим світом, пов'язаним мережею спільних труднощів і перспектив. Сучасні міжнародні відносини зазнають глибоких трансформацій, разом з тим змінюється також і багатосторонньо пов'язана дипломатія. Дипломатичні місії, які раніше були основним напрямом діяльності зовнішньополітичних відомств і посольств, у наш складний період суспільно-політичного розвитку реалізуються через велику кількість як державних, так і недержавних альтернативних каналів.

Мета статті – осмислення потенціалу дипломатії як багатостороннього механізму урегулювання конфліктних і кризових ситуацій. Така мета спонукала до ретельного вибору методів дослідження, серед яких центральне місце відводиться моніторингу. Системне відстеження ключових тенденцій та напрямів трансформації дипломатичних відносин також реалізоване завдяки поєднанню філософсько-світоглядних, загальнонаукових підходів, а також спеціальних політологічних методів пізнання феномену багатосторонньої дипломатії. Загальна логіка наукового дослідження побудована на принципах науковості, об'єктивності, системності, плюралізму, послідовності, концептуальності, єдності теоретичного та історичного та історичного пізнання. Емпіричну основу для подібних висновків склали також аналітичні матеріали та матеріали преси, опубліковані в Україні та присвячені тематично близькій проблематиці. Результати дослідження передусім пов'язані з аргументованим доведенням думки про розширення доступу до дипломатії винятково широкого кола суб'єктів політики – від найвищого рівня лідерства, управлінців, політичних менеджерів до громадських ініціативних груп та активістів, журналістів, представників академічних інституцій, зрештою і регіональних еліт, лідерів місцевого самоврядування, пересічних громадян. Сучасний розвиток міжнародних відносин пов'язаний з глобалізаційними перетвореннями, виходом на світову арену недержавних учасників політичних процесів, що ставлять перед дипломатією завдання її активнішого залучення в процес розбудови нового світового порядку. Силкові практики вирішення міжнародних проблем виявляються все менш дієвими, особливо небезпечними, загрозливими для суспільно-політичного розвитку. Такий сучасний контекст зобов'язує осмислювати дипломатію як багатосторонній, ефективний шлях урегулювання конфліктних і кризових ситуацій між народами.

Ключові слова: дипломатія, багатосторонні міжнародні відносини, політика, глобалізація, конфлікт, криза, культура.

Вступ. Сучасна дипломатія суттєво змінилася під впливом численних чинників. Їх ми розглядали у наших попередніх дослідженнях, тут спробуємо детальніше поглянути на власне можливості дипломатії як частини динамічного політичного процесу, природно сповненого конфліктів, суперечностей і навіть кризових тенденцій. Політика й економіка багатьох держав нині взаємозалежно відбивається на глобалізаційних процесах. У сучасних міжнародних резолюціях, аналітичних доповідях, наукових семінарах, публічних дискусіях, журналістських розслідуваннях все частіше йдеться про низку зацікавлених сторін, що як частина соціально-економічного життя вже не можуть залишатися осторонь міждержавних відносин, світових суспільно-політичних процесів і навіть планетарних зрушень.

Інтереси, які впливають на політичну ситуацію у сучасному глобалізованому та дигіталізованому

світі, лежать одночасно у декількох площинах та ще більшою мірою потребують дипломатичних ресурсів. Нашу увагу все більше привертає дипломатичний потенціал вирішення політичних суперечностей. Природа політичного завжди конфліктна, але якщо до Першої світової війни дипломатична діяльність мислилася, головним чином, як двосторонні обміни посольськими місіями, то ХХ століття привнесло нову якість дипломатії – багатосторонній вимір. Сьогодні ж йдеться не просто про участь у переговорних процесах, регулювальних місіях чи міжнародних обмінах понад двох сторін, але й суттєве оновлення можливостей розв'язання проблемних питань, досягнення консенсусних рішень із залученням інноваційних технологій та цифрових засобів.

В обговоренні конфліктних і кризових ситуацій на міжнародній арені з'являється все більше гравців, а разом з ними й привносяться нові практики сус-

пільно-політичної взаємодії. З одного боку, це ускладнює дипломатичний процес, з іншого – формує все більше альтернативних візій взаємного порозуміння, все більше каналів для співучасті у колективному прийнятті глобально важливих рішень.

Метою дослідження є осмислення дипломатії як багатостороннього, складного та ефективного механізму розв'язання конфліктів у сучасному світі та спрямування кризових суспільно-політичних ситуацій у конструктивне русло. Відповідно, завданнями є – дослідити вплив процесів глобалізації на перебудову міжнародних відносин, зокрема, зробити аналіз ролі недержавних учасників міжнародної взаємодії; визначити потенціал дипломатії як багатостороннього та одного з сучасних чинників пом'якшення криз і вирішення конфліктів у сучасному світі; описати сучасні специфічні різновиди дипломатії, такі як «віртуальна» й іміджева дипломатія, медіа- і твітер-дипломатія.

Методи дослідження. Дослідження окреслених мети та завдань базується на сукупності філософсько-світоглядних, загальнонаукових принципів і підходів, спеціально-наукових методів пізнання феномену багатосторонньої дипломатії. Особливості предмету аналізу та загальна логіка наукового дослідження зобов'язують до дотримання принципів науковості, об'єктивності, діалектичності, системності, плюралізму, послідовності, концептуальності, єдності теоретичного та історичного в пізнанні. Особливе значення для осмислення особливостей відносно нового майданчику (всесвітньої мережі) розвитку дипломатичних відносин відіграв метод моніторингу, за допомогою якого досліджується феномен розширення доступу до міжнародних відносин – від найвищого рівня лідерства, громадських ініціатив, журналістів, представників академічних інституцій до пересічних громадян та лідерів місцевого самоврядування.

Загалом важливо чіткіше вести мову й про результати цього дослідження, які конкретизуються у детальному розгляді багатоаспектних дипломатичних відносин крізь призму сучасних їх форм та різновидів. Принципово важливо, на наш погляд, що до вказаної проблематики прикута увага не лише західних і вітчизняних академічних кіл, але й журналістів, медіа-представників, експертів, аналітиків в Україні. Їх позиції цікаві саме як предмет наукового дослідження. Отже, послідовний аналіз їх матеріалів [див. напр. 3; 5; 6] склав емпіричну основу нашого дослідження.

Основні результати дослідження. Для того, щоб з'ясувати потенційні можливості дипломатії для вирішення кризових чи конфліктних ситуацій у політиці, а тим більше – для розбудови консенсусного світу глобальних відносин – важливо підкреслити той факт, що у другій половині ХХ ст. суттєво змінилися форми багатосторонньої дипломатії, зокрема, розширився арсенал та напрями

цих форм. Схоже на те, що цей процес продовжується і в наш час, тобто дипломатія суттєво урізноманітнюється.

У минулому дійсно знаковими для світу були Вестфальський 1648 р., Карловицький 1698–1699 рр., Віденський 1815 р. та інші конгреси. Ці історичні форми переговорного процесу в рамках різних конгресів досі важливі для міждержавного порозуміння, але сучасні формати значно динамічніші та розмаїті. Про них практично щоденно зі ЗМІ може дізнатися майже кожен житель планети. Дипломатичні зусилля широко висвітлюються державними структурами, стають зрозумілішими для широкого загалу.

Загальновідомі сучасні виміри дипломатії, яка провадиться в рамках міжнародних універсальних (ООН) і регіональних (ЄС, ОБСЄ, ЛАД) організацій, конференцій, комісій тощо. Подібні дипломатичні заходи переважно концентруються навколо тієї чи іншої проблеми (наприклад, Паризька конференція з питань В'єтнаму, Спільна комісія з урегулювання конфлікту в Південно-Західній Африці). На найвищому рівні часто (у відповідь на актуальні виклики) або з певною регулярністю (системно) організовують багатосторонні зустрічі (наприклад, зустрічі лідерів країн так званої «великої вісімки» провідних країн світу). Цікавим є і формат діяльності посольств окремих держав. Як приклад можна навести налагоджену взаємодію між американськими дипломатами і дипломатичними представниками інших країн.

З цього приводу знаходимо влучні думки у Г. Кіссінджера, який переконує, що у наш час вестфальський порядок переживає системну кризу, перегляд, хоча належної альтернативи для нього досі не знайдено. Принцип невтручання у внутрішні справи інших країн порушується головними міжнародними гравцями – США, Росією, Китаєм, та багатьма європейськими державами [4, с. 1–17]. Одночасно саме на основі згаданих аналітиком ідей гуманітарної інтервенції або втручання в рамках всесвітньої юрисдикції розвиваються нові формати міжнародного співробітництва у політиці.

Очевидно, що саме зміна форматів дипломатії дозволяє сучасним дослідникам все частіше вживати термін «багатостороння дипломатія» та «багатосторонні перемови». Йдеться про перегляд ряду важливих характеристик дипломатичної практики. Це не просте збільшення кількості сторін у ході обговорення проблеми, але принципове ускладнення загальної структури інтересів, зростання можливостей для об'єднання, формування союзів, коаліцій, форумів. На міжнародних перемовинах, як слушно зауважують фахівці, майже завжди виникає ціла низка організаційних, процедурних, технічних проблем (наприклад, погодження порядку денного перемов, місця їх проведення, опрацювання та ухвалення рішень, головування

на форумах, розміщення делегацій, забезпечення їх необхідними умовами для роботи, копіювальною та іншою технікою, автотранспортом тощо). Це, з одного боку, засвідчує урізноманітнення дипломатичного ресурсу для вирішення конфліктів у політиці, а з іншого – спричиняє бюрократизацію переговорного процесу, особливо такого, де права здійснюються в рамках міжнародних організацій [2, с. 24].

Формати оновлюються не лише заради залучення ширшого кола учасників чи апробації нових практик перемовин. Сучасний вимір дипломатії – у її можливості розставляти більшу кількість акцентів на порядку дня глобального розвитку, тобто охоплювати більшу кількість проблем, актуалізувати ширше коло питань для дискусій та пошуку шляхів їх вирішення. Глобалізація, поглиблення суспільно-політичних зв'язків, оновлення умовних «майданчиків» для міждержавних комунікацій розширюють можливості передусім для дипломатії на високому та найвищому рівнях, коли дійсно кардинальні рішення з найактуальніших проблем людства дозволяють змінювати міжнародну ситуацію, долати кризові явища, зближувати конфліктні сторони.

Перед дипломатією початку XXI століття формується ряд нових проблем. Серед найактуальніших – збалансування суспільно-політичних інтересів, вирішення міжнародних конфліктів, внесення раціональних важелів кризових ситуацій. Йдеться й про відповідні похідні проблеми – це і гуманітарне втручання у конфлікти, і перебудова міжнародних організацій, і так званий примус до миру. У сучасних наукових працях, політичній аналітиці та публіцистиці актуалізовано навіть окреме поняття – «кризова дипломатія». Тобто все ширше осмислюється потреба у такій діяльності різних суб'єктів політики, що спрямовується на опрацювання напруженості, криз, конфліктів, суперечностей у суспільствах, народах, світі.

Оновлення проблемного поля дипломатії дозволяє також звернути увагу на відповідні поняття, які з'являються в офіційному дискурсі міжнародних відносин. Зокрема, нашу увагу привертає так звана «превентивна дипломатія», що вперше прозвучала в доповіді «План для досягнення миру...» («An Agenda for Peace. Preventive diplomacy, peacemaking and peace keeping») колишнього Генсека ООН Б. Бутроса-Галі на Генеральній асамблеї ООН (17 червня 1992 р.). Загалом поняття з'являється у зв'язку з осмисленням миротворчої діяльності ООН. Причому і розвинуті демократії, і частково вільні суспільства, і автократії однаково в наш час залежать від ефективної дипломатії, яка формує перспективи цивілізованого співжиття людей. Бути громадянином сьогодні означає не лише обов'язок перед батьківщиною, але перед глобалізованим світом, пов'язаним мережею спільних трудно-

щів і перспектив. Це не лише вміння розв'язувати суперечки, але попереджати їх, створювати умови для уникнення гострих протистоянь.

Між тим, поступово актуалізується і військовий аспект превентивної дипломатії. На цьому справедливо наголошують і дипломати, і дослідники, адже йдеться про значимий обмін інформацією військового призначення, навчання з інформаційних операцій, розбудову запобіжних систем від несанкціонованого втручання в автоматизовані системи управління військами та військовою технікою, відновлення демократичних основ у посткризовий період тощо. Інформаційний вимір превентивної дипломатії передбачає аналіз складних даних про наявні або потенційні проблеми, рекомендації для прийняття рішень на рівні Ради Безпеки ООН, поширення ідеї толерантності, порозуміння, культури миру, демократичної співпраці в міжнародних відносинах. Дослідники наголошують, практика діяльності ООН із застосування заходів превентивної дипломатії показала потенціал глобальної безпеки і сталого миру, а також чіткіше окреслила проблеми інформаційної безпеки на рівні міжнародних універсальних, міжурядових регіональних організацій та національних інститутів [1].

Асиметричність сучасних суспільно-політичних конфліктів, їх (не)конвенційний характер, різний ступінь інтенсивності зобов'язують переглядати також можливості застосування сили міжнародними гравцями.

Тут цікавими видаються такі міркування про економічну дипломатію: як офіційну діяльність спеціальних органів зовнішніх відносин зі здійснення цілей і вирішення завдань зовнішньої політики держав; як захист прав та інтересів держав за кордоном; як інструмент зовнішньоекономічної політики країни в контексті загальносвітових тенденцій економізації зовнішньої політики [6]. Саме соціально-економічний вимір дипломатії покликаний сприяти рівним і недискримінаційним умовам у міжнародній торгівлі, кваліфікованій допомозі у закордонних дипломатичних установах; розбудові мережі контактів з ключовими державними і приватними центрами прийняття рішень; розв'язанню інвестиційних і ділових спорів, питань компенсації тощо.

Водночас йдеться і про глибше розуміння вже згаданої вище концепції превентивної дипломатії. Нашу увагу у цьому контексті привертають напрацювання американського дослідника М. Лунде, який під превентивною дипломатією розуміє комплекс дій окремої держави, спрямованих на недопущення агресії, погрози з боку іншого актора міжнародних відносин, а також своєчасне попередження дій іншої сторони, які можуть становити загрозу для національних інтересів держави. Підкреслимо, що саме у цих підходах проблема осмислюється з позицій невійськових та військових (прямих та

непрямих) елементів. Серед невійськових елементів традиційно згадуються переговори, санкції, ультиматуми, розвідування, співробітництво з союзниками тощо. Військовими ж елементами вважаються демонстрація сили, стратегічні сили, такі як ядерна зброя, система ПРО, а також власне елементи прямого застосування жорсткої сили (превентивне розгортання сил, операції з примусу до миру, превентивна присутність, сили швидкого реагування) [9]. Загалом для превентивної дипломатії однаково важливий як ступінь реалізованості політичних, економічних, військових цілей, так і відповідність реалізованих цілей умовній вартості здійснення такої дипломатії.

Нові виміри дипломатії, які сприяють порозумінню, – це також нові комунікаційні можливості співпраці у глобалізованому світі. Це, вочевидь, найновіше та найменш досліджене питання багатосторонньої дипломатії, яке передбачає осмислення ролі міжнародних акторів у сучасному інформаційному суспільстві, світі цифрових технологій, соціальних мереж.

Отже, досить перспективними видаються такі напрями дипломатичної діяльності, як іміджева дипломатія та медіа-дипломатія. Якщо перша сучасними дослідниками визначається, як діяльність держави зі створення позитивного образу держави, просування національних інтересів, формування цілісного бачення мети й основних завдань зовнішньої політики країни, а також бажаної думки світової громадськості, то медіа-дипломатія увиразнює таку діяльність, конкретизує. Зокрема, вона передбачає провадження зовнішньої політики держави за допомогою використання медіа-простору, тобто цілеспрямоване інформування міжнародної громадськості, підтримка освітніх, культурних, інформаційних контактів з іншими народами. Побуває і такий термін, як «віртуальна» дипломатія. Для неї не потрібні прямі контакти, а достатньо лише електронних пристроїв, які цілком можуть забезпечити певний рівень налагодження соціально-економічних, культурних чи політичних відносини. Отже, сучасні інформаційні технології досить спрощують можливості пошуку шляхів порозуміння, залагодження кризових ситуацій або ж навіть певного розв'язання конфліктів.

Природно, що ці маловідомі формати і технології міждержавної комунікації досі викликають багато запитань. Зокрема, порівняно новий феномен глобалізованого світу – віртуальна дипломатія – вимагає з'ясування та встановлення певних правил, деяких законів та закономірностей у цій галузі. Західні дослідники особливо детально вивчають проблематику, чому, зокрема, й присвячені окремі дослідження. До прикладу, у книзі «Віртуальна дипломатія. Дипломатія цифрової епохи» сучасні інформаційні системи мисляться саме як механізми підтримки переговорів і переговорного процесу [7].

Таким чином, віртуальна дипломатія визначається, як дипломатія сучасних інформаційних та комунікаційних технологій, що розвивають і можливості прийняття рішень, і координацію, і комунікацію зовнішньополітичних установ.

Водночас, коли йдеться про оновлення методів, технологій, загалом інструментарій інформаційного впливу на світову громадськість, особливе місце останніми роками відводиться твітер-дипломатії. Це така революційна форма віртуальної дипломатії, що змогла забезпечити доступ політиків до найширшої аудиторії, а також охопити всі рівні політики: найвищий рівень лідерства (військові та політичні керівники, а також офіційні дипломати); середній рівень (громадські активісти, журналісти, представники академічних інституцій); нижчий рівень (пересічні громадяни та лідери місцевих громад). Можливості твітер-дипломатії особливо цінуються у сучасному публічному просторі, зокрема, аналізуючи саме матеріали медіа, можна помітити зростання ролі цієї мережі у висвітленні криз та труднощів світу XXI століття. Твітер-дипломатія розглядається у її перевагах, зокрема, застосуванні характерно інших засобів (соціальних медіа, інтернет-телефонії, відео-каналів), а також у доповненні, поліпшенні, прискоренні та загалом розширенні рамок традиційних дипломатичних відносин [5].

Сучасні медіа-експерти також застерігають від ігнорування цієї нової форми дипломатичних відносин, що може призвести і до затримання у процесах демократизації, політичної модернізації країни, і до міжнародної ізоляції країн. Відсутність дипломатичних місій у сучасних соціальних мережах – це також і свідомо відмова від співучасті в розбудові моделі майбутньої архітектури світу [3].

Зарубіжні експерти загалом ведуть мову про інтенсивне поширення е-дипломатії, яка розвиває взаємозв'язки в усьому світі, дозволяє дипломатам розбудовувати власні системи електронних комунікацій із закордонними підрозділами, посольств із консульствами тощо. Цей специфічний комплекс вертикальних та горизонтальних цифрових зв'язків об'єднує та забезпечує координацію роботи різних міжнародних суб'єктів політики [8].

Загалом нову загальнопланетарну реальність формують нові виміри дипломатії, які урізноманітнюють передусім нові актори політики, а також привнесені ними нові проблеми, оновлені формати і ресурси взаємодії. Важливими у цьому контексті вбачаються такі напрями розвитку дипломатії, як майстерне поєднання окреслених технологій, можливість узгоджувати традиційні та інноваційні дипломатичні зусилля, їхні перспективи на шляху пошуку та досягнення компромісів.

Висновки. Аналіз окремих матеріалів сучасних медіа, аналітичних документів та науко-

вих досліджень, у центрі уваги яких актуальні загрози і виклики дипломатії, дозволяє зробити взаємопов'язані висновки. Загалом простежується розширення можливостей гарантувати надійну безпеку кожному члену міжнародної спільноти, розвивати ефективні глобалізаційні зв'язки, а також проектувати перспективи сталого співробітництва та консенсусного співжиття у світі. І хоча локальні конфлікти, зокрема й українські геополітичні реалії, досить суперечливі, експертні прогнози щодо багатосторонньої дипломатії достатньо позитивні. Їх підсумуємо у таких чотирьох позиціях:

1. У другій половині ХХ ст. можливості дипломатії для вирішення кризових чи конфліктних ситуацій у політиці, а також для розбудови консенсусного світу глобальних відносин загалом розширюються. Пов'язане це зі зміною форм багатосторонньої дипломатії, зокрема, збагаченням арсеналу та напрямів цих форм. Дипломатія суттєво урізноманітнюється в рамках міжнародних універсальних і регіональних організацій, конференцій, комісій, багатосторонніх зустрічей тощо.

2. Формати дипломатії оновлюються і заради залучення широкого кола суб'єктів, і задля апробації нових практик перемовин, і, найважливіше, для охоплення більшої кількості проблем на порядку дня глобального розвитку. Модернізація умовних «майданчиків» для міждержавних комунікацій – це також пошук складних рішень з найактуальніших проблем людства, що дозволяють змінювати міжнародну ситуацію, долати кризові явища, зближувати конфліктні сторони.

3. Неконвенційний характер, асиметричність сучасних суспільно-політичних конфліктів, різний ступінь їх інтенсивності – все це зобов'язує дипломатичні місії також переглядати можливості застосування сили. Тут однаково важливі перспективи і культурної, і економічної дипломатії, розуміння превентивної дипломатії у сукупності її невійськових та військових (прямих та непрямих) елементів.

4. Нові комунікаційні можливості співпраці у глобалізованому світі вбачаються й у модернізації інструментів дипломатичних відносин, які потенційно сприяють порозумінню, налагодженню мережових контактів, обмінам. У сучасному інформаційному суспільстві, у світі цифрових технологій та соціальних мереж особливий інтерес викликають такі напрями дипломатичної діяльності, як іміджева дипломатія, медіа-дипломатія, «віртуальна» дипломатія, твітер-дипломатія, е-дипломатія. Загалом узгодження цих понять у сучасній політології, а також моніторинг позитивних та негативних наслідків відповідних практик заслуговують окремого вивчення. Це найменш досліджене питання багатосторонньої дипломатії потребує

подальшої уваги науковців, а також може бути перспективним предметом осмислення у контексті ключових функцій і напрямів українських дипломатичних місій у ХХІ столітті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Галі Б. Порядок денний для миру. Превентивна дипломатія, миротворчість і підтримання миру. Нью-Йорк, ООН, 1992. 500 с.
2. Гуменюк Б. Дипломатія доби глобалізації: нові виклики та завдання. *Світогляд*. 2009. №1. С. 23–33.
3. Зленко А. Переосмислюючи зовнішню політику України: важкий шлях до досягнення консенсусу. *Дзеркало тижня. Україна*. № 6. 19 лютого 2010. URL: http://gazeta.dt.ua/POLITICS/pereosmyslyuyuchi_zovnishnyu_politiku_ukrayinivazhkiy_shlyah_do_dosyagnennya_konsensusu.html (дата звернення: 15.04.2019).
4. Киссинджер Г. Нужна ли Америке внешняя политика? Москва, 2002. 416 с.
5. Літра Л. Твітер-дипломатія: Як новітні технології можуть посилити міжнародні позиції України? URL: http://iwp.org.ua/img/policy_brif_l_0.1_23_ok.pdf (дата звернення: 10.04.2019).
6. Щодо шляхів вдосконалення організації роботи в галузі економічної дипломатії: стратегічні аспекти: Аналітична записка. Інститут стратегічних досліджень. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/975/> (дата звернення: 09.04.2019)
7. Grech O. Virtual Diplomacy. *Diplomacy of the Digital Age*. University of Malta, 2006. P. 37. [Cited 2-Apr-2012] URL: <http://uscpublicdiplomacy.org/pdfs/Grech.pdf> (дата звернення: 16.04.2019)
8. Leading Through Civilian Power: Quadrennial Diplomacy and Development Review (2010). The State Department of the United States of America [Online]. URL: <http://www.state.gov/documents/organization/153108.pdf> (дата звернення: 13.04.2019)
9. Lunde M. Undertaking preventive diplomacy URL: <http://www.foreignaffairs.com/articles/51214/michael-s-lunde/undertaking-preventive-diplomacy> (дата звернення: 15.04.2019)

REFERENCES:

1. Hali, B. (1992). *Poryadok dennyy dlya myru. Preventyvna dyplomatiya, myrotvorchist' i pidtrymannya myru* [An agenda for peace. Preventive diplomacy, peacemaking and peacekeeping]. New-York, OON. 500 p. [in Ukrainian].
2. Humenyuk, B. (2009) *Dyplomatiya doby hlobalizatsiyi: novi vyklyky ta zavdannya* [Diplomacy of Globalization: New Challenges and Challenges]. *Svitohlyad*. №1. P. 23–33. [in Ukrainian].
3. Zlenko, A. (2010). *Pereosmyslyuyuchy zovnishnyu polityku Ukrayiny: vazhkyu shlyakh do dosyahnennya konsensusu*. [Re-thinking the foreign policy of Ukraine: a difficult path to reaching consensus]. *Dzerkalo tyzhnya. Ukrayina*. No. 6. Retrieved from: http://gazeta.dt.ua/POLITICS/pereosmyslyuyuchi_zovnishnyu_politiku_ukrayinivazhkiy_shlyah_do_dosyagnennya_konsensusu.html [in Ukrainian].
4. Kissindzher, G. (2002). *Nuzhna li Amerike vnesnyaya politika?* [Does America need a foreign policy?] Moscow. 416 p. [in Russian].

5. Litra, L. (2009). Tvider-diplomatiya: Yak novitni tekhnolohiyi mozhut' posylyty mizhnarodni pozytsiyi Ukrayiny? [Twitter-Diplomacy: How New Technologies Can Strengthen Ukraine's International Position?] Retrieved from: http://iwp.org.ua/img/policy_brif_l_0.1_23_ok.pdf [in Ukrainian].

6. (2012) Shchodo shlyakhiv vdoskonalennya orhanizatsiyi roboty v haluzi ekonomichnoyi dyplomatiyyi: stratehichni aspekty. Analitychna zapyska. [On ways to improve the organization of work in the field of economic diplomacy: strategic aspects: An analytical note. Institute for Strategic Studies]. Retrieved from: <http://www.niss.gov.ua/articles/975/> [in Ukrainian].

7. Grech, O. (2006). Virtual Diplomacy. Diplomacy of the Digital Age. University of Malta, 2006. P. 37. [Cited 2-Apr-2012] Retrieved from: <http://uscpublicdiplomacy.org/pdfs/Grech.pdf> [in English].

8. Leading Through Civilian Power: Quadrennial Diplomacy and Development Review (2010). The State Department of the United States of America [Online]. Retrieved from: <http://www.state.gov/documents/organization/153108.pdf>. [in English].

9. Lunde, M. (2010). Undertaking preventive diplomacy. Retrieved from: <http://www.foreignaffairs.com/articles/51214/michael-s-lunde/undertaking-preventive-diplomacy> [in English].

Modern dimensions of diplomacy in the conditions of conflict and crisis situations

Hryhor Oleh Oleksandrovych

Candidate of Sciences in Public Administration, Associate Professor, Rector of Cherkasy State Technological University
Shevchenko Blvd., 460,
Cherkasy, Ukraine

The urgency of the study of the topic of diplomacy is evident in the context of political patterns and trends in the development of each society. Regardless of whether they are about developed democracies, partially free societies or autocracy, effective diplomacy now shapes the prospects and future of civilized cohabitation of people. Being a citizen today means not only a duty to our homeland, but to globalized world, a network of common challenges and perspectives. Modern international relations undergo profound transformations, however, multilateral diplomacy also changes. Diplomatic missions that used to be the main focus of the activities of foreign policy departments and embassies in our difficult period of socio-political development are implemented through a large number of alternative state and non-state channels.

The purpose of the paper is to comprehend multilateral diplomacy as an effective mechanism for resolving international conflicts and crisis situations. That goal has led to a thorough choice of research methods, among which the central focus is on monitoring. System tracking of key trends and trends in the transformation of diplomatic relations is also realized through a combination of philosophical and ideological, general scientific approaches, as well as special political science methods of knowledge of the phenomenon of multilateral diplomacy. The empirical basis for such conclusions contains analytical materials and materials of the press, published in Ukraine and devoted to a thematically similar problem. The general logic of scientific research is based on the principles of scientific, objectivity, systemicity, pluralism, consistency, conceptuality, unity of the theoretical and historical knowledge. The results of the study are primarily related to the argumentation of the idea of expanding access to diplomacy of a very wide range of policy makers: from the highest level of leadership, managers, political managers, to civic initiative groups and activists, journalists, representatives of academic institutions, eventually and regional elites, leaders of local self-government, ordinary citizens. Consequently, the reorganization of international relations is connected with the processes of globalization, the entry into the world arena of non-state actors of international relations poses to the diplomacy the task of its active involvement in the process of creating a new world order. At the same time, power solutions to international problems are becoming increasingly ineffective, dangerous, threatening for socio-political development. In these conditions, diplomacy is an effective mechanism for resolving international conflicts and crises.

Key words: diplomacy, multilateral international relations, politics, globalization, conflict, crisis, culture.

Dadashova Ramila Bahlul
Omarov Vahid Allahverdi oglu

Training of workers of the public in France¹

UDC 327.57
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-2-85-89>

Dadashova Ramila Bahlul
Ph.D. in Historical sciences, Docent,
Deputy Director for Science
Institute of Caucasus Studies of Azerbaijan
National Academy of Sciences
Huseyn Javid Ave., 115, Azerbaijan, Baku
Omarov Vahid Allahverdi oglu
Ph.D. in Philosophy, Docent,
Head of Georgian Studies Department
Institute of Caucasus Studies of Azerbaijan
National Academy of Sciences
Huseyn Javid Ave., 115, Azerbaijan, Baku

IPAG and the National CPAG conference from 28 institutes (Conférence Nationale des Directeurs) are coordinated with the universities and political research institutes and work in all areas, including abroad. The contract signed between the employee and appropriate authority reflects functions of the employee, duration of the qualification period, quality which need to be got, and preparation which needs to be carried out. The qualification period is a part of total or partial working hours, and training is provided after the consent of the officer. The highest public administration (École Nationale d'Administration (ENA) founded in 1945 trains highly skilled public servants and this school in France differs from other countries in terms of scales of activity and educational programs of high level. From this point of view, it is expedient to study the training program of ENA and to apply it to schools at which frames of public administration in Azerbaijan are created. The academy of public administration under the President of the Azerbaijan Republic is the main scientific and methodical and education center concerning preparation, retraining and professional development of public servants. Preparation of the managerial personnel is successfully carried out in France. Cooperation between Academy and foreign countries, including France, expediently. The academy of public administration under the President of the Azerbaijan Republic can cooperate with School of public administration in Strasbourg, France (École Nationale d'Administration (ENA)) and implementation of five ENA programs in Academy can be of great importance.

Key words: education, institute of management, public servants, training, international program, employee, public administration, Azerbaijan, France.

Studying of experience of public servants in foreign countries is important from the point of view of what experience of the application of the concept of reforms in Azerbaijan. Studying of experience of foreign countries in training allows defining ways of improvement of training of public service in the country and its efficiency. It is undoubted that during the reforms undertaken in this area it is necessary to study various elements of public service of the developed countries according to national peculiarities. For this purpose on the basis of educational programs of School of public administration (Ecole Nationale d'Administration – ENA) studied educational programs of the most influential institution in the field of training of public servants in France, one of the developed European states, and in Azerbaijan, very important scientific results are achieved.

Preparation of cards of management in France.

The French Institute of management training (Instituts de Préparation à l'Administration Générale – IPAG) and the centers of management training (Centres de Préparation à l'Administration Générale – CPAG) work in the field of foreign competitions, practice and training of public servants. Results show the efficiency, relevance, and durability of these medicines [1]. 23 universities, including National Institute of territorial researches in Saint Etienne, are a part of IPAG (Institut National des Études Territoriales – INET) and the Public school of social security (École Nationale Supérieure de Sécurité Sociale – EN3S) which serves for training of leaders

in the field of social protection, the Regional Institutes of health care (Instituts Régionaux d'Administration – IRA) located in the Bastille, Lille, Lyon, Metz, Nantes on Rein, College of sanitary education (École des Hautes Études en Santé Publique – EHESP), the Strasbourg school of public administration (École Nationale d'Administration – ENA), CPAG which completed the work of IPAG in the state administrative frames, includes five political educational institutions operating in Aix-en-Provence, Bordeaux, Grenoble, Lyon and Toulouse.

IPAG and the National CPAG conference from 28 institutes (Conférence Nationale des Directeurs) are coordinated with the universities and political research institutes and work in all areas, including abroad [1]. IPAG and CPAG have the right to appropriate degrees of bachelors and masters, and some of them have international cooperation with other countries. With General management of IPAG and CPAG (Direction Générale de la Fonction Publique) and also with schools of public service (Réseau des Écoles du Service Public), especially with regional institutes (Instituts Régionaux d'Administration) and cooperation is carried out successfully.

How education is provided in public service? Public authorities conduct hierarchical surveys every year. This interview is intended for formation of positions of shots, allowing officials to estimate the skills, to estimate the previous experience (Validation des acquis de l'expérience – VAE), skills and professional knowledge [2]. Anyhow works professionally can benefit by assessment of VAE of the experience got in circumstances on which he works. By results of this assessment, it issues the certificate [3].

¹ The work was supported by the Science Development Foundation under the President of the Republic of Azerbaijan – Grant № EIF/MQM/Elm-Tehsil-1-2016-1(26)-71/06/5.

Before an interview, the appropriate authority prepares the report. This report is transferred to the sending body for the interviewer. Qualification is regulated by all positions of public service (public servants and contractors) [4]. The official can participate in an interview for professionalism assessment on own initiative [4]. The employee has to address the manager for participation in an interview, and he has to report about reception or refusal within two months. The offer has to be proved in case of a deviation [4]. The qualification period can be from 3 to 1 year. The contract signed between the employee and appropriate authority reflects functions of the employee, duration of the qualification period, quality which need to be got, and preparation which needs to be carried out. The qualification period is a part of total or partial working hours, and training is provided after the consent of the officer [4].

Vocational training of public servants covers the following questions:

- assessment which defines compliance of the public servant to new work;
- the decision of human resources department after the Commission of Paritaire (Commission Administrative Paritaire – CAP) [4]; during the qualification period, the official can use all vacancies (annual vacation, a sick leave, accident at work, etc.) [4].

School of public administration (École Nationale d'Administration (ENA)) and educational programs.

The highest public administration (École Nationale d'Administration (ENA) founded in 1945 trains highly skilled public servants and this school in France differs from other countries in terms of scales of activity and educational programs of high level. From this point of view, it is expedient to study the training program of ENA and to apply it to schools at which frames of public administration in Azerbaijan are created.

The school offers highly skilled courses both for young public servants and for students. One of the basic principles of international cooperation is the encouragement of exchange of the ideas and experience which change between theoretical and practical courses. ENA offers five types of international applications.

1) Short-term international program (Programmes internationaux courts – PIC (ex Cisap)). These international programs represent intensive classes in development, lasting from one week up to four weeks on a concrete subject [6]. Courses are taught in French and carried out in Paris. Some courses are offered every year in the English and Spanish languages. These programs encourage the exchange of national experience. Conferences, seminars, round tables are held. The sphere of coverage of training is focused on Europe and the international community by means of comparative approach [5]. The international program is focused, first of all, on the high-ranking officials of foreign missions, heads of the state enterprises or

representatives of the non-governmental organizations wishing to improve the skills in the concrete area. These programs are open for heads of France. Program terms of use following:

- the public servant, being the public company (with the permission of ENA, the international programs can be open for other candidates);
- master or four-year higher education;
- to have experience not less than three years;
- public government or employer;
- knowledge of French language [5].

Students are accepted as inside, and beyond its limits. The registration fee for the non-French pensioners following:

- 1 400 euros a week;
- two weeks for 2300 euros;
- four weeks for 3700 euros.

Costs of stay fall on the student. The French state scholarship program (which includes registration fees and expenses on accommodation) can be required from the French Embassy. Student's grants can be also paid by the national or international organization, the public organization which proposes the candidate. This grant has to be carried out by the competent authority in France.

Short international access to online applications is provided online, but elections pass through the Embassy of France in each country. Therefore applicants have to fill an application form. The statement for the applicants who came to France should be sent directly to ENA, to the Director of the international relations. The principal is appointed by Council of ministers. The ENA informs the candidates selected by election commission through the Embassy of France. Applicants who observe requirements and pay expenses on journey, accommodation, insurance and registration, are registered during a certain period of time [5].

2) Long-term international program (Cycle international long – CIL). The program will last from 14 to 16 months. One of three programs offered ENA can be continued in one of the master programs. Master programs: public service, European public affairs, and public institutions [8].

CIL allows to deepen the European data and to get acquainted with the leadership of France [7]. Foreign citizens with French citizenship cannot file documents there. The long-term international program (14 months 2 months) is intended for young foreign public servants or public servants and, in some exceptional cases, for those who live in France. This program, first of all, allows them to make use of 4-month experience, mainly with officials of ENA (Formation Initiale-Fi), especially on the international or territorial issues [7].

The curriculum looks as follows: Within the first month of training in Strasbourg in September modern France, its principles, problems, and work of the French government is given. 4 months (Octo-

ber – January) are spent for development of specialty of the student (the central or non-central office, the state operator, the international organization). Together with 4-month holiday students study nine-months (February – October) training. An additional course is conducted for those who want to write and defend the master dissertation within 2 months (November and December) [7]. The training will include the international diploma under the name “Cycle international long”, parallel public service (Master 2 professionnel en Administration publique générale), the European public affairs (Master 2 professionnel Affaires publiques européennes / Action publique en Europe) diplomas of graduates of the 2nd stage (Master 2 professionnel en Communication des institutions publiques).

The lectures CIL cover the next lectures:

- management of human resources, management, and public innovative initiatives,
- economy and public finances;
- state policy and territorial questions;
- European and international problems.

Entrants admission to this international program include:

- to be an official, state official or, in exceptional cases, the professional project in public service for the benefit of the country;
- to have a degree of the master or an equivalent of phase 1;
- to be a responsible public servant or the state official;
- excellent knowledge of French at the oral and written levels;
- well knowledge of the English language;
- to respond to the chosen tests organized by the school;
- Lack of French citizenship [7].

In spite of the registration fee, training free. The cost of a grant and experience depends on the student. These are 1400 euros a month. The grant can be also requested in the Embassy of France and also in the national or international organization, the public or private organization or the government providing the candidate. The registration fees in the master program are as follows: ENA is obliged to pay 500 euros for students who want to visit one of three master programs. Besides, the corresponding university fee (about 260 €) is paid [7].

3) Program of the international period of development (Cycle international de perfectionnement – CIP). This program is taught within 8 months. It is authorized to experience high-ranking officials to get acquainted with all aspects of public administration in France and Europe. At the initial stage, preference is given to comparative approaches by an association of experience and knowledge, and at a three-month stage public servants are trained according to the program of professional development (Cycle

supérieur de perfectionnement des administrateurs – CSPA) and a cycle of integration of employees (Cycle d'intégration des officiers – CIO). Foreign citizens with French citizenship cannot apply for the international specified program [9].

The program is divided into the next periods:

- within 11 weeks students will study bases of geopolitical problems in modern France and Europe, their situation in the world;

- 6 weeks experience of management. That is students do practical training in any public institution of France; places of training are various (the central and regional offices, prefectures, local authorities, public institutions, etc.);

- 13 weeks are taught in “A cycle of completion of administrative correction” (Cycle supérieur de perfectionnement des administrateurs – CSPA) and “A watch cycle for officials” (Cycle d'intégration des officiers – CIO); this period was aimed at the development of knowledge, the analysis, predictability;

- by results of a course the international diploma of the international development in public administration (Cycle international de perfectionnement) is issued; one of the following master specialties can be provided the 2nd stage of the master on comparative management and public administration (Master 2 professionnel Administration comparée et gestion publique – ACGP); the 2nd stage of the master in the field of public administration and international relations [9].

Conditions for revenues to a course following:

- public servant, public official;
- to have the diploma of public service of the 1st degree or the equivalent diploma;
- excellent knowledge of French language at the oral and written levels;
- knowledge of English language;
- the answer to the selective tests organized by the school (ENA) [9].

Each student has to pay 4000 euros for training. Pensions and training are 1 400 euros a month paid by the pupil. The French Embassy can also demand a grant from the national or international organization, the public or private organization, or from the government providing the candidate. Additional 260 euros have to be paid to look at the master's course. Grants from the French government are free from university contributions [9].

4) The international program of institutes of regional government (Cycle international des IRA-CiIRA). He prepared for public service in five cities of France – the Bastille, Lille, Lyon, Metz, and Nantes within 8 months (September-April). IRA carries out five main objectives: initial training of the state heads. Continuous training of the French citizens or foreign officials, holding competitions on access to IRA, an integration educational class, the international cooperation in the sphere of public administration. The international program of Regional Institute of manage-

ment is intended for public servants who are winners of the competition IRA. The program includes public service culture, employee rights, and duties; ethical behavior rules, values, personnel management, the role of staff in social activities, the basics of communication, operative management, etc. are taught.

The following conditions are necessary for revenues to a course:

- public servant, public official;
- to have the diploma of public service of the 1st degree or the equivalent diploma;
- to have business experience;
- excellent knowledge of French language at the oral and written levels;
- response to the joint selective ENA/IRA tests covering knowledge of the French control system and the European organizations [10].

CIRA is implemented in the following stages.

– The initial stage is 6 months (September-February). This stage includes 4 months of training and 7 years of experience in management. Knowledge and basic skills, the culture of social service, methods of public administration and the corresponding skills of management are taught for the performance of institutional administrative tasks within four months of training (September/October, then January/February).

– Experience of 7 weeks (November/December) is carried out in any public institution in France. Places of training are various (the central and regional offices, prefectures, local authorities, public institutions, etc.). The place of practice is defined by the listener and his professional career.

– Deepening of a phase (March-April). This stage is an increasing knowledge stage, the general for all cadets. The maintenance of courses is focused on one of the following professions: the centralized management, Territorial Department of the state, school and university of management.

CIRA provides the certificate confirming completion of training at the end of the training period.

Training cost in CIRA is 4 000 euros. The student bears responsibility for the payment of grants and expenses on experience. Grants can be required from Service of the culture of Embassy of France (Service de Coopération et d'Action Culturelle - SCAC) and also from the national or international organization, the public or private organization or the candidate proposed by the government [10].

5) The master program "European Government and Management" (Master Européen de Gouvernance et d'Administration – MEGA). MEGA is the French-German program of continuous training of public servants. To develop modern methods of management within the European and international cooperation, to create the European network of well-prepared leaders. On the occasion of the 40th anniversary of the Élysée contract in 2003 German Chancellor and the president of the French Republic expressed desire to

create the new joint program of training in the government, and in 2005 – the European master program for the government and management (MEGA) In view of the needs of managers and staff of social services, MEGA introduces the 14-day four-day educational module, the module of distance learning and nine-week experience. The degree of the master is financed in common by the partner universities and gets financial support from the French-German University [11].

The academy of public administration under the President of the Azerbaijan Republic is the main scientific and methodical and education center concerning preparation, retraining and professional development of public servants. Preparation of the managerial personnel is successfully carried out in France. Cooperation between Academy and foreign countries, including France, expediently. The academy of public administration under the President of the Azerbaijan Republic can cooperate with School of public administration in Strasbourg, France (École Nationale d'Administration (ENA)) and implementation of five ENA programs in Academy can be of great importance. High level of scientific and practical skills of the employees working in public administration is very important for the further development of our state. For this purpose, it is desirable that the staff of the central public authorities in Baku and also public authorities in regions held seminars, training, conferences, trained in the knowledge of our country and also the position of our country in the world. In the course of training it is important to train in the culture of public service, the rights and duties of personnel, rules of ethical behavior, values, human resource management, and a role of personnel in public work, to communication bases, operational management. Carrying out an experiment has to be carried out in any public authority (Presidential Administration, Milli Majlis, executive authorities, etc.), Depending on the activity of the listener. Various types of educational modules have to be defined according to personnel working conditions. Along with various training programs and courses, the Academy can organize student's exchanges, conferences, annual professional meetings, the international projects and annual competitions in topical issues of public administration.

LITERATURE:

1. Les instituts de préparation à l'administration générale IPAG et les centres de préparation à l'administration générale CPAG14/08/2018. URL: <https://www.fonction-publique.gouv.fr/score/preparations-aux-concours/instituts-ipag-et-centres-cpag> [in French].
2. Entretien de formation dans la fonction publique d'État (FPE) 23.04.2018. URL: www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F20094 [in French].
3. Validation des acquis de l'expérience (VAE) 01.01.2019. URL: www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F2401 [in French].

4. Période de professionnalisation dans la fonction publique d'État (FPE) 05.12.2018. URL: <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/F2749> [in French].

5. Programmes internationaux courts – ex Cisap (1 à 4 semaines). URL: <https://www.ena.fr/Formation-continue/Programmes-Internationaux-et-d-approfondissement/Programmes-internationaux-courts-ex-Cisap> [in French].

6. Programmes Internationaux et d'approfondissement. URL: <https://www.ena.fr/Formation-continue/Programmes-Internationaux-et-d-approfondissement> [in French].

7. Cycle international long (CIL – 14 mois à 16 mois). URL: <https://www.ena.fr/Formation-continue/Programmes-Internationaux-et-d-approfondissement/cil> [in French].

8. Masters du CIL. URL: <https://www.ena.fr/Formation-continue/Programmes-Internationaux-et-d-approfondissement/cil/Masters-du-CIL> [in French].

9. Cycle international de perfectionnement (CIP – 8 mois). URL: <https://www.ena.fr/Formation-continue/Programmes-Internationaux-et-d-approfondissement/cip> [in French].

10. Cycle international des IRA (CiIRA – 8 mois). URL: <https://www.ena.fr/Formation-continue/Programmes-Internationaux-et-d-approfondissement/cilIRA> [in French].

11. Master Européen de Gouvernance et d'Administration (MEGA). URL: <https://www.ena.fr/Formation-continue/Masters-et-Masteres/Masters-professionnels-organises-avec-des-universites-partenaires/MEGA> [in French].

Навчання громадських працівників у Франції

Дадашова Раміля Бахлул

доктор філософії з історичних наук,
доцент,
заступник директора з наукової роботи
Інституту досліджень Кавказу
Національної академії наук Азербайджану
пр. Гусейна Джавіда 115,
Баку, Азербайджан

Омаров Вахід Аллахверді оглу

доктор філософії з філософських наук,
доцент,
завідуючий відділом Грузізнавства
Інституту досліджень Кавказу
Національної академії наук Азербайджану
пр. Гусейна Джавіда 115,
Баку, Азербайджан

Національна конференція директорів IPAG і CPAG, що складається з 28 інститутів, координується з університетами та політичними дослідними інститутами й діє по всій країні, включаючи весь регіон. У договорі, укладеному між співробітником та відповідним органом, функції співробітника, тривалість кваліфікаційного періоду є частинами повного або часткового робочого часу, а також прописано заходи, вжиття яких необхідне для звільнення співробітника. Школа державного управління, створена у 1945 році, готує висококваліфікованих державних службовців, і ця школа у Франції відрізняється від шкіл інших країн за масштабом діяльності та різними освітніми програмами високого рівня. Отже, доцільно вивчити програму навчання ENA та застосувати її до шкіл, в яких створені структури державного управління в Азербайджані. Академія державного управління при Президенті республіки Азербайджан є основним, науковим, методичним та освітнім центром щодо підготовки, перенавчання та професійного розвитку державних службовців. Підготовка організаторського персоналу успішно виконана у Франції. Співпраця між Академією та зарубіжними країнами, включаючи Францію, є доцільною. Академія державного управління при Президенті республіки Азербайджан може співпрацювати зі Школою державного управління в Страсбурзі, Франція (École Nationale d'Administration (ENA)), а впровадження п'яти програм ENA в Академії може бути дуже важливим.

Ключові слова: освіта, інститут управління, державні службовці, навчання, міжнародна програма, співробітник, державне управління, Азербайджан, Франція.

Lutsyshyn Halyna Ivanivna
Klymchuk Iryna Ihorivna

The problem of dual citizenship for ethnic minorities in Central and Eastern Europe

UDC 327.58:342.718[4–11+4–191.2]
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616-2019-2-90-94>

Lutsyshyn Halyna Ivanivna
Doctor of Political Science,
Professor of the Department of Political
Science and International Relations,
L'viv Polytechnic National University
Metropolitan Andrey Str., 5, L'viv, Ukraine
Klymchuk Iryna Ihorivna
PhD in Political Science,
Assistant at the Department of Political
Science and International Relations,
L'viv Polytechnic National University
Metropolitan Andrey Str., 5, L'viv, Ukraine

The article analyzes the issue of dual citizenship for ethnic minorities in Central and Eastern Europe. Today, many Central and Eastern European countries grant preferential access to citizenship on an ethnic basis, due to regional demographic indicators, in particular, decline in birth rates, high emigration and changes in the ethnic structure of modern states. On one side, the problem of dual citizenship is an important component of international and national law, on the other – it is an essential element of intergovernmental relations policy which affects national and international security.

Ethnic citizenship is viewed by many governments as an important factor in ethno-demographic consolidation, but it can also have unforeseen consequences when co-ethnicity is used by some individuals for personal gain (receiving benefits, welfare, etc.).

It is noted that ethnic groups form a significant part of the population of individual states which have a common history of border relations. The question of dual citizenship in Ukraine is especially relevant for ethnic Hungarians and Romanians in Zakarpattia, Bukovina, Odessa region and Russians in the Crimea. We came to the conclusion that many Ukrainians try to use this case as an additional occasion for work, study and freedom of movement. This situation has led to the spreading of the problem of hidden dual citizenship in certain Ukrainian regions – Crimea, Zakarpattia, Bukovina and destabilization in the socio-political sphere with the transition to threats of the territorial integrity of Ukraine. The study showed that in case of legalization of equivalent dual citizenship, its carriers face the regulations and requirements of two politico-legal systems which often contradict each other. It is stated that there are no generally accepted rules – each country has its own traditions, migration law, citizenship laws. The authors tried to point out both positive and negative sides of proliferation of dual citizenship, in particular, the intensification of interstate relations (Ukraine-Hungary, Hungary-Slovakia, Ukraine-Romania) and stress on controversial and ambiguous aspects of this problem.

Key words: dual citizenship, national consolidation, national policy, ethno politics.

Introduction. Transboundary ethnic groups make up a significant part of the population of many Central and Eastern European countries, and therefore the issue of dual citizenship is relevant and important for modern Hungary, Romania, Slovakia, Serbia, Montenegro and Ukraine. Today, 17 EU states allow dual citizenship, one state (Slovakia) prohibits, 10 states allow in certain circumstances. Since 2010, some countries like Poland, Hungary, Bulgaria, Czech Republic, Latvia, etc. have provided certain advantages on the principle of ethnic origin (visa regime, employment, acquisition of citizenship, etc.) in laws of direct action, for example, “On Foreign Compatriot” (Poles, Slovaks, Czechs, Hungarians, etc.). In order to avoid additional difficulties with dual citizenship, states often have bilateral agreements where the conditions for dual citizenship are clearly prescribed, according to which citizens of dual citizenship in only one state (territory of actual residence) do military service, pay taxes and take part in elections.

The problem of dual citizenship is an important component of international and national law, an essential element of intergovernmental relations policy which affects national and international security. In case of legislative registration of an equivalent dual citizenship its carriers are facing regulations and requirements of two political legal systems which contradict each other. In particular, there are certain disagreements about tax legislation, electoral rights, military service, the right to education, health care,

etc. As practice shows, this problem is relevant for Ukraine today.

The question of dual citizenship has recently been actively discussed by both representatives of the world community and Ukrainian politicians. This problem is dealt with by scientists of various fields – specialists in constitutional law, international law scholars, political scientists, historians, etc. There are no generally accepted rules on dual citizenship adoption – every country has its own traditions, migration law, citizenship laws; every state itself decides who can be considered as its citizen and who is not.

This issue is discussed in a number of works, in particular, in the works of the following foreign scientists: F. Berber, G. Ellinek, P. Weiss, X. Van Penhais, A. Makarova. Among Ukrainian researchers, special attention is paid to the works of such scientists as R. Bedryi, V. Evtukh, Y. Rymarenko, O. Kolomiets, V. Krischenko, A. Kolodiy, A. Kisse, O. Kartunov, etc.

Goal and tasks. The purpose of the article is analyzing the issue of dual citizenship for ethnic minorities in Central and Eastern Europe; studying positive and negative sides of proliferation of dual citizenship and threats, in particular, the intensification of interstate relations (Ukraine-Hungary, Hungary-Slovakia, Ukraine-Romania).

Research methods. Proceeding from the problems of the article, a comparative method is used in the study of traditions, migration law as well as European countries' treaties and laws on dual citizenship.

A special attention is paid to empirical research methods: expert interviews, sociological surveys, studying and analyzing of documents, statistical data.

Results. The practice of application of dual citizenship in Ukraine has a long history, although Ukrainian Constitution establishes single citizenship. In Ukrainian Law “On Citizenship of Ukraine”, passed in 2001, states that Ukrainian legislation on citizenship is based, in accordance with Art. 4 of the Constitution of Ukraine, on the principle of “single citizenship” [2]. In Ukraine, problems with dual citizenship, acquired by a person under certain conditions without personal appeal (automatically), and with responsibility for conscious concealment of dual citizenship, are not regulated.

The views of Ukrainian politicians on the problem of the spreading of dual citizenship are different – some consider it is a positive, modern phenomenon, others – oppose. For example, the leaders of the Opposition Block, in their public speeches, substantiated the advantages of dual citizenship for Ukraine, in particular, they pointed out that dual citizenship would give an opportunity to unite Ukrainians around the world and would contribute to strengthening the influence of Ukraine in the countries of the second citizenship and the success of the European integration process will positively influence the influx of labor resources into Ukraine and the engagement of economic opportunities of the countries of the Ukrainians second citizenship, will facilitate simplification of business for entrepreneurs, improve legal and social protection of Ukrainians abroad [6]. Plenty of Ukrainian politicians, in particular, representatives of the right-wing forces, declare that dual citizenship is a threat for Ukrainian national security, as in some Ukrainian regions, the fourth part of the population can be recognized as neighboring states citizens, and this has its political, legal, national, cultural, etc. consequences. Negative is the fact that dual citizenship significantly inhibits the process of formation of the common national values, nation development priorities and, accordingly, national consolidation of the society.

The question of dual citizenship in Ukraine is especially relevant for ethnic Hungarians and Romanians in Zakarpattya, Bukovina, Odessa region and Russians in the Crimea. European Convention on Nationality is an internationally-legal document adopted by the Council of Europe in Strasbourg in 1997 that regulates the conditions and procedures for the acquisition, loss and restoration of citizenship, the principles of action in case of continuity of States or multiple citizenship. Ukraine ratified the “European Convention on Nationality” in 2006, although it contradicts the Constitution of Ukraine [1].

As O. Kolomiets emphasizes that the issue of dual citizenship the most often arises as a result of:

- birth of a child in a state where the principle of “soil rights” is in force; from parents who have citizenship of the state where the principle of “blood rights”

applies (for example, Argentina – Russia, Brazil – United Kingdom);

- in case of naturalization, if the legislation of the country, the citizenship of which an individual acquires, does not require refusal from the previous one (Spain – Russia, Israel – Ukraine);

- as a result of a woman married to a foreigner, if the legislation of the wife’s country retains her citizenship, and the legislation of her husband’s country gives her its citizenship [4, p. 296–301].

In order to avoid additional difficulties with dual citizenship, states quite often negotiate with each other about bilateral agreements that allow for the conditions under which citizens with dual citizenship in only one state (where they actually reside) do military service and pay taxes. It should be noted that most of the states unwillingly agree with dual citizenship of their citizens. For example, among CIS member-states only Turkmenistan in December 1993 negotiated for the conclusion of a treaty on dual citizenship with the Russian Federation. In nearly ten years, in April 2003, the Russian Federation and Turkmenistan decided to terminate the mentioned agreement.

As of today, insignificant part of the countries allows dual citizenship. In 2010, Romania, Bulgaria and Hungary adopted laws on granting dual citizenship to their compatriots living abroad. According to some sociological researches, every second Ukrainian takes a positive view about the idea of enacting the second citizenship [10]. For Ukrainian to have a Russian, Romanian, Polish or some other state passport is an additional opportunity for work, study and freedom of movement. For example, in Bulgaria with Ukrainian passport, students have to pay twice as much for education than Bulgarian citizens. In addition, in this country with Bulgarian passport, a person can apply for a job in a government agency, buy land, etc. In some countries, citizenship can be bought, for example, the citizenship of Dominica can be bought for 150 thousand dollars. It gives visa-free entry to hundreds of countries for a person with a passport of this country. Regarding phenomenon of hidden (potential) dual citizenship, this, beside legal, is primarily a moral-psychological and national-patriotic problem [7, p. 35].

The majority of the modern developed countries strictly regulate the procedure of acquiring citizenship, which is based on the strategy of preserving ethno-cultural identity of the society and respecting the value of citizenship of own country. Ukrainian scientist V. Crisachenko analyzed the models of establishment dual citizenship on the examples of different states. For example, in the United States, applicants for US citizenship make an Oath of devotion, the basic positions of which are: knowledge of English (official language of the state), that is certified by the swearing the oath in this language; proclamation of devotion to the values of American society, at first, its political and

legal foundations [5, p. 82]. The procedure for granting citizenship in Canada is quite rigid. Although this country accepts about 200,000 immigrants annually, but among other obligatory conditions (for example the absence of criminal liability), there is a requirement for knowledge of the language: English for Canada, and French for Quebec. In addition, immigrants who pretend for a citizenship must have a certain profession, level of education, etc. Similar rigid criteria and requirements are placed to the new citizens and other countries – Australia, New Zealand, etc.

A certain part of the countries actively supports the policy of the so-called primordia list approach – the common ethnic origin of the citizens from different countries and as a result granting of certain preferences and privileges by a specific state to their compatriots abroad (namely ethnic diaspora). Such a policy also includes the possibility of granting dual citizenship not only de facto, but also de jure. Germany is a good example, as all people with German ethnic origin are potentially considered as FRG citizens regardless of their county of residence. After the Second World War Germany began engaging actively in foreign labor (primarily from Turkey), giving migrants the right to permanent residence and preferential conditions for acquiring German citizenship.

Today, analysts emphasize significant changes in German national structure; in particular, they more often predict that from 2010 the correlation in the age group to forty years in the German society will change in favor of migrants and their descendants. Today, ethnic Germans are risking turning themselves into a minority on their own land. A similar tendency is observed in France, Great Britain, the Netherlands, Belgium and some other European countries. Israel is implementing similar policy, creating favorable conditions for returning the representatives from Jewish diaspora to their historic homeland, as all of them are considered as potential Israeli citizens. The principle of preservation of the national identity is a key in Israel, where the concepts of “ethnicity”, “faith” and “state” are closely interconnected. According to various assessments, there are more than 50 thousand Ukrainian and Israeli passport owners in Israel [3].

The model of “dual citizenship” is also realized by some European countries, for example, Greece and Romania. Separate states as Poland, Slovakia, Hungary, Bulgaria, etc. give certain advantages by the principle of ethnic origin (visa regime, employment, acquisition of citizenship, etc.) in the laws of direct action, for example, “On Foreign Compatriot” (Poles, Slovaks, Czechs, Hungarians, etc.).

In Romania’s legislation, Article 37 of its Citizenship Act it is stated that foreign citizens and stateless people, who were deprived of Romanian citizenship before December 22, 1989, for different reasons beyond their control, and their descendants, have a right to return Romanian citizenship. In fact, it is about

that all residents of Chernivtsi region, whose parents or ancestors had Romanian passport before June 28, 1940, have a right to get Romanian citizenship [11]. So, thousands of Chernivtsi region residents received their pass to Schengen zone – which is a passport of neighboring Romania.

According to various calculations, only in Bukovina fifty thousand compatriots can be simultaneously Romanian citizens. A number of scientists emphasize certain threats to national security when one third of the population in a separate region receives passports of a neighboring state.

In 2011, in Slovakia, the Parliament prohibited dual citizenship; in particular, it was going on about ethnic Hungarians, who make about 10 percent of the population. Now, if a Slovak citizen has a passport of another country, he is automatically deprived of Slovak citizenship and pays a large fine. Today, Slovakia and Hungary are trying to improve relations and agreed to start the negotiations to resolve the controversial question. Although Romania was loudly outraging, when Hungary in the 1990s began to issue “Hungarian card” to ethnic Hungarians in Romania.

The negative aspect of dual citizenship can be the change of national identity or the promotion of dual national identity, as one of the main prerequisites is the proving of belonging to Romanian nationality, for example. The last few years the archives of Chernivtsi region have been really full of people: thousands of Ukrainians are trying to get documentary confirmation of their pedigree, in particular, to prove that their relatives once lived under the jurisdiction of Bucharest. There are dozens of companies in Chernivtsi, Lutsk, L’viv that, for a small fee, will change (diversify) the genealogy tree.

In Ukraine, until recently, on the Romanian Consulate website and the “Romanian Official Bulletin” the lists of Romanized Ukrainians were published, but subsequently such information was stopped to distribute because, in fact, the number of such people is rather large and all of them, according to Ukrainian legislation, are violators of the law.

There is a threat for Ukraine, if at least one fifth of the region’s population receives foreign passports, more autonomies, except Crimean, can appear in Ukraine. For example, separate Romanian political forces have for a long time supported an idea of Greater Romania revival, including Bukovina and Bessarabia. Therefore, they distribute Romanian passports to their neighbors so actively. Although this trend is not new, since ancient times, both empires – Russian and Austrian – have been unceasingly recruiting scientists, officials and military officers from Ukraine.

In 2010, Hungarian parliament accepted a law on simplified procedure for acquiring Hungarian citizenship, but in practice this law came into effect on January 1, 2011. Subsequently, changes were made in

Hungarian constitution which came into force at the beginning of 2012, namely, ethnic Hungarians or their descendants are given the right to acquire citizenship “by the right of blood” in different countries. Applications for acquiring Hungarian citizenship can be submitted by foreign citizens or their descendants who were Hungarian citizens before 1920 or in 1940–1945, speak Hungarian and do not make a threat to national security. Previously, the procedure lasted 1–1.5 years, since January 2011 – only three months [8].

At the beginning of 2011, the number of Hungarian from Ukraine acquiring second citizenship increased, in particular, at the Hungarian Consulate General's premise in Uzhgorod, those who wish take an oath of allegiance to the Republic of Hungary and receive a document about returning of Hungarian citizenship. “Document about the returning of Hungarian citizenship” is fastened by a signature of the Hungarian President and the seals of the Ministry of Foreign Affairs and the Ministry of Justice of the Republic of Hungary. The document also contains text of the oath, in which a person, who signed it, recognizes the Hungarian Republic as his/her homeland and swears to protect and serve it “depending on his or her strengths and abilities”. In addition, the oath adoption by Zakarpattia for loyalty to Hungary can be a catalyst for the extreme right-wing forces of the region and induce them to take anti-Hungarian actions and reactions.

Recently, Hungarian Parliament adopted a law on establishing a separate Ministry for Foreign Affairs of the Hungarians. After all, foreign Hungarians with double Hungarian citizenship get all rights that Hungarian citizens also have and in this regard they will no longer fall within the scope of the Ministry of Foreign Affairs of Hungary. According to this law, it is planned to create constituencies outside of Hungary. It will give an opportunity for Zakarpattia Hungarians to become Hungarian Parliament deputies. There is no official reaction of the Ukrainian authorities on this political initiative of the neighboring state. The only reaction is public appeal by the head of the Zakarpattia regional organization of the Congress of Ukrainian Nationalists (OUN) Oleksandr Skachko [9]. He believes that ethnic Hungarians of Zakarpattia can be used for political purposes and suggests that several dozen thousands of Zakarpattia already had Hungarian passports. He suggests that such a trend is dangerous and the Security Service of Ukraine should be more interested in it. Alexander Skachko is sure that Ukraine must oppose the expansive policies of neighboring countries more decisively, in particular, Hungary about Zakarpattia.

As we see, in recent years, the strengthening of the negative foreign policy influence of the neighboring states on the Ukrainian constitution can be more actively observed. The situation, which has developed in Ukraine in recent years with the spreading of hidden dual citizenship shows that the socio-political

situation in certain Ukrainian regions – Crimea, Zakarpattia, Bukovina has a tendency for increasing destabilization with the transition to threats of the territorial integrity of Ukraine.

The existing trends in the ethnic sphere and the attempts of other countries to use their problems in their own interests can cause ethno-national and inter-state conflict. Among the foreign policy factors, which have a negative impact on the Ukraine's national consolidation process, promote the “split of the nation”, can be spreading of hidden dual citizenship, it contributes to the formation of a dual national identity, intensifies interethnic contradictions in certain Ukrainian regions, aggravates interstate relations.

Conclusions. Therefore, the study shows that in case of legalization of equivalent dual citizenship, its carriers face the regulations and requirements of two politico-legal systems which often contradict each other. There are certain inconsistencies regarding tax legislation, electoral rights, military service, etc. It should be noted that in the issue of dual citizenship there are no generally accepted rules – each country has its own traditions, migration law, citizenship laws.

The analysis showed that the outlined issues are rather complex and ambiguous in its solutions and require new approaches in the system of interstate, international relations and ethno-politics development in general. Many questions are unsettled and controversial, in particular, the role of national minorities and their ethnic homelands in the process of national consolidation, and the formation of political nation is significantly underestimated by the Ukrainian politician. Therefore, the search for scientifically substantiated components for the solution of this problem, the improvement of ethno-national policy stays relevant, timely and necessary both in view of science and wide public.

LITERATURE:

1. Європейська конвенція про громадянство. Страсбург, 6 листопада 1997 року. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_004.
2. Про громадянство України : Закон України / Верховна Рада України. 2001. № 16. Ст. 5. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.
3. Ключко Є. Подвійне громадянство: зручність чи злочин? BBC UKRAINIAN. URL: www.bbc.com/ukrainian/indepth/story/07/090701_citizenship_ob.shtml.
4. Коломієць О. Інститут подвійного громадянства (біпатризму) у міжнародному праві: проблеми і перспективи. *Наукові праці МАУП*. 2010. Вип. 1 (24). С. 296–301.
5. Крисаченко В. Етнополітична стабільність України в міжнародному контексті. *Стратегічна панорама*. 2009. № 4. С. 82.
6. Подвійне громадянство: що підказує Україні європейський досвід. *Європейська правда*. URL: www.eurointegration.com.ua/experts/21/07/15/7052051.

7. Тарасюк Г. Проблема реалізації принципу єдиного громадянства в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2009. № 8. С. 35.

8. Тужанський Д. 100 тисяч вірних Угорщині: історія та приховані деталі паспортного скандалу на Закарпатті. *Європейська правда*. URL: www.eurointegration.com.ua/articles/2018/09/20/7087153.

9. Україна-Угорщина: скільки коштує подвійне громадянство? *ХВИЛЯ*. URL: www.hvylya.net/analytics/politics/ukrayina-ugorshina-skilki-koshtue-podvijne-gromadianstvo.html.

10. Яковлева Г. Друге чи подвійне громадянство? *Наше слово*. URL: www.nasze-slovo.pl/druhe-chi-podvijne-gromadianstvo.

11. Romanian Citizenship Law. *Legislationline*. URL: www.legislationline.org/.../action/.../Romania_Citizenship_la.

REFERENCES:

1. Ievropeiska konvetsiia pro hromadianstvo. Strasburh, 6 lystopada 1997 roku. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=994_004.

2. Zakon Ukrainy "Pro hromadianstvo Ukrainy" Verkhovnoi Rady Ukrainy, 2001, № 16, st. 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.

3. Klochko Ye. Podviine hromadianstvo: zruchnist chy zlochyn? BBC UKRAINIAN. URL: www.bbc.com/ukrainian/indepth/story/07/090701_citizenship_ob.shtml.

4. Kolomiiets O. Instytut podviinoho hromadianstva (bipatryzmu) u mizhnarodnomu pravi: problemy i perspektivy. *Naukovi pratsi MAUP*. 2010. Vyp. 1 (24). S. 296–301.

5. Krysachenko V. Etnopolitychna stabilnist Ukrainy v mizhnarodnomu konteksti // *Stratehichna panorama*. 2009. № 4. S. 82.

6. Podviine hromadianstvo: shcho pidkazuie Ukraini yevropeyskyi dosvid. *Yevropeiska pravda*. URL: www.eurointegration.com.ua/experts/21/07/15/7052051.

7. Tarasiuk H. Problema realizatsii pryntsyphu yedynoho hromadianstva v Ukaraini. *Ekonomika. Finansy. Pravo*. 2009. № 8. S. 35.

8. Tuzhanskyi D. 100 tysiach virnykh Uhorshchyni: istoriia ta prykhovani detali pasportnoho skandalu na Zakarpatti. *Yevropeiska pravda*. URL: www.eurointegration.com.ua/articles/2018/09/20/7087153.

9. Ukraina-Uhorshchyna: skilky koshtuie podviine hromadianstvo? *KHVYLIA*. URL: www.hvylya.net/analytics/politics/ukrayina-ugorshina-skilki-koshtue-podvijne-gromadianstvo.html.

10. Yakovleva H. Druhe chy podviine hromadianstvo? *Nashe slovo*. URL: www.nasze-slovo.pl/druhe-chi-podvijne-gromadianstvo.

11. Romanian Citizenship Law. *Legislationline*. URL: www.legislationline.org/.../action/.../Romania_Citizenship_la.

Проблема подвійного громадянство для етнічних меншин в країнах Центральної та Східної Європи

Луцишин Галина Іванівна

доктор політичних наук,
професор кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Митрополита Андрія, 5,
Львів, Україна

Климчук Ірина Ігорівна

кандидат політичних наук,
асистент кафедри політології
та міжнародних відносин
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Митрополита Андрія, 5,
Львів, Україна

У статті проаналізовано питання подвійного громадянства для етнічних меншин в країнах Центральної та Східної Європи. Сьогодні багато країн Центральної та Східної Європи надають пільговий доступ до громадянства за етнічною ознакою, що пов'язане з регіональними демографічними показниками, зокрема зниженням рівня народжуваності, високим рівнем еміграції та змінами в етнічній структурі сучасних держав.

З одного боку, проблема подвійного громадянства є важливою складовою міжнародного та національного права, а з іншого боку, вона є важливим елементом політики міждержавних відносин, який впливає на національну та міжнародну безпеку. Етнічне громадянство розглядається багатьма урядами як важливий чинник етнічно-демографічної консолідації, однак може мати непередбачені наслідки, коли співетнічність використовується окремими особами для збагачення (отримання пільг, соціальних виплат тощо). Наголошується на тому, що етнічні групи складають значну частину населення окремих держав, які мають спільну історію прикордонних відносин. Питання подвійного громадянства в Україні є особливо актуальним для етнічних угорців та румунів у Закарпатті, Буковині, Одеській області та росіян у Криму. Ми дійшли висновку, що багато українців намагаються скористатися цією ситуацією як додатковою нагодою для працевлаштування, навчання та свободи пересування. Це привело до поширення проблеми прихованого подвійного громадянства в окремих регіонах України, а саме Криму, Закарпатті, Буковині, та дестабілізації соціально-політичної сфери, зокрема загрози територіальної цілісності нашої держави. Дослідження показало, що за легалізації еквівалентного подвійного громадянства його носії зіштовхуються з правилами та вимогами двох політико-правових систем держав, які часто суперечать одна одній. Зазначено, що не існує загальноприйнятих правил щодо вицезгаданої проблеми, адже кожна країна має свої традиції, закони про міграцію та громадянство. Автори намагалися вказати як на позитивні, так і на негативні сторони поширення подвійного громадянства, зокрема на загострення міждержавних відносин (Україна – Угорщина, Угорщина – Словаччина, Україна – Румунія), а також наголосити на спірних та неоднозначних аспектах цієї проблеми.

Ключові слова: подвійне громадянство, національна консолідація, політика нації, етнополітика.

НОТАТКИ

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 2

Коректура • С. Корзун

Комп'ютерна верстка • Ю. Семенченко

Формат 60x84/8. Гарнітура Arimo.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 11,97. Ум.-друк. арк. 11,16.
Підписано до друку 01.04.2019. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
73021, м. Херсон, вул. Паровозна, 46-а, офіс 105.
Телефон +38 (0552) 39-95-80
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.